

ECONOMISCH
STATISTISCHE
BERICHTEN

R. MEES & ZONEN

№. 1720

BANKIERS EN ASSURANTIE-MAKELAARS

ROTTERDAM

AMSTERDAM (Ass.)
's-GRAVENHAGE
DELFT—SCHIEDAM
VLAARDINGEN

BEHANDELING VAN ALLE
BANKZAKEN

BEZORGING VAN ALLE
ASSURANTIËN

't Glas voor

- BOUWVAKKEN
- SCHEEPVAART
- INDUSTRIE
- RECLAME
- KUNSTNIJVERHEID

levert

Glasindustrie

Pieterman n/v

Westvest 17 — Schiedam
R'dam: Schied. Singel 46
Nieuwe Binnenweg 309

gispen

meubelen en gisolampen

culemborg
amsterdam
rotterdam

De Aanvullende Brandpolis

van

*De „Assumij” van 1896 N.O.
's-Gravenhage*

In herrijzend Nederland

de

**NEDERLANDSCHE
HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.**

Uw

Raadsman en Bankier

Uw toekomst is veilig

met een polis van de

**Algemeene Friesche
Levensverzekering Mij.
of de
Groot-Noordhollandsche
van 1845**

LEEWARDEN
Burmaniahuis

AMSTERDAM
v. Brienenhuis

In Hernieuwd Nederland

neemt de

Amsterdamsche Bank N.V.

haar taak in vollen omvang weder op

Haar diensten staan ook te Uwer beschikking

Het volgende nummer verschijnt 18 Juli a.s.

Uw advertentieopdrachten kunnen wij, onder voorbehoud van rantsoeneering der gevraagde ruimte, noteeren tot 14 Juli a.s.

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

30e JAARGANG

WOENSDAG 4 JULI 1945

No. 1474

COMMISSIE VAN REDACTIE:

J. F. ten Doesschate; N. J. Polak;
J. Tinbergen; H. M. H. A. van der Valk; F. de Vries;
M. F. J. Cool (Redacteur-Secretaris).

H. W. Lambers — Adjunct-Secretaris.

Mededeeling aan abonne's.

Daar onder de huidige omstandigheden een nauwkeurige kostprijsberekening nog niet valt te maken, verzoeken wij aan abonne's het abonnementsgeld ad f 20,85 (voor het buitenland f 23,—) voor den jaargang 1945 te willen doen overboeken op girorekening 8408, ten name van „Weekblad Economisch-Statistische Berichten”, of op onze rekening bij de Heeren R. Mees & Zoonen. Eventuele verrekeningen kunnen dan in de volgende periode plaats vinden.

In verband met de beperkte oplaag, worden losse nummers gereserveerd ter completeering van nieuwe abonnementen, welke nog tot een beperkt aantal beschikbaar zijn. Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Donateurs en Leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvangen het blad gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties.

Adreswijzigingen op te geven aan de administratie.

Administratie: Nieuwe Binnenweg 175a, Rotterdam (C.).
Telefoon 38340. Giro 8408.

Aangeteekende stukken aan het Bijkantoor Museumpark, Rotterdam (C.).

INHOUD:

	Blz.
De taak hervat	1
Aan het werk door Mr. K. P. van der Mandele....	2
Zal het dagen? door Prof. Mr. F. de Vries	2
Enkele algemeene gezichtspunten met betrekking tot den overgang van de oorlogs- naar de vredes-economie door Prof. Mr. P. Liefstink	6
Hoe staan wij er voor? door Prof. Dr. J. Tinbergen..	8
Het vermogensrechtelijk herstel door Prof. Mr. R. P. Cleveringa	10
De prijspolitiek in de naaste toekomst door G. Brouwers	14
Het vraagstuk van de overheidsschuld door Dr. M. W. Holtrop	17
Het arbeidsvraagstuk door M. F. J. Cool	21
Het betalingsverkeer met het buitenland door Jhr. Mr. E. W. van Lennep.....	22
Fiscale mogelijkheden door Dr. B. Schendstok ..	25
De organisatie van het bedrijfsleven door Mr. W. F. Lichtenauer	30

DE TAAK HERVAT.

Ons weekblad verschijnt weer. De stroomlooze tijd, die het drukken technisch onmogelijk maakte, is voorbij. Maar ook de tijd, gedurende welke wij niet ten volle konden zijn, wat wij steeds waren en wezen wilden: de vrije tribune, die gelegenheid geeft voor het uiten van elke meening op economisch en sociaal gebied, mits goed gefundeerd en in behoorlijken vorm gevat. Wij hebben gedurende de bezettingsjaren getracht, deze traditie voort te zetten, wij hebben moeilijkheden met vrienden van den bezetter, wanneer zij zich ongefundeerd of in min behoorlijken vorm wilden uiten, niet vermeden, maar wij konden de in wijder kring levende opvattingen niet weergeven, omdat tal van schrijvers zich niet in het publiek konden, noch ook wilden uiten. Onze vaste gedragslijn, volgens welke de schrijvers hun artikelen onder teekenen, was prohibitief voor menig auteur....

Nu wij den draad weer oppvatten doen wij dit op dezelfde wijze als tevoren. Van „vernieuwing” heeft hier geen sprake te zijn, slechts in ons uiterlijk kleeft zal men eenige wijziging bespeuren. Op een enkel punt is er hernieuwing: personen, die tijdens de bezetting ter zijde moesten blijven, zijn weer opgetreden.

Onder deze laatste is er één, die ons dadelijk na zijn weer beschikbaar komen als redacteur is ontnomen: Prof. Liefstink behoort niet meer tot onze redactie. Een ambt, waarin hij zijn kunde en zijn doorzettingsvermogen rechtstreeks aan de Nederlandsche samenleving kan doen ten goede komen, is op zijn schouders gelegd: het ambt van Minister van Financiën in het Kabinet van nationale herleving. Onze beste wenschen en verwachtingen vergezellen hem naar den Kneuterdijk.

Wij hervatten onze taak van zoö breed mogelijke voorlichting met een oriënteringsnummer, ten einde de talrijke economische en sociale problemen, welke dit tijdsbestek opwerpt, duidelijk te stellen en op enkele punten reeds een bescheiden aanwijzing te doen geven in de richting van hun oplossing. Dit nummer zal daarin niet volledig zijn. De beperking, die wij ons moeten opleggen, dwingt ons, een deel der voor dit eerste nummer gevraagde bijdragen tot een volgend nummer, dat over veertien dagen zal verschijnen, aan te houden. Eenerzijds spijt het ons, niet alle oriënteringsartikelen tezamen te kunnen publiceeren, anderzijds verheugt het ons, dat zoovelen met activiteit en geestdrift — reeds in den bezettingstijd! — aan onze uitnodiging hebben voldaan, waardoor na het gebrek aan goede copy, dat tijdens de bezetting symptomatisch was, thans een welgevulde portefeuille met waardevolle bijdragen gereed ligt.

Wegens ruimtegebrek moesten in portefeuille blijven de voor het Oriënteringsnummer bestemde artikelen van de heeren: Mr. Arn. J. d'Ailly, Dr. Ir. H. G. van Beusekom, Mr. J. Everts, Jhr. Mr. R. A. Th. Gevers Deijnoot, E. Henny, Prof. Dr. G. Holst, Mr. J. G. Koopmans, Dr. J. Ridder en Prof. G. A. Ph. Weijer. Deze artikelen zullen in de volgende nummers worden opgenomen.

AAN HET WERK.

Wanneer, nu ruim honderddertig jaar geleden, Nederland van de Fransche overheersching bevrijd is, zijn er enkele dagen van feestroes — „het volk krijgt een vroolijken dag” staat in de proclamatie van 1813 —, maar ras daarna, het feit is niet te loochenen, zakt de natie „als een podding ineen”. Slechts twee figuren zijn er, die het land trachten te sturen en te stuwen — hoe jammer, dat zij elkaar niet konden vinden —, Koning Willem I en Hogendorp. De eerste, die metterdaad het volk uit zijn lethargie tracht op te richten en nu hier, dan daar, hefboomen aan het werk zet om het vaderlandsche bedrijfsleven op te beuren. Handel, industrie, scheepvaart, financiewezen, aan alle gaf hij zijn initiatief. En daarnaast Hogendorp, die, steeds meer teruggetrokken uit het actieve leven, zich in gedachten en geschrift werpt op „het werk der commercie” en rusteloos zint op de middelen om zijn volk en zijn land weer op te voeren tot „hetgeen ons eertijds groot gemaakt heeft en heden nog groot maken kan”. Zijn volk en zijn land reageeren niet of nauwelijks.

Onwillekeurig trachten wij te vergelijken: toen en thans. Zullen wij nu weer noodig hebben een Koninklijken pionier, die, weinig gesteund, eenzaam worstelend de Hollandsche economie voor ons naar voren moet drijven; weer een man behoeven, die met vlamme energie zijn landzaten in geschrifte moet aansporen tot herneming van de plaats in de wereld, waarop zij recht hebben?

Het is geen hoovaardigheid, wanneer men zegt: het Nederlandsche volk, van nu is bewuster, krachtiger, parater dan dat van het herboren Koninkrijk. Het tijdperk van de bijna vijftigjarige regeering van Koningin Wilhelmina heeft de bevolking van het Rijk in al zijn gebiedsdeelen gestaald, vooruit en omhoog gebracht, óók op het gebied van de „commercie” in al zijn geledingen. Die opwaartsche gang is vijf jaar geleden geschorst, maar niet gestuit; hij zal terstond weer opgenomen worden. De weg is er niet gemakkelijker op geworden. Integendeel: onze verbindingen zijn weggeslagen, onze instrumenten en ons gereedschap zijn vernietigd; wij zullen den strijd — nu den vreedzamen handelsstrijd — in een zwakke positie moeten beginnen. Geen reden om hierover mismoedig te zijn. Er ligt thans in ons volk verborgen — het is de laatste jaren toch zoo telkens weer gebleken — een schat van beheerschte, ijzeren wilskracht, die tot ontplooiing zal kunnen komen en tot volle ontplooiing zal moeten worden gebracht.

Ons eigen tijdschrift kan hiertoe geducht medewerken. Het heeft in de oorlogsdagen van alles ondergaan: gecontroleerd, geoensureerd, gehalveerd, getiereerd, gesupprimeerd. Bovendien gedwongen gevat in een kleedij, het blad onwaardig. En nu ditmaal is het gehuld in de kleur, die ons is geworden dierbaar boven alles. Het is een symbool óók voor wat onze kolommen voortaan aan den lezer meer dan ooit tevoren zullen moeten geven: voorlichting, opwekking, aanmoediging, inspiratie. Het zijn al die dingen, welke de groote Oranjevorsten aan ons volk in de moeilijkste oogenblikken en dan op alle gebied, hebben geschonken. Wij weten het, wij zullen dit geschenk weder ontvangen. Nu zullen wij het ons waardig toonen; wij zullen nu niet „in elkaar zakken”, maar eendrachtig en met onverzettelijke kracht de grootsche taak aanvaarden om het gehavende en geteisterde vaderland op te heffen, op te heffen tot nieuwe glorie. Allen aan het werk!

K. P. VAN DER MANDELE.

ZAL HET DAGEN?

„De morgenstond is gekomen, en het is nog nacht”.

Levend onder de druk der bezetting scheen ons het uur der bevrijding als de dageraad van een nieuwe tijd. Het vreugdebetoon heeft echter slechts kort geduurd. Voorbijgegaan leed wordt spoedig vergeten. De vreugde moest ook wel worden getemperd door de wetenschap van de moeilijkheden, die komende zijn.

We hebben geen eindpunt bereikt. We beleven slechts het slot van een bedrijf uit het werelddrama, dat zich gedurende reeds meer dan dertig jaren afspeelt. De oorlog van 1914, te overhaast tot wereldoorlog gestempeld, blijkt slechts een voorspel te zijn geweest. Het bracht de boodschap van het einde van de staatkundige en economische orde der 19e eeuw, al hebben velen het niet verstaan. Dan volgt een twintigtal jaren van voortdurende crises, waarin de brandstof wordt opgehoopt. Nieuwe wegen werden wel gezocht; maar als ze uitzicht boden op een betere tijd, zoals de Volkenbond, werden ze slechts aarzelen en zonder de kracht ener werkelijke overtuiging betreden. Even halfslachtig was het streven naar vernieuwing op economisch gebied. Verder dan een opportunistische politiek kwam men niet. Onder de naam van tijdelijke crisismaatregelen kon men verdedigen en toepassen, hetgeen men eerst als in beginsel onjuist had veroordeeld. Maar wat deed men in werkelijkheid? Stak men telkens weer een spaak tussen de raderen van een werk, dat wel ontwricht was, maar nu steeds minder in staat was te functioneren? Of bouwde men toch, zij het onbewust en al zoekend en tastend, aan een nieuwe orde? Ook al wordt de noodzaak van een andere fundering ingezien, zonder klaarheid omtrent doeleinden en middelen kan een stevig bouwwerk nooit tot stand komen. Geheel nieuwe beginselen, naar men meende, werden wel in enige landen verkondigd en met niets ontziende kracht doorgezet, maar het zijn slechts noodlottige dwaalwegen gebleken. Verbonden aan, ten dele ook innerlijk samenhangend met, het streven naar wereldheerschappij van mogendheden, het minst daartoe geroepen of geschikt, bepaalden ze de wijze, waarop het grote conflict tot uiting kwam.

Deze demonische strijd is thans, tenminste in Europa, geëindigd. Het gordijn gaat op voor een nieuw bedrijf. Ademen we nu in een gezuiverde lucht? Kunnen we thans in een serene stemming leven? Een nieuwe wereld, zo hlinkt het van alle kanten, zal thans ontstaan, een radicale omkeer is bezig zich te voltrekken. En aan „nieuw” wordt bewust of onbewust de gedachte van „beter” verbonden.

Het zou gevaarlijk zijn, wanneer we zouden menen de wereld van vóór 1914 te kunnen herstellen. Maar men geeft zich aan niet minder bedenkelijke illusies over, wanneer men in de waan zou verkeren, dat het einde van de oorlog reeds — of althans in principe — de oplossing van de moeilijkheden brengt, dat in en door deze de grondslagen zouden zijn gelegd voor een nieuwe en betere nationale en internationale opbouw. Oorlogen lossen geen problemen op, scheppen slechts nieuwe. Oorlogvoeren is vernietigen, is enkel negatief. Een oorlog kan wel weerstanden tegen veranderingen opruimen, kan ook het doorzetten van een politiek of een stelsel beletten; hij schept wel ledige ruimten, maar kan ze niet vullen. Naast de vele vraagstukken, waarmede wij de oorlog ingingen, zijn er nieuwe gekomen. Bovenal zijn de internationale orde en het maatschappelijk bestel der meeste landen verder ontwricht. Tot nieuwe vormgeving worden we dus geroepen, maar noch de oorlog, noch zijn afloop verschaffen ons daarbij een leidraad. Het is alleen moeilijker geworden aan de voorwaarden te voldoen, die verwezenlijkt moeten worden, zal hetgeen vernietigd is worden hersteld en zal ook een betere toekomst dagen.

Op de overwinnaars rust daarom een zware taak. On-

misbaar is de vaste wil, dat alle offers niet tevergeefs mogen zijn gebracht, maar evenzeer het besef, dat een harde strijd daartoe nodig zal zijn. De nieuwe orde der dingen staat maar niet gereed om binnen te treden, zodra wij slechts de deur voor haar willen open zetten. Zij heeft zelfs nog geen duidelijke gestalte verkregen. De vele leuzen, die thans opgeld doen, ten spijt, moet allereerst het besef levendig worden, dat het streven naar vernieuwing nog geen concrete inhoud heeft, dat de bepaling ervan de zwaarste taak van alle zal zijn.

Deze taak is zelfs moeilijker dan die der oorlogvoering, hoe gigantisch deze reeds was. Een oorlog brengt een zekere vereenvoudiging. Er bestaat slechts één doel, de vernietiging van de vijand, en daaraan wordt alles ten offer gebracht: het leven van millioenen en de welvaart van allen, de burgerlijke vrijheid en wat verder het leven waarde of kleur gaf. Is eenmaal de oorlog beslist, dan staan we dadelijk weer voor een veelheid van doeleinden, dan gaat het niet meer enkel om een technische taak: het gegeven doel zo snel en doeltreffend mogelijk te verwezenlijken; maar moeten telkens middel en doel, alsmede de verschillende doeleinden, tegen elkaar worden afgewogen. De strijd om de rangschikking der verschillende levenswaarden, die daaruit voortvloeit, zal te scherper en verwarder zijn, naarmate de continuïteit meer werd verbroken en de beginselen, waarop men vroeger steunde, meer op drift zijn geraakt.

* * *

Voor een ieder zichtbaar zijn de vraagstukken, die een onmiddellijk uitvloeisel van de oorlog zijn. Daar is allereerst de demoralisatie, die iedere oorlog meebrengt, maar die thans, gelijk alles, zoveel grotere afmetingen heeft aangenomen, ten gevolge van een pervers régime, van mishandeling en ballingschap, honger en koude. In deze totale oorlog zijn geweldpleging en sabotage, roof en vervalsing tijdelijk van ondeugden tot deugden geworden. Een moreel offensief zal nodig zijn om de oude normen hun heerschappij te hergeven, om eerlijkheid, plichtsvervulling en arbeidslust weer de eerste plaats in ons aller leven te doen innemen.

Dan heeft de oorlog meer dan ooit op materieel gebied zijn vernietigende werking doen gevoelen. Onze voorraden zijn uitgeput, het productie-apparaat is in ernstige mate geschonden, de middelen zelfs om dit te vernieuwen ontbreken menigmaal. Grote krachtsinspanning zal nodig zijn om hetgeen gehavend werd weer te herstellen en de voorraden weer aan te vullen. Zouden we nu niet goed doen ons tot dit tweeledig herstelprobleem te beperken? En zou er dan geen uitzicht zijn op een spoedige herleving der wereldwelvaart? De grote vooruitgang der techniek zou ons daarbij hoopvol kunnen stemmen. Hoeveel moeilijkheden de laatste decennien ons ook hebben gebracht, ze zijn toch ook getuige geweest van een ongekende vlucht van 's mensen technisch en organisatorisch vermogen. Inderdaad, de technische mogelijkheid voor een snelle wederopbouw is gegeven. Maar dit is niet het enige. Zodra men zich realiseert, aan welke voorwaarden de verwezenlijking van deze mogelijkheid is gebonden, doemen tal van andere problemen op en blijkt ook opnieuw, dat de oorlog niet oorzaak, maar veeleer symptoom der moeilijkheden is, daar deze hun oorsprong vinden in de periode, aan de oorlog voorafgaande. Zal er immers van herleving der welvaart, van een niet alleen andere, maar ook betere samenleving sprake kunnen zijn, dan moet er uitzicht zijn op internationale betrekkingen, die een langdurige vrede waarborgen en die tevens een ongestoorde uitwisseling van goederen en diensten mogelijk maken, op stabiele politieke en sociale toestanden in de afzonderlijke landen en op een goed functionerende economische orde, die opvoering der productiviteit en een vreedzame samenwerking tussen de maatschappelijke groepen verzekert. En ieder van deze voorwaarden brengt ons onmiddellijk terug tot de onopgeloste problemen, die de

wereld sedert meer dan dertig jaren in spanning houden.

* * *

De wereld is klein geworden. Door de ontwikkeling van het vervoer zijn de afstanden verdwenen. Hetgeen betekent, dat de volken, zowel politiek als economisch, meer en meer van elkaar afhankelijk zijn geworden. De 19e eeuw bracht echter ook de voortdurende groei van het nationalisme, cultureel in sommige opzichten, een voordeel, maar in zijn excessieve ontwikkeling een bedreiging van de vrede en een negatie dier interdependentie. Als gewapende en elkaar wantrouwende mededingers stonden de volken tegenover elkaar, geen andere gedragsregel erkennend dan hun eigenbelang. Ieders soevereiniteit als volstrekt beschouwend, was er geen macht, die hen tot eendracht kon dwingen, was er ook geen forum, welks gezag zij bereid waren vrijwillig te aanvaarden. De jaren tussen beide oorlogen versterkten wel het besef van het noodlottige van deze situatie, maar brachten slechts het falen van de Volkerbond. De laatste oorlog heeft nog sterker de lotsgemeenschap van alle volken en staten aangevoeld. Maar het probleem van een betere opbouw der internationale gemeenschap is zijn oplossing nog weinig genaderd. Zal beperking der soevereiniteit iets anders betekenen dan een versterking van de macht der grote mogendheden? En hoe deze tot eendracht en tot erkenning van hun eigen gedrag beheersende normen te brengen? Dieper nog grijpt de vraag, of duurzame internationale samenwerking en verzwakking van de betekenis der nationale grenzen wel mogelijk zal zijn in een wereld, waar eenheid van overtuiging en cultuur, gelijk deze zich in de Middeleeuwen voordeed, ontbreekt en de opvattingen, met betrekking tot de grondslagen van het staatkundig en maatschappelijk leven en ook met betrekking tot de diepste levensvragen, zozeer uiteengaan als thans het geval is.

Zo is er nog geen uitzicht op internationale betrekkingen, die een duurzame vrede waarborgen. Meer dan aan ontwapening wordt gedacht aan de blijvende bezetting van steunpunten en aan de bepaling van ieders contingent in de strijdmacht van verbonden staten. Blijft een sterke bewapening gehandhaafd, dan zal het, bij de huidige eisen daaraan gesteld, niet kunnen uitblijven, dat ze een zware druk op het tempo van de wederopbouw en op heel het welvaartspeil zal uitoefenen.

Andere spanningen nog zijn er in de internationale verhoudingen. De 19e eeuw had nog een wereld te veroveren; continenten moesten opengelegd en in het economisch verkeer worden opgenomen. Voor het opkomend industrialisme was er telkens opnieuw ruimte om zich te ontplooiën. De economische expansie werd door de imperialistische politiek der mogendheden op de voet gevolgd. Aldus ontstond de tegenstelling tussen de agrarische en de geïndustrialiseerde landen en de economische wereldstructuur, kenmerkend voor de jaren tot op 1914. De leiding berustte geheel bij de westerse landen, — later mede bij de Verenigde Staten —; hun kennis, kapitaal en militaire macht verschaften hun het overwicht. Thans zijn de grenzen overal bereikt; er is geen nieuw gebied meer om het te verdelen. Tegelijkertijd is heel deze structuur labiel geworden. Door export van kennis en kapitaal kweekt men ten slotte zijn mededingers; de voortschrijdende industrialisatie van andere gebieden tastte langzamerhand het overwicht der westerse landen aan. Anderzijds deden oorlog en vrees voor oorlog deze landen streven naar een grotere mate van zelfvoorziening, waardoor het evenwicht in de productie- en ruilverhoudingen verder werd verstoord. De afhankelijke of overheerste volken zijn tegelijk op ander dan economisch gebied tot ontwakking gekomen en hun streven is gericht op een grotere mate van zelfstandigheid.

Van een terugkeer tot de toestand van vóór 1914 zal wel niemand dromen. Ook hier nadert een andere tijd,

maar zelfs de draagwijdte van de problemen, die deze in zich bergt, overzien wij nog niet.

* * *

Instabiliteit was ook gedurende deze dertig jaren het kenmerk van de binnenlandse politieke toestand in de onderscheiden landen. Hier was het afscheid van het verleden wel zeer duidelijk. Het oude régime stortte in grote delen van Europa ineen. Eeuwenoude rijken vielen uit elkaar of ondergingen in hun staatkundige bouw een radicale wijziging; nieuwe staten en nieuwe constituties deden hun intrede. Maar noch de grenzen, noch de constituties bleken duurzaamheid te bezitten. „A world safe for democracy” verkondigde Wilson in 1918 als het doel van de oorlog. Maar tien jaren later kon men reeds een dozijn landen tellen, waarin de democratische instellingen geschorst of afgeschaft waren en de Regering een dictoriaal karakter had verkregen. Ook elders verkeerde het parlementaire stelsel in een toestand van crisis; zowel de samenstelling der parlementen als de vervulling van hun taak boden toenemende moeilijkheden. De grondslagen zelve van heel het stelsel, de verhouding van Regering en volksvertegenwoordiging en van vertegenwoordiging en volk kwamen weer in het geding.

De vernietiging van democratie en parlementarisme in de totalitaire staten leerde wel, hoe de oplossing niet moest worden gevonden. Zij verlevendigde ook het besef, hoe onschatbaar, ondanks alle bezwaren, heider waarde is. Een kwaal is echter niet verholpen met het inzicht, dat er geneesmiddelen zijn erger dan de kwaal. De ondergang der totalitaire staten neemt de oorzaken, die een dergelijk régime deden ontstaan, niet weg. Voor de taak, die hen hier nog wacht, zijn de volken echter door de oorlog niet beter voorbereid; hier de gewelddadige onderdrukking van de bestaande staatsregelingen en van elke openbare discussie over deze onderwerpen, ginds een belemmering van de normale functionering der democratische instellingen, doordat alles door het éne oorlogsdoel werd overheerst.

De democratie heeft ook thans weer, zo verluidt het, gezegevierd. Het voorbeeld van 1918 moet tot voorzichtigheid manen. Verkeert de democratie thans veeleer niet in groot gevaar en zal voor haar behoud geen harde strijd nodig zijn? Tot een autoritair bewind kan men de volken dwingen, tot een democratisch niet. „Democracy is rather a form of civilization than a form of government”. Zij veronderstelt dus allereerst een bepaalde geesteshouding. De maatschappij zal van deze doortrokken moeten zijn, zal zij de grondslag van het politiek bestel kunnen vormen. Het „government by discussion” zal niet alleen voor de staatkunde moeten gelden, maar evenzeer voor andere vormen van samenleving. Democratie betekent, aldus beschouwd, bovenal de erkenning van de waarde van ieders persoonlijkheid, zodat de mens nooit alleen middel, maar steeds doel is; zij veronderstelt vrijheid van denken en van critiek, een steunen niet op geweld, maar op overreding, verdraagzaamheid en de bereidheid, zich vrijwillig aan eenmaal genomen beslissingen te onderwerpen. Daaruit volgt ook, dat de uitoefening van gezag nooit arbitrair mag zijn, maar steeds gebonden moet zijn aan van te voren vastgestelde regels. Het recht van vrije meningsuiting en van critiek, ook op de Regering, de mogelijkheid deze terzijde te stellen, wanneer het volk haar politiek verwerpelijk acht en een rechtspraak vrij van elke politieke dwang, deze beginselen zijn het, die aan elke vrije constitutie ten grondslag moeten liggen. Dit alles eist een langdurige opvoeding en slechts geleidelijk aan groeit de mentaliteit en vormen zich de tradities, waarop het moet steunen. Gedurende vele jaren reeds is de vorming van een dergelijke geestesgesteldheid in grote delen van de wereld met geweld en met alle middelen, waarover de moderne wijze van massa-beheersing beschikt, tegengegaan. Evenmin vormen oorlogen en

hun nasleep een gunstige voedingsbodem voor het aankweken ervan. Voor gerustheid is er dus allerminst reden.

Maar wordt het bovenstaande wel algemeen aanvaard, is het wezen der democratie op deze wijze wel voldoende bepaald? De vraag wordt door velen ontkennend beantwoord en daaruit vloeien belangrijke consequenties voort, met name ook op economisch gebied. De moderne democratie is begonnen met het stellen van de eis zowel van vrijheid als van gelijkheid. Zijn deze twee echter wel met elkaar te verenigen? Ten minste als men bij vrijheid aan individuele vrijheid denkt. Handhaaft men deze, speciaal de vrijheid op economisch gebied, zo leert men, dan brengt deze steeds ongelijkheid mede en economische ongelijkheid is de grondslag van ongelijkheid op ieder ander terrein, waardoor ten slotte ook de vrijheid voor de meeste mensen illusoir wordt. Daarom zou de gelijkheid op de voorgrond moeten staan en de vrijheid daaraan ondergeschikt moeten worden gemaakt. Het probleem kan hier niet verder worden uitgewerkt. Het zal echter duidelijk zijn, dat we, voordat de overwinning der democratie ons iets zegt, eerst moeten weten, wat de „ware” democratie inhoudt. Heeft het stelsel, dat men in Rusland democratisch centralisme noemt, iets gemeen met hetgeen men tot dusver in de westerse landen onder democratie heeft verstaan? En is er tussen deze twee „democratieën” een verzoening of alleen strijd mogelijk? De rust in de wereld en in menig land zal van het antwoord op deze vraag afhangen.

* * *

Welvaart is rijkelijke bevrediging van onze behoeften. Welvaart wil ook zeggen een productie-organisatie en werkmethode, die de arbeidsvreugde niet doden en het arbeidsleven niet enkel tot een last maken.

Alles wat de arbeidsproductiviteit doet toenemen, de productiekosten doet dalen en de hoeveelheid product vermeerderd, zouden we dus moeten toejuichen.

De afstanden zijn verdwenen en de techniek heeft opnieuw een grote vlucht genomen. Groei der bevolking en toeneming der welvaart hebben een massale vraag doen ontstaan, waardoor productie op grote schaal mogelijk werd, hetgeen weer verdere specialisatie en een sterkere nationale en internationale arbeidsdeling toeliet.

Waarom zouden we een dergelijke ontwikkeling niet toejuichen en waarom zouden we niet bereid zijn de consequenties eruit te trekken? Ieders arbeid maakt immers ieder ander rijker.

En toch, keren we in onze herinnering terug naar de jaren voor de oorlog, het scheen, alsof deze bereidheid ten-enemalé ontbrak.

Restrictie was meer aan de orde dan uitbreiding der productie. Het werd in sommige landen zelfs tot een ingewikkeld vraagstuk, hoe men voorraden, moeizaam voortgebracht, weer kon vernietigen. Wist men ergens de productiekosten te verlagen en bleek men bereid onze behoeften goedkoper te bevredigen, d. w. z. in ruil voor het resultaat van een geringer deel van onze arbeid, het werd niet als een weldaad, maar als een bedreiging van onze welvaart beschouwd. Verdere mechanisatie en de uitbreiding van het bedrijf werden menigmaal belemmerd. De internationale ruil werd niet alleen bemoeilijkt door de heffing van invoerrechten, maar veel doeltreffender beperkt door contingenteringen, deviezenregelingen e.d.m. Volken, vroeger van ons afhankelijk, kwamen tot ontwikkeling en trachtten, beter toegerust, als gelijkgerechtigden aan productie en economisch verkeer deel te nemen, maar we zagen het als een aantasting van onze welvaart. Scharen arbeiders waren werkloos, niet omdat de overige productiemiddelen ontbraken, want ook deze lagen braak, terwijl er anderzijds genoeg onbevredigde behoeften waren. Maar de prijzen werden hoog gehouden, zodat de vraag niet kon toenemen. Zo was er meer. Kortom, het scheen alsof „ieders arbeid ieder ander armer maakt”.

Vanwaar deze paradoxale toestand? En hoe te voorkomen, dat de wereld door het voortduren ervan in onrust en armoede blijft voortleven? Het antwoord kan beter in een boek dan in enkele alinea's worden gegeven. Volledig zou het ook dan niet zijn. Want we gaan de nieuwe tijd allerm minst tegemoet met een duidelijk antwoord op deze vragen. Slechts een enkel aspect kan hier worden belicht.

Reeds dadelijk bij het ontstaan der economische wetenschap werd de vraag gesteld, waarop het hier allereerst aankomt: hoe moet ons economisch handelen worden georganiseerd en geleid? Een ondubbelzinnig antwoord werd erop gegeven. In de aanvaarding van het economisch individualisme zou de oplossing van het vraagstuk te vinden zijn. Niet regelingen van boven af opgelegd, maar krachten, die spontaan in een vrije samenleving tot ontwikkeling komen, hebben het economisch handelen te bepalen. De samenwerking van alle afzonderlijke krachten wordt dan door de prijsvorming tot stand gebracht. De prijzen van producten en productiemiddelen bepalen, als een samenstel van interdependente grootheden, richting en omvang der productie, het bedrag van productiekosten en opbrengst, de grootte der verschillende inkomens en vormen ook voor de consument de leidraad bij de besteding van zijn inkomen. Heel het economisch gebeuren wordt dan als 't ware tot een automatisch zich afwikkelend proces, enkel geleid door de prijsvorming op een vrije markt. Onder vigeur van dit stelsel zou de productie zoo hoog mogelijk worden opgevoerd, zouden de productiekosten op een laag niveau worden gehouden, zou de voortbrenging in een toestand van evenwicht verkeren en zouden alle productiemiddelen dus ook em-plooi kunnen vinden.

Dit stelsel heeft de 19e eeuw in sterke mate beheerst. In de huidige eeuw zijn we steeds verder ervan verwijderd geraakt. Maar het vormt nog steeds het uitgangspunt der discussies.

Eenzijds ziet men de moeilijkheden, die zich voordoen, als een gevolg van de inbreuken op dit stelsel. Kortzichtigheid, onwil de verliezen te dragen, die het gevolg van misslagen zijn, vrees voor tijdelijk nadeel bij de aanpassing aan gewijzigde omstandigheden, groepsbelangen gesteund door politieke invloeden, hebben tot deze inbreuken geleid. De werking van het marktmechanisme wordt erdoor belemmerd. De tendentie tot automatisch herstel van het evenwicht, die zich op een vrije markt voordoet, wordt nu belet zich door te zetten. Nieuwe verstoringen van het evenwicht vloeien daaruit voort en drijven ons steeds verder in de verkeerde richting, daar deze aan het stelsel zelf in plaats van aan de inbreuken erop worden toegeschreven. Vandaar de paradoxale toestand, waarin we verkeren.

Daartegenover staat een tweeledige veroordeling. Ook al zou het stelsel efficient werken, dan zou het toch van een sociaal standpunt uit afgewezen moeten worden. Maar ook het eerste is niet het geval; het vertoont leemten en gebreken en gaat van veronderstellingen uit, die zich in werkelijkheid niet en wel steeds minder voordoen. Het veronderstelt o. a. een bewegelijkheid van alle productiemiddelen en een kostenstructuur, die niet aanwezig zijn. Daardoor wordt de automatiek van de markt in belangrijke mate verzwakt. Het veronderstelt, dat het geld enkel een middel is om de prijzen in een gemeenschappelijke eenheid uit te drukken, m. a. w. zich neutraal gedraagt, terwijl van het geld juist belangrijke verstoringen invloeden kunnen uitgaan, die dwingen tot het voeren van een geldpolitiek. Het veronderstelt markten, door vrije mededinging beheerst, waar de prijs dus voor een ieder een datum is en niemand tot het voeren van een eigen prijspolitiek in staat is. De wijzigingen in de structuur van productie en markt hebben echter geleid tot het grootbedrijf en een sterke concentratie der voort-

brenging, waaruit weer het combinatieverschijnsel is voortgekomen. De meeste markten vertonen reeds een min of meer monopolistisch karakter. In plaats van de onpersoonlijke heerschappij van de vrije markt treedt in steeds sterkere mate de macht van afzonderlijke monopolisten of van georganiseerde groepen. Zodra dat het geval is, bestaat ook het gevaar, dat zij door prijsopdrijving en beperking der productie hun belang trachten uit te buiten ten koste van de maatschappij. Dan gaat het ook niet meer om de keuze tussen productie, geregeerd door vrije prijsvorming, of, welbewust geleide productie en beheerste prijsvorming. Er valt slechts te kiezen tussen productie en prijsvorming, enkel beheerst door groepen van belanghebbenden of mede geleid en in ieder geval gecontroleerd door de Overheid.

Is terugkeer tot het economisch individualisme derhalve uitgesloten, dan wacht ons een moeilijke taak. Zij eist de verzoening van het schijnbaar tegengestelde: vrijheid en regeling. De verantwoordelijkheid voor het economisch gebeuren kan dan niet enkel bij de gemeenschap berusten, daar hierdoor ieder vrij initiatief zou worden verstikt en de veelvormigheid van het leven geweld zou worden aangedaan. Maar wanneer de op zich zelf grootse conceptie van een spontane ordening en een onpersoonlijke leiding een droombeeld is, kan de verantwoordelijkheid evenmin alleen bij het individu berusten, daar welbewuste leiding nodig is om samenwerking en orde in de verscheidenheid te brengen.

Wij staan nog grotendeels vóór de vervulling van deze taak. Maatregelen, in de jaren voor de wereldoorlog getroffen, werden vaak — gelijk bij de New Deal — overhaast en onder de indruk van een momentele noodtoestand genomen. Of ze misten doelbewustheid en werden, hoewel in beginsel onjuist geacht, als door de crisis afgedwongen met tegenzin aanvaard.

Anders dan dat bij het economisch individualisme het geval is, kan de inhoud van een dergelijk stelsel niet van te voren worden aangegeven. Het eist telkens een zorgvuldige bestudering der toestanden en een ontleding van het economische proces om de noodzaak en het effect der te treffen maatregelen te kunnen beoordelen. Het sluit in zich een grote verscheidenheid van vraagstukken, zoals vraagstukken op het gebied van geldpolitiek, van prijs- en productieregeling, van conjunctuurbeheersing, van regeling der investeringen, van loonpolitiek en sociale voorzieningen, vraagstukken, die echter alle over elkaar heen grijpen en in hun onderling verband zullen moeten worden bezien. Moeilijker nog dan de bepaling van de taak van individu en gemeenschap en van het evenwicht tussen vrijheid en regeling zal de vaststelling zijn van de verhouding van de staat tot, de uit het bedrijfsleven opgekomen organisaties van belanghebbenden. Regeling van productie en prijzen zal men menigmaal wel willen aanvaarden, maar het zou slechts de taak der verbonden ondernemers zijn. Vaststelling van lonen en arbeidsvoorwaarden zou wel moeten plaatsvinden, maar het zou slechts in onderlinge samenwerking van de wederzijdse organisaties van ondernemers en arbeiders dienen te geschieden. Hoezeer het nodig is, dat de Overheid bij haar maatregelen zal samenwerken met of steunen op de uit het maatschappelijk leven opgekomen organisaties, de taak zal aan deze alleen niet mogen worden overgelaten. Anders dreigt het gevaar, dat het groepsbelang zal prevaleren boven het algemeen belang. Vooral de macht van de grote concerns is nationaal en internationaal toenevende. Ongecontroleerd zal deze macht in menig opzicht een gevaar kunnen opleveren.

De komende jaren zullen beslissen over de levensvatbaarheid van een dergelijke ordening van het economisch leven. Daar de ontwikkeling in de meeste landen in deze richting gaat, zal van haar succes het herstel van de welvaart mede afhankelijk zijn.

Niet alleen over de levensvatbaarheid van deze poging

zal de beslissing vallen. De wereld staat voor twee experimenten:

Een radicaler omkeer, dan de juist geschetste, wordt aangeprezen en vindt zijn voorstanders reeds in een belangrijk deel van de wereld: Is het economisch individualisme te verwerpen, zo leert men, dan moet dat ook volstrekt geschieden en dan rest alleen de aanvaarding van het andere uiterste: de centraal geleide volkshuishouding. Deze veronderstelt, dat de gemeenschap in het bezit der productiemiddelen is en dat geheel het economisch leven geregeld wordt aan de hand van een plan door de centrale leiding vastgesteld en doorgevoerd: Het communistisch ideaal van een maatschappij, waar gelijkheid heerst en de klasse-tegenstellingen zijn opgeheven, zal dan zijn bereikt. Ook hier zijn we uit de fase van de theoretische strijd reeds gekomen in die van de toetsing aan de practijk. Maar de oude twijfelvragen hebben nog geen definitief antwoord ontvangen. Zal het bij consequente toepassing ook onder minder primitieve omstandigheden en bij een grotere bevolkingsdichtheid mogelijk zijn een zo omvangrijk apparaat te beheersen en doeltreffend te laten functioneren? Zal er van welvaart sprake kunnen zijn ook in deze zin, dat er, ondanks de zelfstandigheid van het plan der centrale leiding, rekening wordt gehouden met de persoonlijke waardering van de leden der gemeenschap? Draigt bij de eenheid van politiek en economie niet het gevaar, dat iedere politieke strijd op economisch gebied overslaat en tot sabotage en verstoring der productie leidt? Bovenal de vraag, of dit stelsel de menselijke natuur geen geweld aandoet. Eist het niet een zodanige concentratie van alle macht in handen van de centrale leiding, dat iedere vrije meningsuiting onderdrukt moet worden, elke oppositie uitgesloten zal zijn en er zelfs geen lichaam zal kunnen bestaan, waarvoor men ter verantwoording kan worden geroepen?

Ook hier weer het dilemma: staan we voor een niet te overbruggen tegenstelling of zal een innerlijke evolutie mogelijk zijn, waardoor de wereld tot groter eenheid en vrede zal kunnen komen? Het herstel van de welvaart zal niet in de laatste plaats van het antwoord op deze vraag afhankelijk zijn.

„Macht ist böse“. Ongecontroleerde macht is in geen 's mensen hand veilig. Het geldt niet slechts in de staat, maar ook voor het maatschappelijk leven en in ieder afzonderlijk bedrijf. Anderzijds is zonder een krachtig gezag, zonder leiding en onderschikking, geen samenleving mogelijk. Zo moeten we steeds zoeken naar een evenwicht tussen gezag en vrijheid, doelbewuste regeling en vrij initiatief, een opgelegd plan en spontane groei. Telkens weer wordt het evenwicht verstoord; telkens wordt het opnieuw nagestreefd, maar nooit ten volle bereikt; de spanning blijft bestaan. Zij vloeit voort uit de tweezijdigheid van de menselijke natuur. Enerzijds is de mens individu en streeft hij naar de ontplooiing van zijn persoonlijkheid, anderzijds is hij deel van een gemeenschap en kan hij alleen in en door deze bestaan. Tussen beide uitersten moet steeds weer een weg worden gezocht: „suppress individuality, and you have no life, assert it, and you have war and chaos“.

F. DE VRIES.

ENKELE ALGEMEENE GEZICHTSPUNTEN MET BETREKKING TOT DEN OVERGANG VAN DE OORLOGS- NAAR DE VREDESECONOMIE.

Hoewel met het staken der vijandelijkheden in Europa de tweede groote wereldoorlog nog slechts gedeeltelijk is geëindigd en de strijd in Oost-Azië van alle landen, die daarin zijn verwickeld, nog een groote oorlogspanning

vraagt, is nu toch het stadium bereikt, waarin het mogelijk en tegelijk noodzakelijk is om met den overgang van de oorlogseconomie naar de vredeseconomie ook practisch ernst te gaan maken. De Regeering en het bedrijfsleven toch staan voor beslissingen, die beheerscht worden eenerzijds door het feit van den oorlog tegen Japan en den eisch om daaraan een volle bijdrage te leveren, anderzijds door den voortgang, dien de organisatie van den vrede maakt en door de mogelijkheden, die daaruit voortvloeien voor internationaal- en nationaal-economischen wederopbouw. Deze feiten geven aan den huidige toestand een hybridisch karakter, waarvan zij, die met de organisatie van den oorlog, en zij, die met de organisatie van den vrede belast zijn, zich beiden terdege bewust moeten zijn. Wat gewoonlijk na elkaar geschiedt, zal thans naast elkaar moeten geschieden. De overgang van de oorlogs- naar de vredeseconomie vereischt dus de aandacht, doch deze aandacht mag niet ten koste gaan van de concentratie op de oorlogspanning.

Over de problemen van den overgangstijd is gedurende de laatste jaren in verschillende internationale studiecentra en in de meeste regeeringsbureaux ernstig nagedacht. Uit wat ons over de discussies nopens dit onderwerp en de voorbereidselen, die in verband daarmee werden getroffen, is bekend geworden, blijken enkele zeer belangrijke dingen.

1. In de eerste plaats is men er algemeen diep van doordrongen, dat deze oorlog in nog veel sterker mate dan vorige oorlogen het economisch leven van bijna alle landen en de wereldeconomie uit hun voegen heeft gelicht. In sommige landen heeft de oorlogsvoorbereiding op dit gebied al ontzaglijk veel kwaads verricht. De structuur van het economische leven en de maatschappelijke organisatie zijn daar al 10 jaar en langer geleden geheel in een oorlogstoestand gebracht en hoe langer deze toestand zal hebben geduurd, hoe moeilijker het zal zijn om om te schakelen op den vredestand en om de nationale economie weer in te schakelen in de wereldhuishouding. In andere landen, waar men met den overgang naar de oorlogseconomie tot het laatste moment heeft gewacht, zijn de duur van dezen oorlog en de krachtsinspanning, die hij vereischt, op zich zelf al voldoende geweest om het geheele economisch leven van richting en organisatie te doen veranderen en, al is men daar minder in den abnormalen toestand vastgeroest, toch zal ook daar de aanpassing aan den vredestand groote moeilijkheden baren.

Een groot deel van het productie-apparaat is op de voorziening in oorlogsbehoefte ingesteld. Een terugschakeling op de vredesbehoefte is in lang niet alle gevallen mogelijk. Dat deel van het productie-apparaat, dat voor de normale civiele behoeften is blijven werken, is in het algemeen sterk versleten en verouderd. Het gebruik van kunstmatige grondstoffen heeft in vele gevallen nieuwe procédés vereischt, waarvoor men de samenstelling van het productie-apparaat heeft moeten wijzigen en het is de vraag, wat daarvan later nog zal zijn te gebruiken. Herhaaldelijk is men er om strategische redenen toe overgegaan, bijzonder kwetsbare industrieën meer naar het binnenland te verplaatsen, met de daaraan verbonden consequenties voor de geografische verdeling der bevolking en voor de constructie en het gebruik van het vervoersapparaat. Tal van landen zijn gedurende geruimen tijd van hun vroegere inkoop- en afzetmarkten afgesneden geweest en hebben daarvoor een oplossing moeten vinden, die tot diepgaande structuurveranderingen hebben geleid, die niet zonder meer ongedaan zijn te maken. Bovendien heeft zich tusschen verschillende landen, met name aan geallieerde zijde, een zeer nauwe economische samenwerking ontwikkeld, die voor de toekomstige wereldeconomie geheel nieuwe gegevens ver-

schaft, te meer omdat met de waarschijnlijkheid moet worden gerekend, dat veel daarvan in het toekomstig wereldbeeld een blijvende plaats zal krijgen. Elders zijn groote productiecentra van de wereldkaart weggevaagd.

Deze structuurveranderingen zullen groote problemen doen rijzen, wanneer het wereldverkeer zich herstelt, de uitwisseling van grondstoffen, voedingsmiddelen en industriële producten internationaal weer mogelijk wordt, de meestal veel duurdere kunstproducten weer aan de concurrentie van de goedkoopere natuurproducten komen bloot te staan en de economische vestigingsfactoren hun invloed weer kunnen doen gelden.

Het eischt tegelijkertijd veel realisme en veel verbeelding om zich eenigszins een voorstelling te maken, hoe het productie-apparaat der verschillende landen er eigenlijk uitziet, volgens welk bestek het zal moeten worden hersteld, gereorganiseerd en verder uitgebouwd en welke mogelijkheden er zijn voor een nieuwe, rationeële, internationale arbeidsverdeling. Ook t. a. v. de politieke en economische machtsverhoudingen, de toekomstige nationale grenzen, de toekomstige valutaverhoudingen, de toekomstige kanalen van het internationaal verkeer en de toekomstige internationale schuldverhoudingen, tast men nog in het halfdonker. *Kennis der feiten en zekerheid aangaande de toekomstige wereldstructuur — voorzover deze ook maar eenigszins is te verkrijgen — is datgene, waaraan de grootste behoefte bestaat.* Hoe langer men het bedrijfsleven de gegevens onthoudt, waarop het zijn plannen zal kunnen baseeren, des te langzamer zal het herstel zich voltrekken.

2. In de tweede plaats blijkt, dat men ernstig rekening houdt met de mogelijkheid, dat na een korte periode van hoogconjunctuur, evenals plaatsvond na den vorigen oorlog, een diepe depressie zal intreden. Allerwege doet zich een sterke vraag naar allerlei goederen gevoelen, omdat er op het gebied der normale behoeftenbevrediging een enorme achterstand is ontstaan. De staatsuitgaven, die tot duizelingwekkende hoogte zijn gestegen, hebben zeer groote bedragen aan geld onder het publiek gebracht, waaraan men nu geen bestemming kan geven, maar die latente koopkracht vertegenwoordigen, waarmede men ongetwijfeld zoo spoedig mogelijk op de markt, zal wenschen te komen. Daartegenover zijn de goederen aanvankelijk nog schaarsch. Zou men aan de besteding van de koopkracht de vrije hand laten, dan zou dat een krachtige prijsstijging tengevolge hebben, m. a. w. een sterke inflatie. Sterke inflaties zijn uiterst gevaarlijk voor een gezonde en gelijkmatige economische ontwikkeling en worden altijd gevolgd door een zwaren terugslag en in de prijzen en in de productie, zoodat een dergelijk proces de wereld na een korten tijd in een diepe depressie zou storten. Dit is op zichzelf natuurlijk al ongewenscht, maar het is dit te meer, als men bedenkt, dat de ervaring heeft geleerd, dat depressies leiden tot nationale bescherming en sociale onrust en fataal zijn voor een gunstige ontplooiing der wereldeconomie.

Behalve van de geldzijde dreigt ook een gevaar van de goederenzijde. De meest hevige schommelingen in de bedrijvigheidsgraad spelen zich af in de voortbrenging van productiemiddelen en duurzame consumptiegoederen. T. a. v. deze goederen zijn de verliezen en de achterstand bijzonder groot en is de behoefte aan aanvulling nijpend; zou men nu in betrekkelijk korten tijd deze behoefte aan duurzame goederen gaan bevredigen, dan ontstaat een hoog oplopende productiegolf in de desbetreffende industrieën. Na een periode, die overeenkomt met den levensduur dezer goederen, zal een dergelijke golf zich herhalen. Dit staat bekend als het echoverschijnsel. Het optreden daarvan in een overheerschend mate zou de economische instabiliteit zeer vergroten en moet dus zoo veel mogelijk worden vermeden. Met betrekking tot de werkelijk noodzakelijke goederen zal het vermeldde gevaar wel bezwaarlijk zijn te ontgaan. Des te meer is het intreden

om t. a. v. goederen met een eenigszins luxe karakter aan de temporiseering van de productie daarvan bijzondere aandacht te wijden.

Ook vanuit dit gezichtspunt gezien is er dus alles aan gelegen, dat de overgang van de oorlogs- naar de vredeseconomie vast in de hand wordt gehouden en dat men de noodlottige conjuncturele ontwikkeling, die na den vorigen oorlog heeft plaatsgevonden, door een vooruitziende leiding tracht te voorkomen.

3. In de derde plaats valt het op, dat men zich ernstig met de vraag heeft bezig gehouden, of en in hoeverre men naar een vredeseconomie in den ouden vorm terug wil, of dat men deze gelegenheid wil aangrijpen om te komen tot een nieuwe economische en sociale organisatie, nationaal en internationaal. Deze vraag maakt het probleem van den overgang van de oorlogseconomie naar de vredeseconomie, dat zich na elk oorlog natuurlijk voordoet, ditmaal zoo bijzonder belangwekkend.

Na 1918 overheerschte in de leidende kringen geheel de gedachte, dat men zoo spoedig mogelijk terug moest naar den toestand van vóór 1914 — dien men als den ideaaltoestand beschouwde —, en men heeft zich toen daarop blind gestaard. Blind in den letterlijken zin des woords, want men had in het geheel geen oog voor de veranderde omstandigheden, die aan een goede functioneering van het stelsel van vóór 1914 na den eersten wereldoorlog in den weg zouden staan. Men onderschatte bovendien in ernstige mate de moeilijkheden, die scholen in de oorlogserfenis voor het herstel van het oude stelsel. Tenslotte meende men met enkele oppervlakkige hervormingen op sociaal gebied te kunnen volstaan, terwijl men op economisch gebied een reconstructie volkomen overbodig achtte.

De jaren tusschen de beide wereldoorlogen hebben de volken voor deze blindheid hunner leiders gestraft, maar thans beginnen de oogen open te gaan voor de eischen van den nieuwen tijd en daarmee wil men bij den overgang van de oorlogs- naar de vredeseconomie rekening gaan houden. Men ziet beter in, dat de voorwaarden, waaronder het economische stelsel van vóór 1914 kon werken, in menig opzicht niet meer vervuld zijn. Men ziet in, dat het een misdaad zou zijn, om de wereld op dezelfde wijze als na 1918 naast de erfenis van den oorlog — die nu eenmaal niet onder beneficie van inventaris kan worden aanvaard —, met de erfenis van een politiek en vooral economisch onverstandigen vrede te belasten. Men ziet in, dat op sociaal gebied oppervlakkige hervormingen voor hen, die den zwaarsten strijd om het bestaan hebben te voeren — arbeiders en kleine zelfstandigen —, onaanvaardbaar zijn en dat een grondige hervorming op sociaal terrein verreikende consequenties zal hebben, ook op het gebied der economische organisatie en der economische politiek. Met name de vraagstukken van de voorkoming van massa-werkloosheid („full employment”) en van het verschaffen van sociale zekerheid staan in dit opzicht centraal.

4. Tenslotte blijkt men tot de erkenning te zijn gekomen, dat de oplossing der groote economische en sociale problemen, die hiermede aan de orde zijn gesteld, niet aan de afzonderlijke landen kan worden overgelaten, zonder dat men in een onhoudbaar economisch nationalisme vervalt, dat noodzakelijk leidt tot een veel lager welvaartspeil dan anders bereikbaar ware en daarbij in de verwezenlijking der gestelde doeleinden nog hopeloos zou te kort schieten. Vandaar dat men streeft niet alleen naar een coördinatie van de nationale economische politiek der afzonderlijke landen, maar naar het scheppen van een internationaal kader, waarin het economisch leven der verschillende volken zal moeten worden gevat en waaraan het ondergeschikt zal moeten worden gemaakt, opdat de naties elkaar zullen kunnen aanvullen en steunen, in plaats van elkander afbreuk te doen. Voor die vraagstukken, die van

nature een internationaal karakter dragen, zullen ook internationale regelingen moeten worden getroffen. Deze internationale arbeid is op verschillende gebieden primair; de nationale maatregelen zullen een daarvan afgeleid karakter dienen te dragen. Op andere terreinen daarentegen is het nationale werk primair en zullen de uitkomsten daarvan beslissend zijn voor de mogelijkheid om ook internationaal opbouwend te kunnen werken.

Het is begrijpelijk, dat voor een land als het onze de internationale oplossingen, die zullen worden getroffen, op vele gebieden het richtsnoer zullen moeten zijn voor de te voeren economische politiek en voor de beslissingen, die het bedrijfsleven zal hebben te nemen.

* *

\ Het is tegen den hierboven geschetsten achtergrond, dat men het vraagstuk van den overgang van de oorlog naar de vredeseconomie moet plaatsen om het te behandelen op het plan, waarop zich de internationale discussie daarover bevindt, en om recht te kunnen doen wedervaren aan de belangrijkste algemeene aspecten, die daarbij in het oog dienen te worden gevat.

P. LIEFTINCK.

HOE STAAN WIJ ER VOOR ?

Daar staan wij nu na ongeveer vijf jaar oorlog. Voorzover wij niet in een streek wonen, die door de strijd gehavend is, staan dezelfde huizen er nog als vijf jaar geleden. Ondanks alle smartelijke verliezen zijn nog vele van de in 1939 levende mensen om ons heen. Uiterlijk zijn de verschillen met 1939 wel aanwezig, maar niet eens zo heel groot. Kunnen wij weer instappen in het leven van 1939? Hoe staan wij er voor?

Het is natuurlijk de bedoeling in dit tijdschrift slechts de economische zijde der dingen te bezien; waarmee nog niets gezegd is omtrent de belangrijkheid van de niet-economische aspecten. De lezer vergete dit niet!

Economische gevolgen van de oorlog.

Wat zijn dan de economische gevolgen van de oorlog?

Er zijn gevolgen, die zich nu, aan het einde van de oorlog, reeds hebben verwerkelijkt en er zijn gevolgen, die eerst in de toekomst zullen optreden. Bezien wij eerst die van het verleden en het heden. Men kan ze onder twee hoofden samenbrengen: *vermogensverlies* en *consumptieverlies*. Het eerste wil zeggen, dat het vermogen — en wij denken aan het reële vermogen —, waarover onze volkshuishouding beschikt, geringer is dan vóór de oorlog. Door het Centraal Bureau voor de Statistiek is een schatting gemaakt van de reële vermogensverliezen, die zijn opgetreden sedert het begin van de oorlog. Tegen de prijzen van 1939 werden zij geraamd op ongeveer f 8 milliard. Behoudens moeilijkheden in de splitsing werd dit bedrag over de verschillende vormen, waarin verlies kon optreden, als volgt verdeeld:

oorlogsgeweld, evacuatie, bezetting	f 2,2 mld.
vorderingen	f 1,6 "
nagelaten onderhoud en vervanging	f 0,9 "
andere vormen	f 3,2 "

Op de verdeling van deze schade over de verschillende objecten komen wij nog nader terug. Hier moge slechts worden vermeld, dat ons nationale vermogen, incl. de inhoedels van particulieren, in 1938 op ongeveer f 29 mld. kan worden geraamd, zodat dus ruim een kwart van het vermogen zou zijn verloren gegaan. Beleggingen en schade in de overzeese gebiedsdelen zijn hierbij buiten beschouwing gelaten.

Zien wij eerst, wat men zich bij *consumptieverlies* als gevolg van de oorlog kan denken. Dit bestaat uit twee delen: er is minder voor consumptie beschikbaar gekomen;

van het beschikbare is bovendien een gedeelte ten bate van Duitsland aangewend. De consumptie heeft daardoor een tweevoudige vermindering ondergaan. Ten dele is dit weer gecompenseerd door de aanwending van een deel van het vermogen ten bate van het verbruik: wij hebben onze voorraden opgemaakt, onze duurzame goederen versleten zonder ze te vervangen.

Een denkbeeld van de productiederving kan men zich vormen, wanneer men naast elkaar stelt de omvang van de werkelijke productie in de jaren sinds 1940 en die van de productie, die zonder de oorlog waarschijnlijk mogelijk zou zijn geweest. Een — uiteraard zeer globale — schatting van het Centraal Bureau voor de Statistiek komt tot de slotsom, dat tegen prijzen van 1938 — welke van die van 1939 niet veel verschillen — in de periode 1940—1944 een productiederving kan worden berekend van f 6 mld. Een deel daarvan heeft echter betrekking op productie van kapitaalgoederen; dat gedeelte moet men in dit verband buiten beschouwing laten. Het kan op ongeveer f 3,5 mld. worden getaxeerd. Resteert dus f 2,5 mld.

De productie ten bate van Duitse instanties in ons land, zowel als in Duitsland en elders, wordt voorts door genoemd bureau geraamd op iets meer dan f 6 mld. Ter vergelijking diene, dat ons nationale inkomen in 1938 op ruim f 5 mld. werd geraamd. Wanneer wij allen een jaar lang niet gewerkt hadden en in die vacantielijd 50% meer hadden verbruikt dan onze normale consumptie, hadden wij na thuiskomst een iets betere toestand aangetroffen dan de thans heersende.

Helaas moeten wij vrezen, dat de economische gevolgen van de oorlog hiermee niet zijn uitgeput: ook in de toekomst zal de productie nog wel enige jaren blijven onder wat zij zonder oorlog zou zijn geweest, zoals wij reeds even deden doorschemeren. En hiermee zijn we terug bij onze vraag: hoe staan wij er voor? Wat kunnen wij doen, wat kunnen wij bereiken, wat moeten wij daarom doen?

Hoe groot kan onze productie zijn?

Onze toekomstige welvaart berust op de grootte van de productie en op de verdeling daarvan. De productie, zo leert ons de economie, ontstaat door samenwerking der productiefactoren: grond, kapitaal en arbeid. Grond en kapitaal tezamen vormen in hoofdzaak, wat wij hierboven als het reële vermogen hebben aangesproken. Weliswaar zijn er in het nationale vermogen enkele andere posten, zoals bijv. de buitenlandse beleggingen; maar voor de eerste verkenning van het terrein, die wij thans ondernemen, doet dat weinig ter zake. Van ons vermogen is dus een vierde deel verloren. Wat voor invloed heeft dat op de productie in de toekomst?

Als de ene vorm van kapitaalgoederen zonder moeite in de andere zou zijn om te zetten, leert het werk van Douglas ons, dat een vermindering met 25% van die goederenvoorraad een verlaging van de productie meebrengt van ongeveer 7%. Dit cijfer moet voor de huidige omstandigheden in verschillende opzichten gecorrigeerd worden. Het moet hoger gesteld worden, in zoverre als het niet mogelijk zou zijn om de ene soort van kapitaalgoederen in de andere om te zetten of, wat in dit verband hetzelfde is, als het niet mogelijk zou zijn om de bestaande gereduceerde hoeveelheid kapitaal „op optimale wijze” met alle arbeid te laten samenwerken. Als de kapitaalgoederen alleen maar konden gebruikt worden op dezelfde manier als in 1938, zou er niets anders op zitten dan $\frac{1}{4}$ van de toen werkende arbeiders niet te laten werken en daardoor zou de productie ook 25% lager zijn dan in 1938. In werkelijkheid kent het menselijk vernuft echter, gelukkig, vele wijzen om van de nood een deugd te maken en zal men zeker de productiedaling weten te beperken tot ver beneden de 25%. Het is bijv. mogelijk om, in heel wat bedrijven, met twee of meer ploegen te

werken en daarmee reeds de hoeveelheid benodigde productiemiddelen te beperken. Het is voorts mogelijk om het met heel wat kleinere voorraden te doen, wanneer men zich bij de productie door standaardisering tot een kleiner aantal soorten goederen in elke branche beperkt. En er zijn talloze manieren, waarop men ook verder de efficiëntie kan doen stijgen.

Er is een andere reden, waarom, althans in het begin, een grotere daling der productie kan worden verwacht dan de hierboven aangegeven 7%. Wanneer de vermogensverliezen zeer *ongelijk verdeeld* zijn over de verschillende takken van bedrijf, bijv. wanneer het gehele verkeersapparaat vernietigd zou zijn, kan daardoor de rest van het apparaat tot onwerkzaamheid veroordeeld worden. In de grond der zaak is dit weliswaar een bijzonder geval van wat wij hiervoor reeds bespraken — een gemis aan transformeerbaarheid —, doch om het bijzondere belang van dit aspect schenken wij er enige afzonderlijke aandacht aan.

Nadere beschouwing der cijfers van het C. B. S. doet n.l. zien, dat inderdaad de verliezen procentueel geringer zijn bij de woningvoorraad dan bij de landbouw en het overheidsbezit, bij deze weer minder dan bij de industrie, bij handel en verkeer nog groter zijn — hier omvatten zij de helft van het in 1938 aanwezige vermogen — en procentueel het grootste zijn bij het element „goudvoorraad”. Deze verschillen hangen o.a. samen met de grotere of kleinere mobiliteit der verschillende onderdelen: de handel met zijn voorraden, het verkeer met zijn rollend en varend materieel konden gemakkelijker worden geplunderd dan de grond en de gebouwen. De cijfers doen tevens zien, dat, zoals wij nu reeds uit de dagelijkse praktijk weten, de moeilijkheden met het verkeersapparaat tot de belangrijkste behoren, waarmee wij te maken hebben. Als troost kan daaraan echter aanstonds worden toegevoegd, dat hier de verliezen in bepaalde opzichten ook weer gemakkelijker te verhelpen zijn dan elders.

Een algemene reden tot een correctie van ons cijfer in gunstige zin is, tegenover de laatstbesproken verandering in ongunstige zin, gelegen in de omstandigheid dat in onze kapitaalverliezen ten dele kan worden voorzien door het *buitenland*. Daarom is het zeer goed mogelijk, dat de productiedaling door kapitaalschaarste niet zo groot zal zijn.

Dit blijft gelden, ook al is men er zich van bewust, dat kapitaalverlening door de Verenigde Staten aan bepaalde grenzen is gebonden, waarvan er één is, de begrensdde „*transfercapaciteit*”, d.w.z. de omstandigheid, dat wij geen onbeperkte bedragen aan dividend of aan rente en aflossing kunnen overmaken. Er is aanleiding om te geloven, dat een credietverlening van meer dan 3 of 4 milliard gulden in dit opzicht tot moeilijkheden zou leiden.

Een veel belangrijker invloed op de productie gaat uit van de andere productiefactor: van de *arbeid*. Weliswaar kan men zeggen, dat — zoals wij zo juist bespraken — de productie per arbeider geringer zal zijn wanneer per arbeider minder kapitaal ter beschikking staat; daarnaast echter heeft de werkende zelf het in zijn hand om — binnen wijde grenzen — meer of minder te produceren. Wij weten het allen: we kunnen hard werken, als we willen of als het moet, maar we kunnen ook de lijn trekken. Op 't ogenblik kunnen we zelfs helemaal thuis blijven. Nu is één ding duidelijk: hoe minder er geproduceerd wordt, des te minder is er ook om te verbruiken en te verdelen. En willen we het in de naaste toekomst beter hebben dan wij het in de oorlog en thans hebben, dan moet er worden aangepakt.

Twee redenen zijn er, waarom niet zo vlot wordt gewerkt als vroeger. Ten eerste is er de ondervoeding en de extra-veermoeienis, als gevolg van het ontbreken van verkeersmiddelen; zuiver *physieke* oorzaken dus. Daarnaast is er de *psychische* oorzaak: de tegenzin in het werk.

Hoe kunnen beide uit de weg geruimd worden? De *physieke* oorzaak door verbetering van de voedselpositie en het verkeer. Daaraan wordt zowel door onze geallieerden als door onze eigen Regering hard gewerkt. Men mag aannemen, dat binnenkort heel wat draaglijker toestanden zullen heersen dan voorheen.

Maar de *psychische* oorzaak van de lage arbeidsproductiviteit: hoe kan die worden weggenomen? Er is in de werkonlust om te beginnen een element van sleur. We hadden niet veel lust tot werken onder de bezetting. We moeten goed beseffen, dat de bezetting nu voorbij is. De werkonlust zou echter niet verdwijnen, wanneer zij, die het werk doen, het gevoel zouden hebben, dat de vruchten van hun arbeid niet ten goede komen aan hen, die daarop recht hebben. Met andere woorden: om allen van harte te doen meewerken moet het inzicht bestaan, dat wij, ondanks onze armoede, in een beter ingerichte maatschappij werken dan voorheen, in een samenleving, waar een grotere rechtvaardigheid in de verdeling bestaat dan er vroeger was. In een maatschappij tevens, waar niet de bedreiging van de werkloosheid het leven vergalt.

Maatschappelijke vernieuwing.

Daarom is het zo belangrijk, dat er in dit opzicht een duidelijke politiek door de Regering zal worden gevoerd, die door een goede voorlichting aan alle landgenoten wordt bekend gemaakt. Voorlichting over de *maatschappelijke vernieuwing*, die, wanneer daartoe het ogenblik is gekomen, met overtuiging en élan zal worden tot stand gebracht.

Laten wij in enkele woorden aanduiden, aan welke vernieuwingen wij denken. Ten eerste aan de uitbanning van de *werkloosheid*. Nu is voorlopig de kans op werkloosheid, afgezien van de allereerste overgangsmoeilijkheden bij het overwinnen van de schaarste aan grondstoffen, niet groot. Er moet immers zeer veel worden hersteld, worden aangelegd, worden gebouwd, worden aangevuld. De kans op werkloosheid mag echter ook na de periode van wederopbouw niet groot worden en daarvoor moet een goede conjunctuurpolitiek zorgen.

Van dichterbij liggende betekenis reeds is de kwestie van de *rechtvaardigheid in de inkomensverdeling*. De schrille tegenstellingen van vroeger — die reeds aan het verbleken waren vóór de oorlog — moeten verder worden verkleind. Iemand, die behoorlijk werkt, mag niet door een onmenswaardig loon in voortdurende zorgen blijven verkeren, terwijl anderen, die een erfenis hebben gekregen, ruim kunnen leven zonder te werken. Er moeten zekere minimumlonen aan de ene kant worden gegarandeerd, aangevuld door een uitgebreide en systematische sociale verzekering; aan de andere kant moet het erfrecht verder worden beperkt.

Dit zijn maar enkele der meest fundamentele veranderingen. Er zijn er daarnaast talloze andere — naar hun economische „kosten” minder belangrijk, maar geestelijk misschien juist veel meer fundamenteel —, die even gevarieerd en kleurrijk zijn als het leven zelf. Wij denken aan veranderingen in de opvoeding en het onderwijs, aan de omgang tussen de verschillende groepen van ons volk, aan het scheppen van vacantiemogelijkheden, van de mogelijkheid tot reizen en tot het genieten van opvoeringen, aan een eenvoudiger en fleuriger levensstijl.

In een economisch tijdschrift wegen echter de economische zijden zwaar; daarom keren wij daartoe terug.

Deze vernieuwingen moeten met *vaardige hand* worden aangebracht. De economische machine van een hoog ontwikkeld land als het onze is toch immers een ingewikkeld raderwerk. Het is niet zo moeilijk om het te laten stilstaan; moeilijker is het om het te laten werken. Vooral om het goed te laten werken. En dat moet, willen wij een goede sociale verzekering hebben: Men kan geen uitkeringen doen aan zieken, aan invaliden, aan ouden

van dagen, die hoger zijn dan de vroegere, wanneer er ook niet een behoorlijk lopende maatschappelijke machine is, die de producten levert, welke daartoe nodig zijn. Men kan geen minimumlonen garanderen, als er niet voldoende wordt voortgebracht om de *winsten* op te leveren, waaruit de belasting moet worden betaald, die voor het betalen van minimumlonen nodig is. En vooral: men kan de werkloosheid niet buiten de deur houden, wanneer niet ook de minder goede ondernemingen kunnen blijven draaien. Dit betekent, dat er aan loonsverhogingen een zekere grens is, zodat sociale verbeteringen voor een deel langs andere weg moeten worden verregen.

Er zal ook een zeker *verschil in beloning* moeten blijven tussen hen, die moeilijker, en hen, die gemakkelijker werk verrichten: anders is er geen drijfveer, die onszelf aanzet om onze prestaties op te voeren. Al zullen wij zoveel mogelijk moeten propageren, dat, wie bijzondere talenten heeft ontvangen, deze in dienst van de gemeenschap moet aanwenden, laten we realistisch blijven: een worst aan de zweep verhoogt de snelheid.

Dit is allemaal mooi, zullen vele lezers misschien zeggen, maar aardig vaag; geef ons meer houvast, geef ons voorstellen in cijfers! Niemand doet dat liever dan schrijver dezes. Dus: *hoe hoog* moet het loon zijn, *hoe hoog* de belasting op nalatenschappen, *hoe hoog* de uitkeringen der sociale verzekering, opdat enerzijds een grotere rechtvaardigheid ontstaat, maar aan de andere kant de machine toch blijft lopen? Laat ik, alvorens over het antwoord hierop te spreken, dit zeggen: wij zouden reeds een heel eind zijn, wanneer de wil tot samenwerking, die, gelukkig, bij vele groepen valt te onderkennen, zich uitte in een zakelijke discussie over deze concrete vragen, voorzover men het er niet onmiddellijk over eens is. En de redactie van dit blad zal niets nalaten om deze discussie in de grootste openheid en met een poging tot wederzijds begrip steeds weer te bevorderen.

Het antwoord op de zojuist gestelde vragen is ingewikkeld. Te ingewikkeld voor een enkel tijdschriftartikel. Er is echter een boekje van den schrijver van dit opstel op de pers, dat tracht het antwoord te geven. Tot de verschijning daarvan moge de lezer hem dus uitstel geven.

De periode van noodhulp.

Een kort uitstel — van een paar maanden — is ook daarom geen bezwaar, omdat wij deze eerste paar maanden moeten gebruiken om het allernodigste op gang te brengen. Deze maanden zijn maanden van *noodhulp*. De voedselvoorziening moet weer in enigszins draaglijke banen worden geleid, het verkeer en de energievoorziening enigermate hersteld worden. Eerst wanneer dat is geschied, kunnen de plannen van wijdere strekking aan de orde komen: zowel de wederopbouw in de directe zin als de nieuwe inrichting van onze maatschappij. Wij moeten ons ongeduld nog even bedwingen. Dit is nog de overgangstijd. Wij moeten nu het woord laten aan de legerautoriteiten, die ons van het allernodigste voorzien, aan de pioniers, die de bruggen herstellen, aan de monteurs, die de elektrische leidingen weer leggen. Daarna komt de periode van de grote herbouw. In het licht van de vijf à tien jaren, die daarmee gemoeid zijn, betekenen een paar maanden niets.

Een enkele opmerking slechts over een paar punten, die in deze eerste periode reeds wel aandacht zullen vragen.

Het is waarschijnlijk, dat het peil der kosten van levensonderhoud in ons land na de oorlog belangrijk hoger zal blijven dan daarvoor. De koers van het pond is, in guldens uitgedrukt, 28% hoger geworden dan in 1939. De kosten van levensonderhoud zijn in Engeland nu ongeveer $1\frac{1}{2} \times$ zo hoog als in 1938. Zij zullen daar wel weer dalen,

maar zeker niet verder dan tot $1\frac{1}{2} \times$ de stand van 1938. Onze kosten van levensonderhoud zullen daarom vermoedelijk wel $1\frac{1}{2} \times$ zo hoog blijven als vóór de oorlog. De lonen zullen dus ook hoger moeten zijn. Zolang de wederopbouw duurt, zullen wij, door de genoemde redenen, echter in goederen er niet zo goed aan toe kunnen zijn als in 1938. Een loonstijging zal daarom beneden de 50% moeten blijven; zeggen wij, dat zij — ten opzichte van 1938 — 40% kan bedragen voor de gevallen der laagst betaalde arbeiders.

Dit alles echter, wanneer de arbeidsproductiviteit niet lager is dan 1938. En hier ligt nu de sleutel tot heel wat mogelijkheden, maar ook tot grote mogelijkheden: als het arbeidstempo en de arbeidslust laag blijven: mogelijkheden; als zij hoog worden: mogelijkheden. *De arbeidsproductiviteit is voor de eerste toekomst de allesbeheersende factor.* Matige premies op hard aanpakken zullen daarbij misschien, in het belang van allen, kunnen helpen.

Verder dienen de lonen voldoende te zijn om er mee te kopen wat de distributie ons verschafft. Dit betekent, dat gezinslonen van — voor een gezin met 2 kinderen bijv. en in de grote steden — f 30 à f 33 het minimum zijn, dat voor ieder moet zijn gegarandeerd. Aan de andere kant is elke overdadige luxe in de levenswijze van hen, die over veel hogere inkomens beschikken, een uiting van gebrek aan sociaal begrip. Voorzover dit begrip inderdaad ontbreekt, zullen in de overgangperiode de distributie en de grondstoffentoe wijzing er voor een goed deel voor kunnen zorgen, dat dit manco niet te veel schade verricht. Moge nadien een werkelijk nieuwe geest er toe leiden, dat ook van die kant de eensgezindheid bij de wederopbouw niet verstoord wordt!

J. T.

HET VERMÖGENSRECHTELIJK HERSTEL.

1. Ook op vermogensrechtelijk gebied heeft de bezetting gewerkt als een vernielende orkaan; met verordeningen, besluiten, incidenteele maatregelen, onverbloemde of verholen dreiging, ontwrichting. Van alles is er hierdoor in de war. Dat alles weer terecht gebracht kan worden, is ondenkbaar; maar een poging tot herstel van wat het meest griet dient met dat al gewaagd. De Regeering heeft dit begrepen, toen zij het K.B. van 17 September 1944, Stbl. E. 100, uitvaardigde, dat voorziet in een vernieuwing van ontstane betrekkingen en rechtsherstel.

2. De zaak heeft twee kanten: een materieelrechtelijk en een processueel.

De eerste vraag is, hoe men moet staan tegenover al datgene, wat door of vanwege den bezetter is gereguleerd of anderszins is bevolen, verboden, bevorderd, belet of in de war gestuurd. Zij raakt de volkenrechtelijke bevoegdheid hier toe; verder de kwestie, in hoever het geldende burgerlijke recht in zijn bestaanden vorm ondervangt, wat diensvolgens aan feitelijk onrecht is ontstaan. Voorts hoe men aan moet met wat de bezetter tijdens de bezetting misschien wel mocht, maar waaromtrent onzekerheid dient te worden weggenomen of goed beleid toch doorhaling vergt van wat geschiedde; en met de gevolgen van dien. Enzovoort.

De tweede vraag is, hoe men, gegeven datgene, wat men materieelrechtelijk den gewenschten staat van zaken moet achten, dezen zoo snel en deugdelijk mogelijk in het leven roept.

3. Om eens een greep te doen: hoe moet het gaan, met de vermogensbestanddeelen, stoffelijke en onstoffelijke, die Joodsch bezit waren en bij stukjes en beetjes door alle winden verstrooid worden? Hoe met al datgene, wat rechtstreeks of middellijk geroofd is en toebehoorde aan zoogeramd ontbonden vereenigingen, stichtingen e.d., van onder bewind geplaatste en daarna, of wellicht ook zonder meer, leezgeplunderde ondernemingen, van lieden, wier vermogen geheel of gedeeltelijk verbeurd werd verklaard, omdat zij „een streven bevorderden, dat gericht was tegen het Deutsche volk of het Rijk”, of „van wie mocht worden aangenomen, dat zij zulk een streven in de toekomst zouden bevorderen” (verordening van

4 Juli 1940, no. 33); hoe met de zaken van afwezig, vermisten, e. d.? Wat de bezetter afnam, afdwong, afperste, moet zoovœl mogelijk terug, voelt men terstond. Accoord; maar deze vaststelling is slechts een begin; en slechts een gedeelte. Spelde de zaak zich alleen af tusschen den beroofde en den beroover en vond men onder den laatste nog al het geroofde, dan zou zij misschien niet moeilijk op te lossen zijn; maar noch het een, noch het ander is juist.

Het eenvoudigst is zij wellicht, waar het gaat over onroerende goederen. Derden, die ze uit bezettershanden (Ambo, arbeidsfront, volksdienst enz. natuurlijk inbegrepen) ontvingen, konden uit de registers weten, dat het niet pluis was. Door levering van deze zijden werden zij geen eigenaar, want deze geschiedde niet krachtens een „rechtstitel van eigendomsovergang, afkomstig van dengene, die gerechtigd was over den eigendom te beschikken" (art. 639 B.W.). De Jood, de vereeniging of wie het anders mag zijn, is steeds eigenaar gebleven. Een beetje neteliger wordt de kwestie reeds, wanneer de nieuwe „verkrijger" het goed verwierf, bezwaard met een hypotheek ter verzekering van een leenschuld, en hij deze uit eigen midelen heeft afgelost, waarna de hypotheek is te niet gegaan en doorgehaald. Is de beroofde dan af van zijn schuld en krijgt hij een vrij goed terug? Maar hij hoeft er toch ook niet beter van te worden! De subrogatievoorschriften uit de artt. 1436—1439 B. W. brengen hier geen uitkomst. Misschien baat art. 1252 B.W. voor de schuld; doch stellig niet voor de hypotheek. Doet art. 1246 B. W. het? Er is grond voor twijfel. Dergelijke moeilijkheden rijzen vaker.

Heeft de „verkrijger" geld opgenomen onder verband van het onroerende goed, dan kon de geldschietter uit de registers weten een hypotheek te krijgen van een onbevoegde (art. 1214 B.W.); dat zij nietig is, is duidelijk. Als de geldschietter tot de transactie is gedwongen, is dit op zich zelf geen reden deze gevolgtrekking niet te aangaan; de dwang is een aan gelegenheid tusschen hem en den dwingeland. Maar hoe, wanneer de beroofde, zelf voor dwang zwichend, meegewerkt heeft aan de vvreemding? Dan hoeft de onregelmatigheid der verkrijging niet uit de registers te blijken. Stel, dat de handeling tusschen den beroofde en den dwingeland kan worden vernietigd op grond van geweld (artt. 1359—1363 B. W.), deert dit dan den verkrijger (art. 1488 B. W.)? Hier stuit men, op een oude kwestie: zou bijv. Hofmann, „Het Nederlandsch zakenrecht", 2e druk, bl. 199. En wat dat blijken eener onregelmatigheid uit de registers betreft, hoever gaat dat? Moest men reeds tot navraag komen, wanneer men zag, dat de volksdienst, het Haagsche administratiekantoor Ambo of iets van dien aard erin gemoeid waren?

Genoeg om te doen zien, dat zelfs aan onroerende goederen stekelige doornen kunnen zitten. Desgelijks staat het min of meer met andere ingeschreven zaken (schepen, octrooien) en met aandelen en andere rechten, waarvan bewijzen op naam bestaan; alles dan weer met de noodige eigenaardigheden en bijzonderheden. Kan men hier vertrouwen op het gemeene recht? Moet er iets bijzonders gebeuren?

Lastiger is het gesteld met roerende goederen, waaromtrent geen registers bestaan. Hier wordt de bezitter te goeder trouw in art. 2014 B. W. beschermd; een regel, waarvan men in het huidige verkeer niet zoo gemakkelijk kan afstappen zonder ongelukken te begaan. Met dat voorbehoud, dat hij, wien iets „ontvreemd" is, het drie jaar terug kan vorderen „van dengene, in wiens handen hij hetzelfde vindt". Wanneer is men hier te goeder trouw? Er zullen zeker grensgevallen zijn, waarin men kan twifelen. In welke omstandigheden precies moet hier „ontvreemding" worden aangenomen: nieuwe mogelijke bron van aarzeling. Is de termijn van drie jaar te kort, nu de bezetting bijna vijf jaar duurde? Op deze laatste vraag antwoordt art. 37 van het in den aanhef dezes genoemde besluit bevestigend; het beschouwt hem als niet geschreven tot een nader bij K. B. te bepalen tijdstip. Welke rol moeten thans de artt. 115, 176 en 198 W. v. K. spelen, die voor wissels, orderbriefjes en cheques van art. 2014 B.W. afwijken? Hoe staat het met art. 637 B. W.?

Ziehier een klein stukje zakenrechtelijk struikgewas ter illustratie. Verbintenisrechtelijk staat ook alles lang niet rond. Komt men er steeds met de boven reeds vermelde

geweldsartikelen? Hier moet worden volstaan met de vraag op te werpen; doch men hoede zich voor een spoedige bevestiging. Over zekere vermogens en vermogensbestanddeelen is beheer gevoerd; hieromtrent zijn verbintenissen aangegaan. Moeten zij worden nageleefd? Steeds of soms? Door wien? Zijn de bestaande regelen uit het burgerlijk wetboek hier toereikend?

Een moeilijke kwestie is ook de betaling der geroofde inschulden. Als regel moet men betalen aan den schuldeischer; betaalt men aan een ander, dan wordt men niet gekwet (art. 1421 B. W.); Dit wordt echter onder meer anders, wanneer die andere „door de wet gemachtigd" is om voor den schuldeischer te ontvangen. Hoever ging dat, als er een zaak was met een „Verwalter"? Veelal zal men moeten zeggen, dat deze niet zoo'n gemachtigde was; het waardige vonnis van den Delftschen Kantonsrechter Nieuwhuis van 24 Juni 1943 (dat den bezetter slecht beviel en dan ook niet gepubliceerd mocht worden, maar desondanks ruchtbaar genoeg werd) wees hem daarom de deur, toen hij tot inning wilde overgaan. Of men dit standpunt altijd moet innemen? De gevallen laten zich nog moeilijk overzien; misschien duikt er straks een op, waarin men toch weer zal aarzelen. Over het woord „wet" behoeft men daarbij niet altijd te vallen; dit kan een regeling zijn, die wet is in materieelen, doch niet in formeelen zin, dus hier ook wel een bezettersverordening. Maar spoedig zal men een behoorlijke machtiging niet kunnen aannemen.

En hoe dan? Moet er dan steeds opnieuw worden betaald? Men denke eens aan hypotheekrenten en aflossingen, huren, pachten enz., die aan een „Verwalter" zijn voldaan of aan den „koopman" van een Joodsch huis of iets van dien aard. Er is niet betaald aan den schuldeischer, noch aan iemand, die tot ontvangst gemachtigd wordt. Misschien kan gezegd worden, dat „de betaling te goeder trouw gedaan" is „aan iemand, die in het bezit" was van de inschuld, d.w.z. die schuldeischer leek te zijn; in welk geval de schuldenaar er ook door gekwet wordt (art. 1422 B.W.). Intusschen blijft deze mogelijkheid hoogst onzeker. Wie hier de goede trouw steeds of in het leeuwendeel der gevallen ontkent, pleit stellig niet voor een aanstands verloren zaak, want kon de schuldenaar niet altijd of doorgaans weten, dat aan hem, die zich als schuldeischer voordeed, een leelijk luchtje was?

Het is nog te vroeg te trachten een alom pasklaar antwoord te vinden; de gevallen zijn te veel verschillend en moeten eerst nog eens duidelijk gesteld worden alvorens men zich aan een oplossing kan wagen. Het gaat nu alleen maar om een blik op eenige moeilijkheden. Misschien moet men differentieeren. De schuldenaar, die gewin voor zichzelf beoogde door een aflossing te forceeren en dan aan den schijncrediteur betaalde (bijv. door hypothecaire debiteur, die de mogelijkheid zelf schiep door zijnerzijds op te zeggen), verdient minder tegemoetkoming dan hij, die na aangemaand en verder vervolgd te zijn ten slotte heeft moeten buigen.

Aldus wemelt het van de moeilijkheden.

4. De houding van den Hoogen Raad en een groot deel der rechterlijke macht heeft deze vergroot. Om bij het laatste punt nog eens stil te staan: kan men de goede trouw ontkennen van den huurder, die de huur voor zijn huis niet meer kwam betalen aan zijn Joodschen verhuurder, doch aan hem, die de woning van een of andere bezettingsinstantie had „gekocht", wanneer hij, daartoe aangemaand, hieromtrent advies had ingewonnen van een advocaat of een notaris en deze hem hiertoe had geraden? Men kan zich achter zijn adviseur in het algemeen niet verschuilen (Meijers, N. J. 1935, blz. 1569), maar zou het advies zoo vreemd zijn geweest? Zoo in het algemeen kan men niet ja of neen zeggen; men moet rekening houden met allerlei bijzonderheden. Maar de denkbaarheid, dat het advies in een of ander geval redelijk moet worden geacht, bestaat wel; voornamelijk dan wegens de houding van den Hoogen Raad in den bezettingstijd.

5. Men weet, hoe deze is geweest. In een arrest van 12 Januari 1942 (N. J. 1942 no. 271) besliste hij, dat de rechter niet mocht nagaan, of een besluit, vanwege den bezetter genomen, geldig was of niet krachtens het landoorlogsreglement; zijn gedragingen van voor dien dag ademden reeds denzelfden geest. Een toonbeeld van welgeslaagde motiveering was het niet; zelfs de raadsheer Van den Dries, die zich onlangs als verdediger van

den Hoogen Raad opwierp in een brochure, toonde zich er een weinig verlegen mee (bl. 36—39). Hij wees er echter op, hoe dezelfde uitkomst ook anders verdedigd kon worden en was; bijv. door den Amsterdamschen hoogleraar Rutgers. Wat deze aanvoerde, spreekt ook niet erg tot mij; maar het is een pleitbaar standpunt. Had de Hooge Raad Rutgers' wenken over de heele lijn gevolgd, dan had men dit kunnen betreuren, maar niet streng mogen afkeuren. Doch dit deed de Hooge Raad niet. Rutgers wees er, zoo duidelijk als dit destijds kon, op, dat zijn standpunt de noodzakelijkheid meebracht, dat de rechter zich duidelijk losmaakte van bezettersrecht, desnoods door zijn ontslag te nemen (N. J. B. 1941, bl. 758—760). Hier heeft de Hooge Raad gefaald; en vele lagere rechters met hem. Stuk voor stuk gaat Mr. van den Dries de tegen den Hoogen Raad geopperde grieven na; zij dunken hem weinig klemmend. Weerlegging van zijn betoog zou meer plaatsruimte vergen dan mij hier ten dienste staat; maar ik mag er toch iets van zeggen. Uit de stelling, dat „de bevoegdheid van den bezetter om individueele ambtenaren, hetzij terstond bij den aanvang der bezetting, hetzij later, van hun werkzaamheden te ontheffen” (bl. 41) niet kan worden ontkend, wordt afgeleid, dat de Hooge Raad zich in de buitenfunctiestelling van zijn President Visser, hoe noode ook, moest schikken, toen deze viel onder de beruchte maatregelen van November 1940. Het was „een voldongen feit, waartegen met protesteeren niets kon worden bereikt” dan vergrooing van het gevaar voor Mr. Visser zelf (bl. 42); dies liet men ook een protest achterwege. Men mag vragen, of hier nog sprake was van alleen een buitenfunctiestelling van „individueele ambtenaren”, nu het blijkens de destijds gedane aanschrijving ging om een algemeene opdracht „ter zake van niet-Arisch overheids personeel en met dat personeel gelijkgestelden”. Deze formulering en de langzamerhand blijken de politiek van den bezetter maakten, dat men het gebeurde niet zoo simpeljes mocht zien. Dit lag op een ander vlak dan waarop Mr. van den Dries het legt. Hier werd (de argumenten zijn niet nieuw, doch worden door den schrijver niet vermeld noch besproken) dat deel van het Nederlandsche staatsrecht afgebroken, waarin iedere Nederlander, tot elke landsbediening en tot de bekleeding van elke waardigheid en elk ambt benoembaar werd verklaard en hij, onafhankelijk van zijn godsdienst, in het genot van dezelfde burgerlijke en burgerschapsrechten werd gesteld. Dit mocht alleen, wanneer er een volstrekte verhindering bestond deze regelen te handhaven. Die was er niet. Hiermee stond het onrechtmatige karakter der getroffen maatregelen vast. Als de Hooge Raad, zoo lang hij in functie was, niet toetste, had hij in zijn beslissingen van deze inbreuk op het staatsrecht moeten uitgaan. Maar dit beteekende nog niet, dat hij niets moest doen. Ging het vragen van ontslag hem te ver, dan bleef er nog wel iets anders over, dat duidelijk tot uitdrukking had gebracht, dat de Hooge Raad zich niet bij het bezetters-onrecht inschakelde. Dit bleef achterwege. Deze passiviteit kon de goegemeente niets anders zeggen dan dat de Hooge Raad het gebeurde billijkte. Waarschijnlijk hebben verschillende zijner leden dit niet zoo gemeend. Maar als er in oorlogstijd in een bezet land zulk een conflict rijst, kan men als Hooge Raad niet stil en neutraal blijven. Men schaart zich links of rechts. Ook een aarzelend zwijgen krijgt, of men het wil of niet, zijn beteekenis. Deze trok in dezen naar den verkeerden kant. De aangenomen houding moest wel werken en heeft gewerkt tot aanmaning tot meegaandheid met Duitsch onrecht, waar slechts verzet er tegen in een of anderen vorm paste.

Was het bij dit eene gebleven, iemand zou er misschien over heen hebben willen stappen; wie onzer heeft zich, als hij eerlijk is, niets te verwijten over zijn gedrag tijdens de bezetting? Maar het gedrag van den Hoogen Raad in November 1940 is symptomatisch gebleken. Na de ontslagen brengt Mr. v. d. Dries de benoemingen en installatie's van verkeerde elementen ter sprake; hij vindt, dat deze „binnen de bevoegdheid van den bezetter zijn geschied” (bl. 44); en „wat kon de Hooge Raad dan doen tegen de benoemingen van den bezetter”, vraagt hij; om te suggereren: niets. Maar door niets te doen deed hij dit eene schadelijke: dat hij den geest in rechtszaal en op het ambtelijke bureau opkweekte tot opvolging van Duitsch onrecht. Dit had hij niet mogen doen. Desgelijks ging het opnieuw met de beëdigingen.

„Van Genechten en zijns gelijken” moesten, zoo lang men zat, vindt Mr. van den Dries, wel zonder meer beëdigd worden, „noe zwaar dit ook viel” (bl. 46). Een weigering van beëdiging heeft de Hooge Raad dus nooit voor zijn rekening durven nemen? Wat „van Genechten en zijns gelijken” aanging, kon dit alleen door ze in allen vorm te heffen op het schild der eere. Dit kon niet anders dan naar buiten het effect hebben van een medewerking met vijandelijk beleid. „De Hooge Raad is geen politiek college”, betoogt Mr. van den Dries terecht; hij moest zich onthouden van iedere inmenging in aangelegenheden van uitvoering en wetgeving (bl. 54). Maar onthouding zelf kan politiek worden; zij wordt het, als in oorlogstijd men kiezen moet tusschen vriend en vijand en er geen onzijdig gebied meer bestaat.

Over dit steeds weerkeerende allerbelangrijkste punt loopt Mr. van den Dries voortdurend heen. Wel stelt hij de vraag, of, de Hooge Raad wegens het ontslag van zijn president heen had moeten gaan; en later, of hij dit had moeten doen wegens een hem onwelgevallige benoeming; verder nog weer, of hij het moest doen wegens het geruchtmakend ontslag der Leeuwarder raadsheeren Viefhof en Wedeven. Steeds weer antwoordt hij voor het besproken geval ontkennend. Hij meet de bezwaren van zulk een ontslag breed uit (blz. 49—53) en roept daarbij tal van schrikbeelden op, die na de jongste ervaringen bij velen maar weinig indruk zullen maken; en het groot voordeel, dat hij zich duidelijk van het onrecht zou hebben losgemaakt en dit ten volle op den rug van den bezetter zou hebben gelegd, wordt genegeerd. Zwak is hier, dat het gewicht, dat in de opsomming van het een bij het ander is gelegen, wordt verwaarloosd. Wel slipt hij aan, dat het tot een ontslag had kunnen komen, als er nog meer was gebeurd; maar wat den doorslag had moeten geven, geschiedde nog steeds niet. De herhaling dezer verzekering wekt minder overtuiging dan wel een glimlach (blz. 48, 52, 57, 58). Of ergernis. Na het Leeuwarder ontslag was er „sterke aarzeling”, of men niet iets moest doen; maar, heet het, een „dergelijke inbreuk” heeft zich niet herhaald. Naar de letter is dit misschien juist geweest (wat men overigens tevoren niet kon weten). Maar beteekenden dan de tallooze willekeurige arrestatie's van allerlei rechters niets? Tot zij, overigens na bevrijding van het Zuiden, ten slotte zelfs om een wisselwasje werden doodgeschoten!

Als gezegd, dit voortdurende gebrek aan duidelijke distantieering van het vijandelijk onrecht kon niet anders werken dan als een demonstratie tot inschikkelijkheid. Wanneer hij de vraag bespreekt, of de Hooge Raad niet eens iets dergelijks had kunnen doen als het Belgische Verbrekingshof deed, toen het den 20en Maart 1943 op zoo waardige wijze zich tot tolk van het land maakte tegen de Deutsche maatregelen tot deportatie van arbeiders, culmineert zijn betoog in een mat: „Openlijke protesten brengen bij een bezetter als dezen niet de minste baat” (blz. 58); al wil hij zich nog wel de vraag blijven stellen, of de Hooge Raad niet „te voorzichtig” is geweest (blz. 58). Hij, dien Nederland vereert, als zijn geestelijken leidsman door alle eeuwen heen, sloeg een anderen toon aan, toen hij leerde: Point n'est besoin d'espérer pour entreprendre ni de réussir pour persévérer. Maar bovendien, ook al zou een optreden ten dezen bij den bezetter niet hebben gebaat, het zou een machtige winst nochtans hebben gebracht: het duidelijke betoog, dat de Hooge Raad los stond van en tegenover het Deutsche onrecht. Die winst bleef nu achterwege. En niet dit alleen. Want het zwijgen was in dezen geen voorzichtige onthouding. De Hooge Raad kon zich niet onthouden; zijn positie, maakte ook een niet doen tot een daad. Een daad ten detrimente. Het zwijgen, en dan vooral dit zwijgen na wat er reeds aan was vooraf gegaan en na het arrest van Januari 1942, kon van dezen kant niet anders werken dan als een leering, dat men maar moest doen wat de bezetter decreeteerde, ook al was dit onrecht. Het brak den wil tot rechtshandhaving; en dit is niet te scheiden in een tijd als die achter ons ligt van de bevordering van onrecht. Geen ernstig man, meent Mr. van den Dries, „zal durven bevereren, dat de Hooge Raad aan het beschreven onrecht heeft medegewerkt, dit heeft begunstigd of het ook maar in eenig opzicht had kunnen beletten” (bl. 54). Deze stelling lijkt mij alleen te handhaven, wanneer men een zeer

beperkte opvatting koestert van wat een „ernstig man” is.

Ook zelfs binnenskamers blijkt de Hooge Raad de scheidslijn tusschen zich en den bezetter niet steeds even duidelijk te hebben getrokken. Toen in den zomer van 1942, vertelt Mr. van den Dries, den Hoogen Raad om advies werd gevraagd over het ontwerp, dat later leidde tot Schrieke's besluit van 9 Juni 1943 no. 62, over de analogische toepassing van strafrechtelijke bepalingen volgens het „gezonde rechtsgevoel”, beperkte hij zich tot „enkele opmerkingen van redactioneelen aard” (bl. 55). Wat men dus het eerst had mogen verwachten, bleef achterwege, t. w. het belooft, dat, welke ook de waarde op zich zelf was der voorgestelde wetsverandering, deze, nu er geen belemmering was het geldende recht ongewijzigd te laten, niet van den bezetter mocht uitgaan; dat men daar tegen opkwam. Hieruit blijkt, hoe weinig men zijn oorlogstaak begreep. Mr. van den Dries geeft te kennen niet in te zien, hoe men ernstig bezwaar kan koesteren tegen dit besluit, dat zelfs nuttig kan zijn „voor de berechting na den oorlog” en dat in aantasting van oude strafrechtelijke heilige huisjes nog wordt overtroffen door sommige bepalingen der Nederlandsche Regeering (bl. 56). Vat hij dan waarlijk niet, dat men, zelfs waar men tot afwijzende critiek geneigd is, anders staat tegenover wat de eigen Regeering besluit dan wat een vijandelijk schrikbewind decreeteert? Dat men onbevoegdlijk gebrachte wetgevende geschenken uit de handen van het laatste niet annoemt, ook al glinsteren zij van pracht; en dat men als Hooge Raad het voornemen er toe begint met beslistheid af te wijzen?

Zoo laat het boekje van Mr. van den Dries zien, dat door de heele oorlogsgestie van den Hoogen Raad als een roode draad loopt de zeker wel onbedoelde, maar toch metterdaad aanwezige bevordering van den koers, die in de rechtsontwikkeling door den vijand werd gevaren en die ging in de richting van oceanen van onrecht. Mr. van den Dries haalt de woorden aan van een schrijver, die gezegd zou hebben, dat de consequentie van de houding van den Hoogen Raad was, dat deze „de stuitendste verordenende maatregelen van den vijand”, als hoedanig worden genoemd „de vervolging van de Joden, de georganiseerde beroovingen, verbeurdverklaringen en afpersingen, de bevordering van hulp aan den vijand Duitschland, de knechting van het geheele sociale en cultureele leven, de inschakeling van de arbeiders, de industrie en de universiteit in den zgn. strijd tegen het bolsjewisme, de bezoedeling van ons materiele en formeel privaate en strafrecht met vreemde smetten, ja de vergiftiging van onze rechterlijke macht zelve”, in bescherming nam (bl. 37). Mr. van den Dries geeft blijk deze uittaling de dwaasheid zelf te vinden, doch vermeldt niet waarom. Ik weet niet, waar hij haar heeft gevonden; hij geeft dit niet op. Ik weet ook niet, van wien zij afkomstig is; ik las haar voor het eerst in Mr. van den Dries' geschrift. Maar ik kan haar geenszins zoo wonderlijk vinden als hij, want zij teekent den geestesgroei, die het gevolg was van de al te gereserveerde houding van den Hoogen Raad, die niet toetste en toch aanheeft, en welke er het gevolg van moest zijn, juist. Om terug te keeren tot het punt, waar een kort uitstapje naar Mr. van den Dries' brochure noodig werd: wat moest de advocaat of de notaris, tot wien de huurder zich wendde, hem raden? Betaling aan den verhuurder of aan den „koopster”? Misschien zal men zeggen: noch het een, noch het ander, maar hij moest hem een uitzetting geven en hem dringen in de richting van: „Neem uw kruis op en laat u dagvaarden”. Maar niet elke cliënt is in staat zulk een uitzetting en de diepere betekenis ervan te bevatten. Een advocatenadvies moet wel eens iets meer zijn dan louter een raad; ook een keuze voor wie de hulp inroept en die zijn eigen zaak niet geheel kan leeren overzien. Mag dan een advocaat raden tot een weerstreving van den „koopster”, als hij weet, dat deze het bij den Hoogen Raad ten slotte zal winnen? Hij heeft niet zijn eigen belangen in handen, maar die van een ander; met deze mag hij niet wagen wat hij met zijn eigen wel mag en misschien zelfs moet. Er staat ook wel iets tegenover; getuige bijv. het Delftsche vonnis. Ten slotte spelen allerlei bijzonderheden een rol mee. Maar als het advies „betaal maar aan den koopster” uit de bus is gekomen, kan dit, juist wegens de houding

van den Hoogen Raad, wel eens niet onredelijk bevonden worden. De werking ervan deed zich voelen als een zich richten naar wat de bezetter wenschte; ook als het onrecht was. En dit richten werd hierdoor begrijpelijker in sommige gevallen, waar het bij een andere houding van den Hoogen Raad onomwonden afgekeurd had kunnen worden. De vraag naar de „goede trouw” uit art. 1422 B.W. kan er uitermate lastig door worden.

Zij wordt dit stellig nog meer, als men te doen heeft met een kwasi-vrijwilligen verkoop als bijv. dien van landbouwgronden, die voor 1 September 1941 verkocht moesten zijn volgens art. 5 der verordening van 27 Mei 1941 no. 102.

Art. 33 van het in den beginne genoemde K. B. houdt zich met deze materie bezig. Het stelt kwijting voorop, maar laat afwijking toe, als er „bijzondere redenen zijn, op grond waarvan de schuldenaar of hij, die tot afgifte verplicht was, betaling, onderscheidenlijk afgifte, had mochten weigeren”.

6. Wat voor den Hoogen Raad geldt, geldt natuurlijk ook in beginsel voor de lagere rechters, zoover zij in zijn voetstappen zijn getreden. Niet alle deden zij het; het zou onjuist zijn niet de vele goede daden te erkennen en te eeren, die er door menigeen van hen zijn verricht. Maar de groote stroom zat tegen en richtte zich naar den Hoogen Raad. Ten deele begrijpelijk; ten anderen deele in een corps zonder hiërarchie niet.

7. Deze omstandigheid maakte, dat ook overwogen moest worden, of er geen middel moest worden geboden tegen vonnissen, die tijdens de bezetting gewezen zijn op grond van nietig bezettingsrecht en in kracht van gewijsde zijn gegaan. Men had kunnen denken aan een uitbreiding der gronden van het requeste-civiel. Art. 38 van het besluit op het rechtsherstel heeft het in een andere richting gezocht door een nieuwe beslissing mogelijk te maken, waarbij de vroegere wordt veronachtzaamd.

8. De ondergrond van vragen als de bovenstaande, waarvoor men allereerst terecht komt bij het geldende burgerlijke recht en hiermee veelal wel zal uitkomen, al zijn speciale bewerkingen, die dan ook reeds bestaan, niet steeds van onpas, zal dikwijls een kwestie zijn omtrent een bezettingsmaatregel. Afsnijding van huidige onzekerheden hierover is gewenscht. De Regeering heeft zich beijverd hiertoe te geraken, toen zij de totstandkoming van het K. B. van 17 September 1944, Stbl. 93 bevorderde.

9. Hierboven was sprake van een onrechtmatig bezettersingrijpen. De bezetting heeft helaas ook wel eens ontaardend gewerkt in de betrekkingen der burgers onderling zonder dat de bezetter er anders in gemoeid was dan met zijn algemeene schuld, dat hij hier zich bevond en kwalijk gedroeg. Dreiging met verklikking van wat men bij den machthebber van het oogeblik slecht gewaardeerd wist om hierdoor een voordeel te bemachtigen, stille speculatie op ongelegenheid e.d. zijn voorgekomen. Een ruime mogelijkheid voor geheele of gedeeltelijke wijziging van aldus geknoopte rechtsbanden wordt geopend in de artt. 20 e.v. van het K. B. van 17 September 1944, Stbl. E 100.

10. Dit ter korte belichting met niet meer dan een paar op goed geluk gegrepen toevallige voorbeelden van den materieelrechtelijken kant van den vermogensrechtelijken herbouw. Als gezegd: er is nog veel meer. Het besluit op het rechtsherstel bevat een uitvoerige regeling over de effecten (artt. 39—83), over afwezigen en vermisten (artt. 84—93), over het bestuur van rechtspersonen (artt. 94—109) en over zaken, die zonder eigenaar rondslingeren (artt. 110—113).

De verwerkelijking van wat ten slotte zal blijken te behooren zou men over kunnen laten aan de betrokkenen en de gewone instanties der burgerlijke rechtsvordering. Maar de regelen hiervan, hoe deugdelijk over het algemeen en voor normale tijden en zaken ook, zouden licht blijken hiervoor niet de meest doelmatige te zijn; en tegen de waarschijnlijk groote belasting zouden vermoedelijk de gewone gerechten met hun normale bezetting en werkwijze slecht op kunnen. Er moet, om den wagen weer in het spoor te krijgen, even met buitengewone middelen worden gewerkt. Deze brengt het genoemde besluit in den vorm van een „Raad voor het rechtsherstel”, op wien een zware taak komt te rusten aan beheer en bewaring en verdeelende gerechtigheid. Laat ons hopen, dat hij het zal

mogen verstaan ieder het zijne te verschaffen in de beste mate, die door menschen bereikt kan worden; tot herstel, voor zijn deel, van de wonden, die Nederland werden toegebracht.

R. P. CLEVERINGA.

DE PRIJSPOLITIEK IN DE NAASTE TOEKOMST.

Inleiding.

De algemeene goederenschaarschte, door den oorlog in het leven geroepen, heeft het noodzakelijk gemaakt maximumprijzen vast te stellen, teneinde inflatie te voorkomen. Het is niet te verwachten, dat deze schaarschte, nu de oorlog is geëindigd, op korten termijn kan worden geëlimineerd. Daarvoor is het economisch leven te zeer verstoord. Het is dus noodzakelijk gedurende de eerstvolgende jaren de maximumprijspolitiek te handhaven.

Deze politiek zal er naar moeten streven een prijsstructuur tot stand te brengen, die met een in evenwicht verkeerend economisch leven in overeenstemming is. Naarmate op de verschillende economische gebieden de normale verhouding tusschen vraag en aanbod terugkeert, kan zij worden opgeheven resp. vervangen door de prijspolitiek, die in het systeem van de geleide economie der toekomst past.

Het hierboven gestelde doel is nog ver verwijderd. Afgezien van de vraag, in hoeverre de tijdens den oorlog gevoerde prijspolitiek in dit opzicht juist is geweest, zijn de omstandigheden van productie en distributie door de beëindiging van den oorlog totaal veranderd. De prijsstructuur moet daarbij worden aangepast, een nieuw evenwicht moet worden gevonden. Daarbij staat de prijspolitiek in hoofdzaak voor de oplossing van een drietal problemen: het evenwicht tusschen prijzen en loonen, het evenwicht tusschen prijzen en kosten en het evenwicht tusschen het nationale en het internationale prijsniveau. Deze problemen grijpen ten nauwste in elkaar, waarmede de politiek moet rekening houden.

Het evenwicht tusschen prijzen en loonen.

In de laatste fase van den oorlog kon zelfs van een minimale goederenvoorziening niet meer worden gesproken. Het arbeidsinkomen kon men aan legale uitgaven niet kwijt. Op het oogenblik, nu althans de levensmiddelenvoorziening weer op gang komt, is dit niet meer het geval. Berekeningen toonen aan, dat er een spanning tusschen prijzen en loonen bestaat, die de laagst betaalde bevolkingsgroepen belet het zgn. levensmiddelenpakket te koopen. Deze spanning moet worden opgeheven. Op welke wijze moet dit geschieden? Onder normale omstandigheden wordt het loon bepaald door de grensproductiviteit van den arbeid. Dit houvast missen wij op het oogenblik. Er wordt nog nauwelijks gewerkt en voorzoover er wordt gewerkt, is de arbeidsproductiviteit abnormaal laag. Wij moeten dus ter voorloopige bepaling van het juiste — reële — loon benaderend te werk gaan. Ook al zal dit in de naaste toekomst vooralsnog lager zijn dan vóór den oorlog, zoo kan toch worden aangenomen, dat tenminste de primaire levensbehoeften aan voeding, kleding, huisvesting en enkele andere zaken er uit kunnen worden bevredigd. Behalve economisch juist, is dit sociaal noodzakelijk. Het reële loon moet dus zoodanig worden bepaald, dat de uitgaven voor deze doeleinden, zooals zij zich in de naaste toekomst naar alle waarschijnlijkheid zullen constitueren, er uit kunnen worden betaald. Dit kan geschieden door prijsaanpassing, door loonaanpassing en door beide methoden gezamenlijk. De practische maatregelen moeten zoodanig worden gekozen, dat de totstandkoming van het uiteindelijk economisch evenwicht er door wordt bevorderd.

Allereerst moeten dan die prijzen worden verlaagd, welke op het oogenblik boven een scherp gecalculerden kostprijs liggen. Sprekende voorbeelden hiervan zijn de

prijzen voor groenten en fruit en verschillende verkeers-tarieven. Daarnaast heeft men dan de keuze tusschen prijsverlaging door subsidieering uit de Schatkist en loonsverhooging. Aangenomen kan worden, dat het nominale loon in de toekomst, gezien de internationale prijs- en loonverhoudingen, hooger zal moeten liggen dan het huidige. Prijsverlaging door financiering uit de Schatkist als uitsluitend middel gehanteerd zal dus blijvend een zware last op de Schatkist leggen en gezien den précairen toestand onzer staatsfinanciën sterk inflatorisch werken.

Het loon zal dus ten opzichte van het vooroorlogsniveau met een zeker percentage moeten worden verhoogd. Gegeven de nog lage arbeidsproductiviteit zal deze stijging de stijging van de kosten van levensonderhoud sedert het begin van den oorlog niet ten volle in zich kunnen opnemen. Ook dat zou inflatorisch werken. Voorzoover dientengevolge de laagste inkomensgroepen zich bij de huidige prijzen het noodige aan voeding en kleding niet in voldoende mate kunnen verschaffen, zal de Staat voorloopig bepaalde prijzen als aanvullende maatregel moeten subsidieeren. De huidige ongewone samenstelling van het levensmiddelenpakket noopt daar trouwens op zich zelf reeds toe. Het voorloopig evenwicht tusschen prijzen en loonen zal dus door loon- en prijsaanpassing beide moeten worden benaderd. De feitelijke vaststelling van het loonniveau is een kwestie van berekening, waarop ik op dit moment en op deze plaats niet nader kan ingaan.

Noodzakelijk is echter, dat een loonniveau wordt gekozen, hetwelk niet op korten termijn weer moet worden gewijzigd, en dat de prijs subsidies binnen voor de Schatkist dragelijke grenzen blijven. Anders wordt de beheersching van de prijsbeweging te zeer bemoeilijkt en ontstaat de bekende spiraal van elkaar snel opvolgende loons- en prijsverhoogingen. Gedurende dezen tijd zal de prijsstructuur de gelegenheid moeten hebben zich aan de nieuwe nationale en internationale verhoudingen aan te passen! Op een zeker moment zal, tevens rekening houdend met de dan bestaande arbeidsproductiviteit, de situatie opnieuw onder oogen moeten worden gezien. In de dan volgende overgangsfase naar de vredeseconomie zal onder rustiger omstandigheden en zonder subsidies moeten worden getracht een definitief evenwicht tot stand te brengen.

Het evenwicht tusschen prijzen en kosten.

Terwijl dus allereerst door de vaststelling van een daartoe geëigend loon, gecombineerd met de stabilisatie van de prijzen der eerste levensbehoeften, voor een deel met behulp van de Schatkist, de eerste benadering van het evenwicht tusschen prijzen en loonen tot stand moet worden gebracht, moet daarnaast naar het herstel van het evenwicht tusschen prijzen en kosten worden gestreefd. Dit evenwicht was reeds tijdens den oorlog, met name als gevolg van de onderbezetting der bedrijven en den achteruitgang van de arbeidsproductiviteit, niet meer aanwezig. De spanning tusschen prijzen en kosten wordt nu evenwel vergroot door de stijging der loonen — al was deze ten deele al tijdens den oorlog geschied en dus in de prijzen verwerkt — en de relatief hooge prijzen, die wij voor den invoer van grondstoffen en eindproducten uit het buitenland moeten betalen. Wat moeten wij allereerst met deze laatste doen? Voorzoover het vaststaat, dat de nieuwe invoerprijzen van betrekkelijk duurzamen aard zullen zijn, dienen zij aan den binnenlandschen handel en de binnenlandsche industrie te worden doorberekend. Tenzij het dus, in overeenstemming met het voorgaande, eerste levensbehoeften betreft. Vooralsnog bestaat evenwel omtrent dit punt in de meeste gevallen nog onzekerheid, gezwezen dan nog van het feit, dat van vele ingevoerde goederen de prijs nog niet eens bekend is. Missen wij een dergelijk houvast, dan zal voorloopig nog de binnenlandse prijs het uitgangspunt moeten zijn. In dit geval zal dus eventueel opnieuw de Schatkist te hulp moeten

worden geroepen, willen wij niet door een speculatieve prijsstelling de inflatorische tendentie, die op het oogenblik nog in onze prijsbeweging aanwezig is, versterken.

In dit verband moet opnieuw het vraagstuk van de vervangingswaarde naar voren. Het staat vast, dat wij op den duur weer naar het economisch juiste beginsel van de calculatie der vervangingswaarde toe moeten, zij het dan in deze na-oorlogsjaren op beheerschte wijze door middel van een daarop gerichte restructuur van prijsvoorschriften. Zooals gezegd, is evenwel van de werkelijke beweging der internationale prijzen op het oogenblik nog slechts weinig bekend. Dit feit is van te meer belang, waar in sommige landen de prijsbeweging verre van stabiel is en soms een duidelijk inflatorisch karakter krijgt. Op dit oogenblik de vervangingswaarde als algemeen beginsel aanvaard zou een ongemotiveerde opschroefing van ons prijsniveau kunnen beteekenen en zelfs het gevaar kunnen meebrengen in inflatorische draaikolken elders te worden meegesleept. Pas wanneer de grondtendens in de prijsbeweging der internationale goederen duidelijker wordt en daarin een zekere stabiliteit aanwezig blijkt, kan tot toepassing der vervangingswaarde worden overgegaan.

Afgezien van deze kwestie, zal ook overigens echter met het toestaan van hogere prijzen op grond van kostenverhoogingen de grootste voorzichtigheid moeten worden betracht. Een snel optrekken van de prijzen zou reeds spoedig van de Schatkist grootere subsidies vragen of nieuwe loonsverhogingen noodzakelijk maken. Men zal dus vooral in dezen eersten tijd de noodzaak van prijsverhoging op grond van kostenstijgingen wel met overtuigende bewijzen moeten staven.

Daarbij zal moeten worden bedacht, dat onderbezetting, evenmin als tijdens den oorlog, aanleiding tot prijsverhoging kan zijn. Temeer omdat langzamerhand door verbetering der bezetting een verbetering in de kostenpositie zal optreden. Hetzelfde geldt met betrekking tot hogere kosten, als gevolg van ongunstige arbeidsproductiviteit. Het rekening houden daarmee zou tot een hooger prijsniveau leiden dan straks noodzakelijk zou blijken.

Daartegenover staat, dat aan het bedrijfsleven na den eersten overgangstijd het berekenen van een hogere winstmarge moet worden toegestaan dan tijdens de oorlogsjaren gold. Het winstpercentage n.l., hetwelk de zgn. Richtlijnen voor de prijspolitiek in deze jaren toestonden, was, gezien ook de drukkende belastingen, te laag om het kapitaal een behoorlijk rendement te verzekeren en nog een zekere mate van interne kapitaalvorming mogelijk te maken. Het gevolg was, dat ondernemingen, waarvan de prijs nauwkeurig op basis van deze Richtlijnen kon worden gecalculleerd, spoedig moesten interen, zoodra achteruitgang van de bezetting de opbrengst deed dalen. De nadeelen van dit voorschrift ondervond echter voornamelijk die ondernemingen, welker kostprijzen overeenkomstig de op zichzelf wel juiste calculatieprincipes van bovengenoemde Richtlijnen het scherpst konden worden gecontroleerd. Doorgaans waren dit niet de slechtste bedrijven. Met betrekking tot vele andere was dit echter niet het geval. Tengevolge van de vaak zeer onvoldoende administratie waren er veel ondernemingen, zoowel in klein- als grootbedrijf, die in de verschillende calculatieposten, waaruit hun kostprijs werd samengesteld, veel te laag waren, zodat het te lage officieele winstpercentage er ruimschoots door werd gecompenseerd. Een treffend voorbeeld hiervan vormen de prijzen van sommige tijdens den oorlog in den handel gebrachte surrogaten, waarvan mij gevallen bekend zijn, dat de prijs een veelvoud bedroeg van wat op grond van een reële calculatie toelaatbaar zou zijn geweest. Ook verscheidene der vaak nog gebrekkige calculatieschema's leidden dikwijls tot veel te hoge prijzen.

Dit uit een oogpunt van prijsbeheersching ongewenschte verschijnsel werd versterkt door het overigens er mede samenhangende feit, dat de prijsvorming te weinig werd

beheerscht door algemeene, op de kosten van het representatieve bedrijf gebaseerde; prijsvoorschriften en men dus te zeer moest afgaan op de productiekosten van het individueele bedrijf zelf. Dientengevolge kwam het voor, dat in één en denzelfden bedrijfstak het efficiënte bedrijf zich tevreden moest stellen met een lagere prijs dan het inefficiënte bedrijf, omdat zijn productiekosten lager waren. Voor de kosten van levensonderhoud had dit bovendien het ongunstige effect, dat de handelsmarges op basis van den hoogsten inkoopsprijs werden berekend, een practijk, die door gebrek aan controle moeilijk kon worden tegengegaan. Daarenboven ontbraken juist in den handel, alsook in het industriele kleinbedrijf en ambacht, veelal scherp gecalculleerde officieele marges, zoodat men ook in dit opzicht vaak betrekkelijk vrij spel had. Al profiteerden de betrokken ondernemingen door de toenemende onderbezetting op den duur niet veel daarvan, op het prijsniveau had deze situatie een ongunstigen invloed.

Het is noodzakelijk, dat in den komende tijd deze disharmonie zooveel mogelijk uit de practijk der prijspolitiek wordt geëlimineerd. Eenerzijds zal een voldoende winstmarge moeten worden toegestaan, anderzijds scherp moeten worden gecalculleerd. Redelijke winstmarges voor de efficiënte bedrijven, doch overigens zoo laag mogelijke prijzen zal het devies moeten zijn.

Dit richtsnoer, gecombineerd met het feit, dat de productiekosten in een iets verdere toekomst naar alle waarschijnlijkheid een dalende tendens zullen vertoonen, eischt een bijzondere waakzaamheid van de prijsautoriteiten. Bij stijgende productiekosten zal de activiteit tot wijziging der prijzen in de eerste plaats van het bedrijfsleven zelf, uitgaan. Dalende productiekosten zullen evenwel, op grond van de bovengeschetste wanverhouding tusschen vraag en aanbod, over het geheel geen aanleiding voor het bedrijfsleven, tot prijsverlaging over te gaan. De prijsautoriteiten zullen dus voortdurend op hun qui vive moeten zijn om kostendalingen, voorzoover deze niet aan de energie van de individueele ondernemers zijn toe te schrijven, in de prijzen te laten doorwerken. Het gaat hier voornamelijk om verlaging van grondstofkosten, een gevolg allereerst van lagere invoerprijzen en verlaging van transportkosten. Verbetering van de arbeids-efficiency en vermindering van de onderbezetting zullen in de eerste plaats aan de ondernemingen ten goede moeten komen. Voorzoover calculatieschema's de prijsvorming beheerschen, geschiedt deze aanpassing automatisch. Algemeene maximumprijzen zullen echter telkenmale tijdig door de Overheid omlaag moeten worden gebracht. Voorzoover de prijs niet op een algemeene voor den geheelen bedrijfstak geldende regeling berust, doch een voor het bedrijf individueel vastgestelde is, zou de verplichting kunnen worden opgelegd kostenverlagingen, die uit prijsdaling van materialen voortvloeien, op eigen initiatief in den prijs van het eindproduct tot uitdrukking te brengen.

Ik wil in dit verband niet nalaten er de aandacht op te vestigen, dat in sommige recente publicaties over de na den oorlog te voeren prijspolitiek is aanbevolen aan te sturen op een bepaald gemiddeld prijsniveau, dat in een zekere verhouding zou staan tot het niveau, dat vóór den oorlog gold. Professor Myrdahl heeft dat met name voor Zweden gedaan en in zijn voetspoor heeft Dr. von den Brink een voorstel dienaangaande uitgewerkt voor ons land¹⁾. Laatstgenoemde kwam daarbij, aan de hand van den stand der cijfers, tegen het einde van 1943 tot de conclusie, dat een niveau van 120% ten opzichte van het vooroorlogsche als wenschelijk kon worden beschouwd, een cijfer, dat hij een jaar later wel tegen de 130% meende te kunnen schatten. Zijn berekening berustte daarbij op de veronderstelling, dat een loonstijging van $\pm 10\%$ plaats had gevonden — een m.i. lage schatting —, dat een zelfde loonstijging nog wel zou moeten plaats vinden om

¹⁾ „Prijzen en rentevoet na den oorlog”, Elsevier, Amsterdam.

het reële loonniveau zooveel mogelijk te herstellen, alsmede op de verwachting, dat de kostenstijgingen, voortvloeiende uit verschillende belastingen, voorloopig niet zouden kunnen worden geëlimineerd. Hij nam in de tweede plaats aan, dat de overige kostenstijgingen, voortvloeiende uit gestegen invoerprijzen en gestegen transportkosten, met het verdwijnen der schaarschte zouden kunnen worden uitgeschakeld.

Ik heb tegen een dergelijke redeneering twee bezwaren, het eene praktisch, het andere theoretisch. Indien de veronderstelling, aangaande de blijvende kostenstijgingen, al juist mocht zijn, hetgeen met cijfers aannemelijk kan worden gemaakt, voor het zonder meer aangenomen herstel van de overige kostenvariëaties geldt dit stellig niet. Er is geen enkele aanleiding te veronderstellen, dat met het verdwijnen van de schaarschte de invoerprijzen weer op het vooroorlogsche niveau terecht zullen komen. Dit zal geheel afhangen van de internationale vraag- en aanbodsituatie. Zelfs indien deze door internationale prijsregelingen zou worden beheerscht, hetgeen voorloopig wel slechts in zeer beperkte mate het geval zal zijn, is dit niet te verwachten. Daarenboven kan door wijzigingen in techniek en organisatie van de productie hier te lande wel een meer of minder sterk vooroorlogsche toestanden afwijkende kostprijs ontstaan. Ik acht het daarom bedenkelijk, zich bij de prijspolitiek naar een indexcijfer te richten, dat met verwaarloozing van dergelijke factoren is berekend.

Mijn tweede bezwaar is principiëeler. Ik acht het op zichzelf onjuist, zich bij de prijspolitiek naar een gemiddeld indexcijfer te richten. Een dergelijk cijfer is nl. voor de vraag, of een juiste prijsstructuur is bereikt, in geen enkel opzicht essentieel. Noodzakelijk is, dat prijzen ontstaan, die onder normale omstandigheden op een gezonde concurrentiemarkt tot stand zouden komen. In dat geval immers is een optimaal evenwicht in de prijsvorming bereikt. De zichtbare uitdrukking daarvan zijn prijzen, die in overeenstemming zijn met de productiekosten van het voor den afzonderlijken bedrijfstak representatieve bedrijf, waarbij tevens met een redelijke winstmarge voor kapitaalvorming en dekking van marktrisico's is rekening gehouden. Geen algemeen indexcijfer kan ooit de garantie geven, dat deze prijsstructuur is bereikt. Vooral niet na een periode, waarin deze prijsstructuur aan vaak tegengestelde invloeden, die men niet in de hand had, is blootgesteld geweest. Het kan zeer goed zijn, dat op een gegeven moment het prijsniveau het als wenschelijk aangeduide indexcijfer van 120 of 130% heeft bereikt en dat toch de prijsstructuur nog in sterke mate door onevenwichtigheid uitmunt. Zoo kunnen, om een willekeurig voorbeeld te noemen, de agrarische prijzen te hoog zijn en de industriele te laag zijn of omgekeerd, gemeten naar den maatstaf der productiekosten. Het is dus onwenschelijk een dergelijk algemeen indexcijfer als richtsnoer te nemen bij de prijspolitiek. De productiekosten, aangevuld met richtsnoeren omtrent de al of niet wenschelijkheid van bepaalde soorten van productie, welke tot verhooging dan wel verlaging der prijzen aanleiding kunnen geven, zijn daartoe noodig.

Met het bovenstaande wil ik stellig niet de beteekenis van de berekening van een te verwachten algemeen prijsniveau ontkennen. Een dergelijke berekening kan zeer bruikbare aanwijzingen geven voor de te volgen loonpolitiek, die immers praktisch met de te verwachten kosten van levensonderhoud verband moet houden. Zoo ook voor de valutapolitiek. De stand van ons prijsniveau ten opzichte van dat der overige landen is van groote beteekenis voor de bepaling der waardeverhouding tusschen den gulden en de andere valuta's. Voor de prijspolitiek zelf kan zulk een gemiddeld niveau echter nimmer doel zijn, doch op zijn hoogst een controlemiddel, of men zich in de juiste richting beweegt.

Het evenwicht tusschen nationaal en internationaal prijsniveau.

Naast en zelfs boven de aanpassing van prijzen aan kosten staat het probleem van de aanpassing onzer prijzen aan die in het buitenland. Dit is niet een vraagstuk, dat men uitsluitend door de vaststelling van den wisselkoers oplost. Waar ons land geruimen tijd van de belangrijkste rest van de wereld is afgesneden geweest en zijn economisch leven een eigen eenzijdige ontwikkeling heeft ondergaan, moet er rekening mede worden gehouden, dat ook zijn prijsstructuur een van dat van de rest van de wereld afwijkend beeld zal vertoonen. Ook wanneer zijn valuta in de meest ideale verhouding tot die der andere belangrijke valuta's is vastgesteld, zal een aanpassing van de individuele prijzen, voorzover zij van eenige internationale beteekenis zijn, noodzakelijk blijven.

Daar komt echter bij, dat onder omstandigheden als de huidige de vaststelling van de wisselkoersen steeds tot op zekere hoogte een speculatie is. Men weet nooit precies, welke beweging de prijsniveaux na beëindiging van den abnormalen oorlogstoestand zullen vertoonen en of dus de formeele valutaverhouding op een gegeven moment nog wel de feitelijke omstandigheden dekt. Een middel om aan de bezwaren, welke aan dit uiteenloopen van formeele en materiele verhoudingen zijn verbonden, te ontkomen, is den wisselkoers voorshands te laten fluctueeren. Aan het tweede aanpassingsprobleem, dat van het met elkaar in overeenstemming brengen der afzonderlijke prijsstructuren, ontkomt men echter ook gedurende deze overgangperiode niet.

In feite staan wij op het oogenblik evenwel voor het aanpassingsvraagstuk in zijn vollen omvang. Reeds zijn de verschillende valuta's in verhouding tot elkaar vastgesteld. Wel zal t.z.f. wijziging daarvan worden toegestaan, indien de omstandigheden daartoe aanleiding geven, doch voorloopige vrije fluctuatie is in den ban gedaan. Het heeft geen zin op dit oogenblik ons in de mérites van deze beslissing, die ik overigens au fond als juist beschouw, te gaan verdiepen. Zij is een feit, waarmede wij rekening hebben te houden. Misschien is de nieuwe koers van onze gulden, waarbij onze valuta met ongeveer 20% ten aanzien van de vooroorlogsche verhouding tot het pond is gedeprecieerd, geen al te slechte benadering geweest van de werkelijke verhouding op het oogenblik, al maakt hij onze importen wel duur. Uitvoeriger gegevens dan die, welke ons op het oogenblik ter beschikking staan, zouden noodig zijn om daarover een definitief oordeel uit te spreken. Daarnaast blijft het evenwel nog een open vraag, hoe deze verhouding zich in de toekomst zal ontwikkelen. Hoe dit alles intusschen moge zijn, met de vastgestelde koersverhouding zullen wij moeten werken, zoolang de onjuistheid ervan niet apert is gebleken.

Wat nu wordt algemeen gerekend het dringendste probleem te zijn, waarvoor onze economische politiek in den komende tijd zal staan? De herinschakeling van ons economisch leven in het internationale verkeer, de wederopvoering van onze export, die het ons uitsluitend mogelijk kan maken den levensstandaard, waaraan wij ons vóór den oorlog hadden gewend, weer langzamerhand te bereiken. Wij zullen daarin slechts slagen, indien wij onze exportprijzen op het daarvoor vereischte niveau brengen en indien wij ons kostenpeil zoodanig vaststellen, dat dit onze exportondernemingen zonder verliezen te lijden wordt mogelijk gemaakt. Het is dus niet voldoende, dat wij scherp calculeerend onze prijzen zoodanig vaststellen, dat zij de productiekosten in het binnenland, vermeerderd met een redelijke winstmarge, dekken. Zij moeten bovendien, gegeven den eenmaal vastgestelden wisselkoers, in overeenstemming zijn met de prijzen, die gelden in de landen, waarmede wij economisch het nauwst zijn verbonden. Het kan dan zijn, dat in bepaalde gevallen de kosten in ons land ongunstiger liggen dan in het buitenland. In dergelijke gevallen zullen wij moeten trachten de kosten-

verhoudingen in de desbetreffende bedrijfstakken zodanig te verbeteren, dat een prijsstelling, overeenkomstig die in het buitenland, mogelijk wordt. Daarbij zal het soms noodig kunnen zijn, dat de prijs aanstonds op laatstbedoeld niveau wordt vastgesteld en de betrokken ondernemingen voorloopig dus zonder winst moeten werken.

Niet steeds zal deze laatste tactiek kunnen worden toegepast. Het is denkbaar, dat de beschikbare productiemogelijkheden het, op grond van sociale overwegingen, noodzakelijk maken voor korteren of langeren tijd, of zelfs permanent, de productie van een artikel te handhaven, die op een hooger kostenniveau dan in het buitenland plaats vindt. In het verleden is dat met name in den landbouw het geval geweest. Er zal dan echter tenminste naar moeten worden gestreefd, die kostenbestanddeelen, welke zonder sociale bezwaren op het met de buitenlandsche prijzen overeenkomende niveau kunnen worden gebracht, daarop ook inderdaad te brengen. Ik realiseer mij zeer wel de bezwaren, welke aan een te scherp doorgevoerde politiek in dit opzicht verbonden kunnen zijn. De fout van het conserveren van het economisch leven zonder bewuste reorganisatie, die in verschillende opzichten vóór den oorlog werd gemaakt, mag echter niet worden herhaald.

Bij het uitvoeren dezer prijspolitiek zullen wij ons evenwel steeds moeten realiseeren, wat het uiteindelijke doel er van is. Dit doel is het voorkomen van een inflationistische ontwikkeling en het zoo gunstig mogelijk maken van onze kostenpositie, teneinde op basis van een voorloopig als juist aangenomen wisselkoers in den concurrentiestrijd op de internationale markt mee te kunnen. Deze politiek moet dus wel worden onderscheiden van de deflatiepolitiek, welke voor de devaluatie van den gulden in 1936 werd gevoerd om het prijsniveau in overeenstemming te brengen met een guldenkoers, die geen grondslag in de werkelijke economische verhoudingen meer had. Voorkomen moet worden, dat wij de eventuele fout van een onjuist vastgestelde valutaverhouding corrigeren door de manipulatie van ons prijsniveau. Prijspolitiek en valutapolitiek moeten naast en in verband met elkaar worden gevoerd. Zou reeds spoedig blijken, dat onze valuta met betrekking tot een of meer landen te laag is vastgesteld, zoodat een inflationistische beweging daardoor zou worden gestimuleerd, dan zou een appreciatie van den gulden moeten worden nagestreefd. Zou anderzijds echter blijken, dat de guldenkoers te hoog is vastgesteld, zoodat de politiek van prijsaanpassing aan het buitenland het karakter van een deflatieproces zou krijgen, dan zal op depreciatie van den gulden moeten worden aangestuurd. Een voortdurende aanpassing door variatie van den wisselkoers zal, zooals gezegd, echter niet mogelijk zijn. Daarvoor zijn de monetaire autoriteiten bij de onderhandelingen over het valutavraagstuk te zeer onder den indruk geweest van de bezwaren, die een voortdurende onzekerheid van de beweging der wisselkoersen voor het internationale verkeer met zich brengt. Dientengevolge is de prijspolitiek, ook ten opzichte van onze verhouding met het buitenland, voor een uiterst belangrijke taak gesteld.

G. BROUWERS.

HET VRAAGSTUK VAN DE OVERHEIDSSCHULD.

Omvang en samenstelling van de overheidsschuld.

Op 1 Januari 1940 bedroeg de staatsschuld 4,2 milliard gulden, bestaande uit 3,1 milliard gevestigde schuld en 1,1 milliard vlottende schuld. Daarnevens bedroeg de gevestigde schuld van provincies en gemeenten 2,4 milliard, tezamen vormende een overheidsschuld van ongeveer 6,6 milliard.

De juiste omvang van de staatsschuld, waarmede op het ogenblik van het schrijven van deze beschouwing gerekend moet worden, is nog niet bekend. We menen die

schuld echter te mogen stellen op een bedrag van ten minste 20 à 21 milliard gulden, waarbij wij uitgaan van de volgende samenstelling: gevestigde schuld ca. 6 milliard, vlottende schuld, bestaande uit schatkistpapier, kasvoorschotten, zilverbons en muntbiljetten, ca. 7½ milliard. Deze bedragen dienen verhoogd te worden, in de eerste plaats met rond 4½ milliard voor het overnemen door de Staat van de Markenvordering van De Nederlandsche Bank op Duitschland — welke vordering alleen door de Staat geheel of gedeeltelijk kan worden gerealiseerd en voor welke eventuele oninbaarheid de Staat De Nederlandsche Bank toch in elk geval zou dienen schadeloos te stellen —, in de tweede plaats met een nog onbekend bedrag, dat wij tussen 2 en 3 milliard zouden willen schatten, voor de door de Staat volgens de bestaande wettelijke regeling te betalen, respectievelijk ten laste van het Grootboek voor den Wederopbouw gecrediteerde en nog te crediteren bijdragen in de geleden materiële oorlogsschaden. Wij komen aldus tot een totale schuld van 20 à 21 milliard gulden, ongerekend eventuele buitenlandse leningen, welke het Rijk reeds heeft afgesloten. Naast deze staatsschuld staat een gevestigde schuld van provincies en gemeenten van onveranderd 2½ milliard, tezamen derhalve vormend een totale binnenlandse overheidsschuld van 22½ à 23½ milliard. Intussen dient er mede gerekend te worden, dat met het genoemde bedrag van 20 à 21 milliard gulden onze staatsschuld haar maximum nog niet heeft bereikt. Het helaas onvermijdelijk langzame tempo van weder op gang komen van ons bedrijfsleven, met de daarmee gepaard gaande grote uitgaven voor sociale voorzieningen en geringe inkomsten uit belastingen, alsmede de enorme uitgaven, welke de Staat nog zal hebben te verrichten voor het herstel van de aan overheidseigendommen, zoals waterstaatswerken, havens, gebouwen e.d., geleden materiële oorlogsschaden, maken een verdere stijging van de schuld, zelfs bij het voorzichtigste financiële beleid, welhaast onvermijdelijk.

Naar de thans bereikte stand gemeten, is dus de overheidsschuld, in vergelijking met vóór de oorlog, met ongeveer 16 à 17 milliard gulden gestegen. Dit wil echter niet zeggen, dat nu ook het bedrag aan schuldvorderingen op de Overheid, dat zich in handen van het publiek bevindt — onder „publiek” verstaan wij de gezamenlijke private huishoudingen, het bedrijfsleven en de institutionele beleggers — met ditzelfde bedrag is toegenomen. In de eerste plaats bestaat namelijk een klein deel van de vlottende schuld uit zilverbons en muntbiljetten, zodat dit deel van de schuld in handen van het publiek niet het karakter van schuldtitel draagt, doch van geld. Maar bovendien bevindt een zeer groot deel van de door de Overheid uitgegeven schuldtitels, en wel een bedrag van naar schatting 9 à 9½ milliard, zich in handen van de geldscheppende instanties, die wij uitdrukkelijk niet tot het „publiek” rekenen, t.w. De Nederlandsche Bank, de giro-instellingen en de credietbanken, bij welke deze schuldtitels dienen tot dekking van het daartegen door die instanties uitgegeven geld. In handen van het publiek bevindt dus ook dit deel van de overheidsschuld zich niet in de vorm van schuldtitel, doch in die van geld.

Wij komen aldus tot de volgende globale samenstelling en verdeling van de totale overheidsschuld cijfers in milliard gulden (afgerond op ½ milliard):

Aard der schuld	Totaal bedrag	Geplaatst bij geldscheppende instanties	Geplaatst bij publiek in vorm van schuldtitel	In handen van publiek in vorm van geld
Gevestigde staatsschuld	6	½	5½	½
Gevestigde schuld van provincies en gemeenten	2½	—	2½	—
Vlottende schuld: schatkistpapier en kasvoorschotten	7	4 à 4½	2½ à 3	4 à 4½
zilverbons en muntbiljetten	½	—	—	½
Rijksmarkvordering der Nederlandsche Bank	4½	4½	—	4½
Nog te betalen, resp. op Grootboek v. Wederopbouw gecrediteerde of nog te crediteren bijdragen materiële oorlogsschaden	2 à 3	—	2 à 3	—
Totale overheidsschuld	22½ à 23½	9 à 9½	12½ à 14	9½ à 10

De plaatsbaarheid van de schuld.

De enorme toeneming van de overheidsschuld stelt ons voor een drietal problemen, en wel:

- 1o. dat van de plaatsbaarheid van de schuld;
- 2o. dat van de draagbaarheid van de schuld;
- 3o. dat van de daarbij ontstane spanning tussen nominaal en reëel vermogen.

De vraag van de plaatsbaarheid van de schuld, d.w.z. de vraag, of een schuld van een dergelijke omvang bij het publiek ondergebracht kan worden, lijkt oppervlakkig beschouwd zinledig. Men is immers geneigd te zeggen, dat uit het feit van het bestaan van de schuld reeds blijkt, dat zij ook geplaatst is kunnen worden. Dit antwoord dringt echter niet voldoende in het probleem door. De overheidsschuld kan slechts als geplaatst worden beschouwd, wanneer zij bij het publiek in zodanige vorm is ondergebracht, dat dit ook bereid kan worden geacht haar, in die vorm duurzaam aan te houden. Is die bereidheid niet aanwezig en streeft het publiek er naar die schuld — hetzij het die houdt in de vorm van schuld-titel of van geld — af te stoten, dan ontstaan spanningen, die op den duur moeten leiden tot evenwichtsverstoringen.

Dit streven naar afstoten kan op tweeërlei wijze tot uiting komen. Bevindt de schuld zich in handen van het publiek in de vorm van schuldtitels, dan blijkt dit streven in eerste aanleg uit een aandrang tot omzetting van die schuldtitels in geld, hetzij langs de weg van verkoop, met als resultaat koersdaling, hetzij langs de weg van belening, met als resultaat geldcreatie, en vervolgens tot omzetting van dit geld in andere vermogenswaarden. Bevindt de schuld zich in handen van het publiek in de vorm van geld, dan zal dit streven zich uiten in de aandrang om dit geld om te zetten in goederen of andere waarden, met als resultaat een tendens tot prijsstijging. In het eerstgenoemde geval leidt dus de niet-bereidheid van het publiek om de schuld in de gegeven vorm duurzaam aan te houden tot een mogelijke déroute van de staatsfondsenmarkt of tot inflationaire tendenzen, respectievelijk tot beide. In het tweede geval leidt die niet-bereidheid tot een inflationaire prijsstijging, of, indien deze door overheidsmaatregelen wordt verhinderd, tot die toestand van potentiële inflatie, met zijn verschijnselen van zwevende koopkracht en zwarte handel, die wij maar al te goed kennen.

Uit dit gezichtspunt bezien is het duidelijk, dat onder de thans geldende omstandigheden het probleem van de plaatsing van de overheidsschuld allermint als opgelost kan worden beschouwd. De overheidsschuld bevindt zich op het ogenblik in overwegende mate in handen van het publiek in de vorm van geld en wij weten, dat dit publiek deze schuld in de gegeven omvang niet in die vorm wenst aan te houden, doch inbegreep al het mogelijke doet dit geld om te zetten in goederen. Dit plaatst ons voor een dringend monetair vraagstuk, dat in een volgend nummer behandeling vindt en waarop wij daarom zo min mogelijk willen ingaan. Het zij ons voldoende, vast te stellen, dat het probleem van de plaatsing van de overheidsschuld in twee onderdelen uiteenvalt, namelijk:

- 1o. de vraag, welk bedrag aan schuld, zonder spanningen en evenwichtsverstoringen, bij het publiek kan worden ondergebracht in de vorm van geld en mitsdien in de vorm van schuld-titel kan worden geplaatst bij de geldscheppende instanties, en
- 2o. de vraag, welk bedrag aan schuld rechtstreeks bij het publiek kan worden ondergebracht in de vorm van schuldtitels.

De plaatsbaarheid bij de geldscheppende instanties.

De eerste vraag is betrekkelijk eenvoudig te beantwoorden. Het bedrag aan schuld, dat duurzaam bij de geldscheppende instanties kan worden ondergebracht, vindt zijn grens in de toelaatbare geldcirculatie, verminderd met dat deel daarvan, dat door andere waarden dan overheidsschuld is gedekt. Stelt men die toelaatbare geldcirculatie, in overeenstemming met de verhoudingen van vóór de oorlog, op ongeveer de helft van het nominale nationale inkomen, dan zou bij een nominaal nationaal inkomen van bijv. 7½ miljard, d. i. 50% hoger dan vóór de oorlog, de toelaatbare geldcirculatie ca. 3¾ miljard bedragen. Indien hiervan op den duur 1 miljard zou worden gedekt door

goud¹⁾ en bijvoorbeeld ¾ miljard door wissels en debiteuren, dan zou een plaatsingsmogelijkheid van slechts 2 miljard aan overheidsschuld overblijven, tegenover een thans bij de geldscheppende instanties ondergebracht bedrag van 9 à 9½ miljard.

De plaatsbaarheid, in de vorm van schuldtitels, bij het publiek.

De tweede vraag, die van de grenzen van de plaatsbaarheid van overheidsschuld bij het publiek in de vorm van schuldtitels, is moeilijker te beantwoorden. Zeker is, dat die plaatsingsmogelijkheid niet onbegrensd is. De geneigdheid van de private vermogensbezitters om, hetzij direct, hetzij indirect — namelijk door tussenkomst van de institutionele beleggers, dat wil dus zeggen spaarbanken, pensioenfondsen, levensverzekeringmaatschappijen e.d. — een deel van hun vermogen in overheidsschuld te beleggen, is gegrondvest op een samenstel van omstandigheden en gewoonten, waaronder bijv. genoemd kunnen worden: de verdeling van het private vermogen over grote en kleine vermogens, de verdeling tussen ondernemend vermogen en beleggend vermogen, de ontwikkeling van het spaarbankwezen, van de sociale verzekering, van het levensverzekeringsbedrijf, en tenslotte, als factor, die in het bijzonder in de laatste tijd een belangrijke rol heeft gespeeld, de mogelijkheid tot belegging in andere richting. Al deze factoren tezamen, gepaard aan de geneigdheid van het bedrijfsleven om een deel van zijn beschikbaar vermogen in de vorm van overheidsschuld — en wel vooral schatkistpapier — als liquiditeitsreserve aan te houden, maken, dat de markt een zeker opnemingsvermogen voor overheidsschuld vertoont. Wordt de grens van dit opnemingsvermogen overschreden, dan moet dit leiden tot de aandrang tot afstoting van schuld, die wij hierboven bespraken.

Dat bij een schuld van de huidige omvang de grens van dit opnemingsvermogen inderdaad zou worden overschreden, kan nauwelijks worden betwijfeld. Wanneer, zoals wij hierboven een ogenblik veronderstelden, van deze schuld op den duur bijv. slechts 2 miljard plaatsbaar is bij de geldscheppende instanties, blijft circa 20½ à 21½ miljard over ter rechtstreekse onderbrenging, in de vorm van schuldtitels, bij het publiek. Wanneer wij ons nu realiseren, dat vóór de oorlog, bij een totaal privaat vermogen in de orde van grootte van 25 miljard, de bij het publiek in de vorm van schuldtitels ondergebrachte overheidsschuld circa 6 miljard bedroeg, d. i. dus ongeveer 25% van het private vermogen, en deze verhouding thans, bij een totaal privaat vermogen van vermoedelijk tussen 35 en 40 miljard gulden²⁾, zou moeten stijgen tot 50 à 60%, teneinde de gehele overheidsschuld duurzaam te kunnen onderbrengen, dan is het wel duidelijk, dat de plaatsbaarheid van een zo omvangrijke schuld als in hoge mate twijfelachtig moet worden beschouwd.

Deze conclusie wordt ook bevestigd, wanneer wij bedenken, dat het onveranderd handhaven van de schuld zou impliceren, dat de 7 à 7½ miljard schuld, welke de geldscheppende instanties, bij de hierboven veronderstelde cijfers, „te veel” in handen hebben, geheel zouden moeten worden overgenomen door het publiek, dat daartegen afstand zou moeten doen van een zelfde bedrag aan geld, terwijl bovendien het bedrijfsleven bereid zou moeten blijken het grote bedrag aan vlottende schuld, dat zij thans houdt, duurzaam aan te houden. Bereidheid hiertoe kan echter niet bestaan. Het bij het publiek geaccumuleerde geld komt ten dele voort uit gedurende de oorlog min of meer gedwongen opgespaarde inkomensvoorschotten en ten dele uit desinvestering. Voorzover het eerste het geval is, kan nog worden aangenomen, dat dit geld voor een groot deel „belegging” zoekt, welke belegging echter toch nooit ten volle vrijwillig in overheidsfondsen zal geschieden. Voorzover dit geld echter voortkopt uit desinvestering — en dat is voor een groot deel het geval met het in handen van het bedrijfsleven geaccumuleerde geld en ook

¹⁾ Eventuele herwaarderung van de goudvoorraad van De Nederlandsche Bank is zonder invloed op het plaatsingsprobleem. De herwaarderung, waarvan de winst aan de Staat toekomt, doet de staatsschuld dalen, maar vermindert in gelijke mate de plaatsingsmogelijkheid van staatsschuld bij de geldscheppende instanties, c.q. De Nederlandsche Bank, omdat immers door de herwaarderung het deel van de geldcirculatie, dat gedekt wordt door goud, een overeenkomstige verhoging ondergaat.

²⁾ Het juiste cijfer binnen deze grenzen is afhankelijk van de omvang van de plaatsgevonden desinvestering enerzijds en de mate van prijsstijging van vermogenswaarden anderzijds.

met een deel van de zich in handen van het bedrijfsleven bevindende vlottende schuld — is dit in het algemeen bestemd voor herinvestering en dient het ook voor dat doel gereserveerd te blijven. Voor duurzame belegging in overheidsschuld kunnen en mogen deze middelen niet in aanmerking komen.

Er is dan ook geen andere conclusie mogelijk, dan dat een schuld van de huidige omvang niet bij het publiek kan worden ondergebracht, zonder dat dit tot aanzienlijke spanningen en — bij gebreke aan tegenmaatregelen — tot evenwichtsverstoringen leidt, welke laatste dus zullen bestaan hetzij in een dérouté van de staatsfondsenmarkt, of wel in een inflationaire prijsstijging.

Middelen tot oplossing van het plaatsingsprobleem.

Het is niet doenlijk in het korte bestek van deze beschouwing de verschillende middelen, die tot oplossing van het plaatsingsprobleem zouden kunnen bijdragen, volledig te behandelen. Er moge daarom met de volgende samenvatting, die zonder pretentie van volledigheid wordt gegeven, worden volstaan. Er kan dan worden onderscheiden tussen:

1e. Middelen, die niet gericht zijn op, het doen verdwijnen der spanningen, doch op het verhinderen, dat deze zouden leiden tot effectieve evenwichtsverstoringen. Hiertoe behoren het handhaven van de huidige toestand van plaatsing van een overmaat van schuld bij de geldschepende instanties, gepaard met een feitelijke indirecte blokkering van het daartegen door deze instanties uitgegeven geld door middel van distributie en prijsbeheersing; vervolgens eveneens het verder voortgaan op deze weg door directe blokkering van geld en eventueel ook van schuldtitels. Het Grootboek voor de Wederopbouw vormt een voorbeeld van een dergelijke verdere blokkering. Een variant van de blokkering vormt het plaatsen bij het publiek van niet-verhandelbare en niet-beleembare schuldtitels. Ten slotte zou dit systeem zo nodig aangevuld kunnen worden door de vaststelling van minimumkoersen (prijsbeheersing!). De toepassing van deze groep van middelen, die steeds neerkomt op behandeling van het symptoom inplaats van genezing van de oorzaak der ziekte, moet principieel als slechts van tijdelijke aard worden beschouwd. De ervaring leert, hoe de bestaande spanningen toch steeds weer een nieuwe uitweg zoeken. Op den duur moeten dan ook maatregelen volgen, die het kwaad in de wortel aantasten.

2e. Middelen, die gericht zijn op het vergroten van de opnamecapaciteit voor schuld. Hiertoe behoort het bevorderen van de toeneming van het private vermogen door nieuwe besparingen, vervolgens het vergroten van de subjectieve bereidheid tot belegging in schuldtitels door bijv. gunstiger condities of door het in het leven roepen van nieuwe, aantrekkelijke beleggingsvormen, of omgekeerd door het onaantrekkelijk maken of zelfs verbieden van andere vormen van belegging (bijv. door „naasting” van bepaalde buitenlandse effecten, zoals Amerikaanse certificaten e. d.) en ten slotte ook het vergroten van het draagvlak voor de overheidsschuld, door in de plaatsing daarvan niet alleen het binnenland, doch ook het buitenland te betrekken. Vooral dit laatste middel, de omzetting van binnenlandse in buitenlandse schuld, welke neerkomt op invoer in ons land van in het buitenland op crediet verworven goederen en besteding van de opbrengst dier goederen tot aflossing van bij de geldschepende instanties ondergebrachte schuld, zou het plaatsingsprobleem aanmerkelijk kunnen verlichten. Echter zal, met het oog op onze toekomstige betalingsbalans, bij de toepassing ervan noodzakelijk een grote mate van zelfbeperking betracht moeten worden.

3e. Middelen, die gericht zijn op vermindering van de schuld. Deze kan geschieden door aflossing van schuld uit de opbrengst van prestaties om niet uit het buitenland, waarbij vooral gedacht moet worden aan alle prestaties die, op welke wijze ook, van Duitsland vretrogen zullen worden, of uit de opbrengst van heffingen in het binnenland, hetzij periodieke heffingen of heffingen voor één maal (vermogensaanswasheffing en algemeene vermogensheffing). Beide middelen komen in aanmerking om op substantiële wijze tot de oplossing van het plaatsingsprobleem bij te dragen, waarbij kan worden opgemerkt, dat, bij gelijke opbrengst, de binnenlandse heffingen min-

der effectief zijn dan de buitenlandse prestaties, omdat de binnenlandse heffingen niet alleen de schuld, maar tegelijk ook het private vermogen verminderen en daarmee dus het draagvlak voor de resterende schuld verkleinen, terwijl de buitenlandse prestaties uiteraard het private vermogen onaangetaast laten. Ten slotte kan de vermindering van schuld ook nog plaats vinden door aflossing uit de opbrengst van verkoop van bestaand overheidsbezit, zoals bijv. aandelen in overheidsbedrijven, of ook bijv. van een deel van de goud- of „deviezen”-voorraad van De Nederlandsche Bank.

De draagbaarheid van de schuld.

Het vraagstuk van de draagbaarheid van de met de overheidsschuld verbonden lasten van rente en eventuele aflossing, is een vraagstuk, dat eigenlijk het gehele probleem der staatsfinanciën in discussie brengt, omdat immers die draagbaarheid alleen beoordeeld kan worden in verband met de bij de maximaal toelaatbare belastingdruk bereikbare inkomsten enerzijds en de minimaal noodzakelijke andere overheidsuitgaven anderzijds. Uiteraard zou een beschouwing van al deze factoren echter te ver voeren en wij willen er daarom mee volstaan slechts enkele punten nader te belichten.

In 1939 bedroeg, bij een nationaal inkomen van ca. 5,1 milliard gulden, de totale overheidsschuld 6,6 milliard en de totale opbrengst van Rijks-, provinciale- en gemeentelijke belastingen 963 miljoen, d.i. bijna 20% van het nationale inkomen. Thans is de overheidsschuld ca. 16 à 17 milliard hoger. Aangenomen, dat het mogelijk zou zijn, deze schuldvermeerdering geheel te consolideren en dat men daartoe inderdaad zou overgaan, zou alleen reeds een rente daarover van gemiddeld 3%, een bedrag van rond 500 miljoen vorderen, dat is juist 50% van de totale belastingopbrengsten van 1939. Nu moet echter rekening worden gehouden met het feit, dat de over de schuld betaalde rente bij de ontvangers daarvan belastbaar inkomen vormt, dat, voorzover die houders particulieren zijn³⁾, aan een belastingheffing is onderworpen, die, berekend over het meerdere inkomen, van 25% tot meer dan 90% kan variëren. Hoe hoog, het gemiddelde van deze belasting is, valt moeilijk te beoordeelen, doch in elk geval moet geconstateerd worden, dat tenslotte de houders van de staatschuld voor een deel de door hen ontvangen rente zelf opbrengen. M.a.w., de stijging van de staatschuld en de daaruit voortvloeiende toeneming van het zogenaamde „overgedragen” inkomen, doet op zich-zelf reeds de belastingopbrengsten stijgen. Daartegenover moet echter als gedeeltelijk compenserende factor gesteld worden, dat, voorzover de stijging van de staatschuld niet gepaard ging met stijging van het privaat vermogen, doch met desinvestering, de daarmee overeenkomende vermindering van het reële kapitaal noodzakelijk een daling van het nationale inkomen en dus ook van de belastingopbrengsten heeft moeten meebrengen.

In elk geval kan men dus niet zeggen, dat de veronderstelde vermeerdering van lasten met 500 miljoen in vergelijking tot 1939, een verhoging van de belastingdruk met precies 50% zou vorderen. Zeer aanzienlijk zal het verschil echter niet zijn en zeker is, dat de noodzakelijke verhoging van de belastingdruk de grenzen van het draagbare zou overschrijden.

Het nationale inkomen zal echter in de toekomst vermoedelijk niet op hetzelfde nominale peil als dat van 1939 blijven te staan. Een zekere mate van inflatie, tot uitdrukking komend in de stijging van het inkomensniveau, ligt onherroepelijk achter ons, ook al heeft die stijging zich nog niet over het gehele niveau der inkomens en met name niet over huren en pachten uitgestrekt. Hoe ver die stijging van het inkomensniveau ten slotte zal gaan, is nog niet te voorspellen. Wordt, teneinde een verder voortschrijdende inflatie te verhinderen, een straffe politiek van prijsbeheersing en inkomensbeheersing gevolgd, dan zal de stijging van het nominale nationale inkomen beperkt blijven, ook al houdt men rekening met de toe-

³⁾ Voor de institutionele beleggers geldt dit argument in veel mindere mate, daar, wat betreft de spaarbanken, niet de door hen ontvangen rente, maar alleen de betaalde rente particulier inkomen vormt, terwijl bij het levensverzekeringsbedrijf de verhoudingen nog veel ingewikkelder liggen.

neming van de bevolking en de bereikbare vermindering van de werkloosheid, waartegenover anderzijds immers het aanzienlijke verlies van geïnvesteerd kapitaal gesteld moet worden. Zouden echter prijzen en inkomens niet streng in de hand worden gehouden en zou aldus aan een verdere inflationaire ontwikkeling ruimte worden gegeven, of zou de Regering zich, door de gekozen wisselpariteiten, en een daaruit eventueel voortvloeiende noodzakelijkheid van verdere prijsaanpassing aan het buitenland, genoodzaakt zien een verdergaande verhoging van prijzen en inkomens toe te staan, dan behoort ook een vrij belangrijke stijging van het nominale nationale inkomen boven het peil van 1939 niet tot de onmogelijkheden.

Nemen wij intussen aan, dat bij een beheerste economische politiek de stijging van het nationale inkomen voorshands een peil van 50% boven dat van 1939 niet zal overtreffen, en veronderstellen wij verder, dat daarmee een evenredige stijging van de belastingopbrengsten gepaard zal gaan — hetgeen bij de gegeven inkomensverschuivingen eigenlijk een wat optimistische veronderstelling is —, dan zou een 50% hogere schuld dan die van 1939, d.w.z. een schuld van rond 10 miljard, een onveranderde reële druk meebrengen. De huidige schuld zou dan 13 miljard groter zijn en de rente van dit meerdere, à 3%, zou rond 400 miljoen bedragen en dus — zonder rekening te houden met het effect van de indirecte verhoging der belastingopbrengsten — een verhoging van de belastingdruk met 28%, in plaats van met 50% bij onveranderd inkomen, noodzakelijk maken. De veronderstelde verhoging van het nationale inkomen zou dus inderdaad een niet onbelangrijke verbetering brengen, zij het ook, dat nog altijd een ernstig probleem zou overblijven.

Daarbij is dan met de last van eventueel noodzakelijke schuldaflossing nog niet eens gerekend. Nu is het inderdaad gezinszins noodzakelijk en zelfs onder bepaalde omstandigheden niet eens gewenst, dat de overheidsschuld door regelmatige aflossingen voortdurend wordt vermindert. Voor de periode van wederopbouw is echter een sterke aflossing van staatsschuld ten laste van het gewone budget wel degelijk dringend gewenst.

Dat onder die omstandigheden, zelfs bij de veronderstelde, vrij belangrijke, verhoging van het nationale inkomen, de draagbaarheid van een schuld van de huidige omvang een zorgelijk probleem zou blijven, is duidelijk. Verlichting van druk blijft derhalve geboden.

Tot zodanige verlichting kunnen — verdere inflatie buiten beschouwing gelaten — in de eerste plaats bijdragen de middelen tot vermindering van schuld, welke wij zo juist bij het plaatsingsprobleem noemden, met dien verstande echter, dat de aflossing van schuld uit periodieke heffingen, d.w.z. aflossing ten laste van het gewone budget, gedurende de periode van aflossing niet een verlichting, doch juist een verzwarende van de budgetaire druk medebrengt, terwijl de prestaties om niet uit het buitenland ook budgetair verre de voorkeur verdienen boven de heffingen voor één maal, die immers de belastingopbrengsten vrij ernstig kunnen doen verminderen.

In de tweede plaats dienen genoemd te worden die middelen, welke strekken tot vermindering van rentelast bij handhaving van het nominaal bedrag der schuld. Genoemd kunnen bijv. worden het bevorderen van de onderbrenging van de schuld als geld of als vlottende schuld, inplaats van als gevestigde schuld, vrijwillige of gedwongen conversie van schuld tegen een lager rentetype of tenslotte het bevorderen van een daling van de rentevoet over de gehele linie door een goedkoop-geldpolitiek. Het is echter duidelijk, dat geen van deze middelen, behalve de vrijwillige conversie, aanbevolen mag worden. Ze hebben óf de tendens het plaatsingsprobleem te bemoeilijken, óf wel ze leiden regelrecht tot verdere geldcreatie en de gevolgen van dien.

De spanning tussen nominaal en reëel vermogen.

Een derde spanningsmoment, dat door de enorme toeneming van de overheidsschuld is ontstaan, is dat van de afwijking tussen het totaal der private vermogens en het reële maatschappelijk kapitaal. De stijging van de schuld is immers, aan de zijde van de Staat, niet gepaard gegaan met nieuwe investeringen, die het maatschappelijk kapitaal zouden hebben doen toenemen, doch heeft slechts gediend tot consumptieve doeleinden. Aan de zijde van het

publiek ging echter de stijging van die schuld samen, eensdeels met een accumulatie van inkomensoverschotten en dus met stijging van het private vermogen, anderdeels met desinvestering, dat wil dus zeggen met vermindering van het geïnvesteerde reële kapitaal en omzetting daarvan in geld of schuldvordering, onder handhaving dus van de omvang van het private vermogen. Aldus gaf de stijging van de staatsschuld aanleiding tot de vorming van wat men, uit een maatschappelijk oogpunt beschouwd, eigenlijk als „schijnvermogen” zou kunnen betitelen, namelijk privaat vermogen, waarvoor in het reële maatschappelijk kapitaal geen equivalent aanwezig is. Zo ontstond de anomalie, dat gedurende de oorlog het nominale private vermogen met vele miljarden steeg, terwijl het reële kapitaal met vele miljarden verminderde.

Indien de daarvoor ontstaande overschatting van het private vermogen geen verdere invloed op het economisch handelen van het publiek zou hebben, zou daaraan geen bijzondere aandacht behoeven te worden besteed. Het tegendeel moet echter verwacht worden. Wanneer het publiek zich collectief in aanzienlijke mate te rijk rekent — en het gaat hier om de gehele stijging der overheidschuld van 16 à 17 miljard! — zal dit op verschillende wijze zijn houding beïnvloeden en zal dit met name een ongunstig effect hebben op de omvang van zijn vrijwillige besparingen. Juist voor de komende periode van wederopbouw is deze ongunstige invloed op het sparen in hoge mate ongewenst. Bovendien moet die overschatting van het private vermogen wel leiden tot een aandrang, tot aankoop van reële vermogensobjecten, zoals grond, huizen en investeringsgoederen. Een aandrang, die zich niet anders geldend kan maken, dan door het gelijktijdige afstoten van geld of overheidsfondsen en die dan ook niet anders is dan de uitdrukking van de hierboven besproken niet-bereidheid van het publiek, om een met de omvang van de overheidsschuld overeenstemmend deel van zijn vermogen in die vorm aan te houden.

Tot vermindering van de spanning tussen reëel kapitaal en privaat vermogen kunnen al die middelen van schuldvermindering bijdragen, die óf wel leiden tot verlaging van het private vermogen, zoals de aflossing uit de opbrengst van heffingen, óf wel tot vergroting van het reële maatschappelijke kapitaal, zoals de prestaties om niet van het buitenland.

Conclusie.

Vatten wij thans het resultaat van deze beschouwing kort tesamen, dan mag geconcludeerd worden, dat de omvang van de huidige overheidsschuld aanleiding geeft tot spanningen, die een belangrijke verlaging van deze schuld noodzakelijk maken, zonder dat het nochtans mogelijk is exact aan te geven, hoever die vermindering moet gaan. Als middelen, om tot deze schuldvermindering te geraken, komen het allereerst in aanmerking, omdat zij in alle opzichten de bestaande spanningen doen verminderen: de herstelprestaties van Duitsland en de heffingen voor één maal. Daarnaast zal, gedurende de periode van wederopbouw, het uiterste gedaan moeten worden om te komen tot regelmatige schuldaflossing uit periodieke heffingen, d.w.z. ten laste van het gewone budget. De in het bijzonder door het plaatsingsprobleem veroorzaakte spanningen zullen bovendien verminderd kunnen worden door een, ook voor onze goederenvoorziening noodzakelijke, gedeeltelijke omzetting van binnenlandse schuld in buitenlandse schuld. Zo lang de gezamenlijke werking van deze maatregelen de acute spanningen nog niet voldoende zal hebben doen verdwijnen, zal daarnaevens gebruik gemaakt moeten worden van die tijdelijke middelen, welke niet de oorzaak der spanningen wegnemen, doch slechts verhinderen, dat deze in effectieve evenwichtsverstoringen tot uitdrukking komen. Alleen wanneer op deze wijze van alle geëigende middelen wordt gebruik gemaakt, mag verwacht worden, dat het mogelijk zal blijken, het schuldenvraagstuk zonder verdere inflationaire ontwikkeling tot een goede oplossing te brengen.

Dr. M. W. HOLTROP.

Juni 1945.

HET ARBEIDSVRAAGSTUK.

Het arbeidsvraagstuk vertoont verschillende aspecten. Het heeft ook een nauwe samenhang met allerlei andere vraagstukken van sociaal en economisch beleid. Tenslotte liggen de op te lossen problemen in de huidige omstandigheden anders, wanneer men zich gesteld ziet voor het oplossen van de moeilijkheden, die rijzen op den korten termijn, dan wanneer het gaat om regelingen, die getroffen moeten worden op langen termijn.

Analyse.

De aspecten, die het arbeidsvraagstuk te zien geeft, zijn samen te vatten in twee groepen, t.w.:

a. het *quantitatieve aspect*, omvattende de vraagstukken van de inschakeling van den arbeid in het proces van produceeren en diensten verleenen, en

b. het *qualitatieve aspect*, omvattende de problemen omtrent:

1. de belooning van den arbeid, op zichzelf een hoofdstuk van de leer der inkomensvorming, en

2. de arbeidsomstandigheden, bestaande uit de vraagstukken van bescherming van de arbeiders tegen nadeelen, die voor hun gezondheid uit het arbeiden kunnen voortspuiten door het arbeidsmilieu of het arbeidstempo en de bescherming tegen bedrijfsongevallen.

De bovengenoemde drie componenten bepalen in hooge mate het resultaat, dat verkregen zal worden door de samenwerking van den arbeid met de ter beschikking staande kapitaalgoederen en het ondernemersinitiatief, m.a.w. zij beïnvloeden tezamen en elk op hun wijze de arbeidsproductiviteit. Op haar beurt bepaalt de arbeidsproductiviteit weer in sterke mate de totaalopbrengst van het arbeidsproces en daarmee het materiele welvaartsniveau.

Dit welvaartsniveau is dan ook in de eerste plaats een vraag van organisatie van de productie en niet uitsluitend een technisch resultaat. Daarmede wordt het plafond bepaald van de materiele welvaart, die in een bepaalde periode in het land kan heerschen. Weliswaar wordt dit plafond mede — en in sterke mate — beïnvloed door de verdeling van de vruchten van den arbeid over arbeiders, kapitaalverschaffers en ondernemers, maar het totaal der ter beschikking staande welvaartsgoederen wordt toch bij een gegeven fonds van kapitaalgoederen en een op een bepaalde wijze gedifferentieerd arbeidspotentieel allereerst bepaald door de arbeidsproductiviteit.

Hieruit volgt het groote belang voor de gemeenschap om alle aanwezige arbeidskracht zoo efficiënt mogelijk aan te wenden. Daarbij is het brengen van den juisten man op de juiste plaats een eisch van primaire orde. Los hiervan, en dit belang nog zeer versterkend, geldt de overweging, dat de afgelopen vijftien jaar ons duidelijk hebben gemaakt, dat de mensch zich slechts dan welvarend kan gevoelen, als hij zich op de hem meest passende wijze ingeschakeld weet. De behoefte aan een hem bevredigende taakvervulling in de samenleving gaat nog boven de materiele noodzaak van arbeidsinschakeling uit.

Dan volgt uit het bovenstaande, dat het tot stand brengen van een gezond en psychisch aangenaam arbeidsmilieu, vrij van gevaren uit onjuist opgesteld of onvoldoend beschermde machines, een tweede belangrijk hulpmiddel is om de welvaart te verhoogen. Wie in een hem aangenaam aandoend milieu werkt in een sfeer van vriendschap en wederzijdsche hulp¹⁾, zoodanig, dat hij niet steeds een deel van zijn aandacht moet besteden aan hem bedreigende gevaren, produceert beter dan wanneer onaangename omgeving, en allerlei gevaren zijn werkklust ongunstig beïnvloeden.

Tenslotte volgen uit het boven gestelde nog een tweetal stellingen t.a.v. de arbeidsbelooning.

¹⁾ Hierover nader: Mr. R. A. Th. Gevers Deynoot in „De kern van het sociale vraagstuk” (in portefeuille).

Allereerst dat de absolute hoogte van het geldloon (of geldinkomen) niet het belangrijkste element is. Het gaat niet om de hoeveelheid geld, die iemand in handen krijgt, maar om de kwantiteit welvaartsgoederen (en -diensten), die hij voor dat geldinkomen zich kan aanschaffen. Het loonprobleem hangt dus nauw samen met het prijsprobleem. Arbeidsinkomen is op zichzelf een prijs voor de geleverde arbeid. Dit is zoo, of wij het prettig vinden of niet. Leuzen als „arbeid is geen koopwaar”, zooals men die als eerste punt kan aantreffen in de „Verklaring van Philadelphia”²⁾ veranderen daaraan niets. Het loonvraagstuk laat zich eenvoudigweg niet behandelen los van het probleem der nationale en internationale prijsvorming en hangt dus nauw samen met het vraagstuk der internationale arbeidsverdeling, dus van de internationale samenwerking en concurrentie.

Verder volgt uit de samenhang van welvaartsniveau, arbeidsproductiviteit en loonhoogte, dat het psychisch element in de loonbepaling tot de allerbelangrijkste aspecten daarvan behoort. De psychische werking van een bepaald loonsysteem wordt grotendeels bepaald door de onderlinge verhouding van de verschillende belooningen. De roep om een „rechtvaardig” loon houdt dan ook, naast de wensch om de belooningen zoo te doen zijn, dat daarvan een als redelijk aangevoeld budget kan worden bekostigd, als tweede belangrijke component het verlangen in naar als rechtvaardig aangevoelde onderlinge verhoudingen der belooningen voor verschillenden arbeid:

Problemen op den korten termijn.

De vraagstukken, die om een oplossing vragen op den korten termijn, zijn andere, dan die, waarvoor wij ons op langer zicht geplaatst zien. Weliswaar zullen verschillende kwesties, samenhangend met de boven gegeven algemeene analyse, zoowel direct als op den duur eenzelfde oplossing vragen. Ik denk hierbij bijvoorbeeld aan verschillende problemen van het arbeidsmilieu, aan de verhouding van de arbeiders tot de onderneming waaraan zij verbonden zijn, enz. enz.. Het uitgangspunt op korten zicht verschilt echter wel zoo sterk van dat der lange termijn-problemen, dat afzonderlijke behandeling noodzakelijk is. Daarbij zal ik op die verschillen niet diep ingaan. Anderen³⁾ doen dat reeds in dit nummer met vaardiger pen. Wij gaan nu een periode in, van mogelijk enkele jaren, waarin de aanpassing van de hoeveelheid en de samenstelling van de gegeven arbeid aan de gegeven kapitaalgoederen-apparatuur en de gegeven vraag niet zonder ernstige verstoringen in het prijzensysteem aan zichzelf kan worden overgelaten. De totale — koopkrachtige — vraag naar goederen en diensten zal op korten zicht de productie-mogelijkheid verre overtreffen. En onze kapitaalgoederen-voorraad is door den oorlog zoodanig verminkt, dat een logische en soepele aanpassing daarvan aan de — overigens door den oorlog eveneens in eenzijdigen zin beïnvloede — beschikbare arbeidskracht evenmin „vanzelf” tot stand zal komen.

In de eerste periode van deze onevenwichtigheid zal daarenboven de desorganisatie van onze energievoorziening en van ons transportapparaat het beeld beheerschen. Is dit overwonnen, dan valt te verwachten, dat grondstofgebrek zal blijken de „bottleneck” te zijn, waarop de volle inschakeling van alle aanwezige arbeidskracht hokt. Terwijl tenslotte, als wij ook dat onder de knie zullen hebben gekregen, het tekort aan kapitaalgoederen, door oorlogshandelingen verwoest, door den bezetter wegge-

²⁾ De „Verklaring van Philadelphia” is geformuleerd als een „Verklaring nopens de doelstellingen van de Internationale Arbeidsorganisatie”, vastgesteld op de Algemeene Conferentie van de Internationale Arbeidsorganisatie in haar 26e zitting te Philadelphia op 10 Mei 1944.

³⁾ Zie bijv. Dr. J. Timbergen: „Hoe staan wij er voor” en Mr. P. Liefstijck „Eenige algemeene gezichtspunten met betrekking tot den overgang van de oorlogs- naar de vredes-economie”, alsmede Drs. G. Brouwers „De prijspolitiek in de naaste toekomst” in dit nummer.

voerd of door gebrek aan onderhoud minder bruikbaar geworden; tot bijzondere maatregelen zal nopen.

Voor deze „short-run“-problemen zal dus in het centrum van onze aandacht komen te staan het voorkomen van een massale werkloosheid.

Daarbij zij vooropgesteld, dat terugkeer tot de vooroorlogse werkwijze niet meer aanvaardbaar is. Doel moet zijn voorkomen van werkloosheid en niet wegnemen van materiele werkloosheidsgevolgen! Dus geen terugkeer tot stempelen en niets doen, maar tijdig creëren van als nuttig aangevoelde werkobjecten en zoodanig daarmee manipuleeren, dat telkens de totale hoeveelheid door het vrije verkeer niet opgenomen en ingeschakelde arbeidskracht daardoor wordt opgenomen.

Dit aanvaard zijnde — en ik meen hier een reeds lang en wijd openstaande deur in te trappen — houdt dit gelijktijdig in de organisatorische noodzaak om de hanteering van deze materie zeer nauw te koppelen aan het waarnemen van de verschijnselen op de zgn. vrije arbeidsmarkt, aan de behandeling van een wachtgeldregeling — in de plaats komend van de vroegere werkloosheidsbetalingen — en aan de maatregelen, die noodig zijn om de band tusschen onderneming en arbeiders te versterken. Zij, die den omvang, de samenstelling en de locatie van de aanvullende gemeenschapswerken moeten vaststellen, zullen dus zeer nauw moeten samenwerken met diegenen, tot wier dagelijksche taak het behoort de mutaties in de arbeidsaanwending tot stand te helpen komen. Ook zal de wachtgeldregeling, zoo bezien, geen zaak zijn van bloote financiële verzorging, maar tevens de aanwijzer voor de hoeveelheid en differentiatie van de op korten termijn aan logische en nuttige arbeid te helpen personen. Tenslotte zal manipuleeren met deze arbeidskrachten moeten kunnen geschieden waar dat noodig is. Registratie van alle tot den arbeid geschikten zal daarbij niet kunnen worden gemist.

Dit te meer niet, omdat de groote inspanning, die ons volk zich zal moeten getroosten om weer onze „rechtmatige“ plaats onder de zon te kunnen innemen van ons een gecoördineerd werken zal eischen. Willen wij weer in een welvarend land wonen, dan zullen de mouwen moeten worden opgestroopt en fiks moeten worden aangepakt.

Dit eischt een burgerlijke mobilisatie.

En zoo'n mobilisatie van onze arbeidskracht, vereischt — naast een door verstandige propaganda voorbereiden geestelijken klankbodem — volledig kennen van ons arbeidspotentieel in omvang, samenstelling en locatie. Organisatorisch zullen deze functies een vorm moeten krijgen, die een logisch samenwerken garandeert.

Daarnaast zal in de eerste periode het loonvraagstuk sterk de aandacht vragen. De eerste symptomen daarvan zijn al zichtbaar. Laat ons dan daarbij niet vergeten, dat het gaat om den inhoud van het looninkomen en niet om het geldbedrag. Vergeten wij voorts niet, dat onze wisselkoersen al vastliggen en dat daardoor onze ruilvoet met het buitenland slechts beïnvloedbaar is door onze arbeidspproductiviteit, door een juist aftasten van de buitenlandsche behoeften en door ons kostenpeil, waarvan nu eenmaal het loonbedrag het leeuwendeel uitmaakt.

Voor den korten termijn is er dus alle aanleiding de aanpassing van arbeidsinkomen aan de geldbehoefte tot aanschaffing van het levensonderhoud tijdelijk — want door voorbijgaande factoren veroorzaakt — te zoeken in subsidieering van bepaalde deelen van dat levensonderhoud.

Daarnaast zal op zeer korten termijn strikt noodzakelijk ingegrepen moeten worden zoodanig, dat de thans overmatige geldcirculatie inkrimpt. Men ontneme de zwarte markt haar koopkracht, door geldafroaming, blokkeeren van overmatige liquiditeit of gedwongen sparen en daardoor den arbeider de verlokking om door een drietal

transacties per week (in sigaretten bijvoorbeeld) reeds een ruimer inkomen te hebben dan een week regelmatig werken hem kan opbrengen.

Problemen op langen zicht.

De vraagstukken op langen zicht zijn mogelijk nog moeilijker dan de hierboven kortelings aangeduide. De short-run-periode heeft het voordeel van een vrij duidelijk aanwijsbaar welvaartsdoel, evenals de oorlogseconomie dat te zien gaf. Op den langen duur, als een meer logische aanpassing van werkmogelijkheden, kapitaalgoederen-voorraad en behoeftenpeil een grotere mate van vrijheid mogelijk en wenschelijk maakt, rijzen problemen van anderen aard. Dat wij in volledige vrijheid „vanzelf“ een algemeen aanvaard welvaartsniveau tot stand kunnen doen komen, zou ik niet graag beweren.

Het verleden heeft bewezen, dat in onze samenleving de voorwaarden niet gegeven zijn, die tot een (dynamischen) evenwichtstoestand leiden. Het ingrijpen in dit proces, om het even, of dit nu door de Overheid, door het georganiseerd bedrijfsleven, of door deze beiden tezamen moet geschieden, drage dan echter niet een repressief, corrigerend, maar een preventief karakter.

Dit artikel zou te lang worden en de doelstelling van dit nummer zou worden voorbijgeschoten, als ik hier zou trachten uiteen te zetten, hoe ik mij voorstel te streven naar een zoodanige organisatie van de samenleving, dat daarin allen worden betrokken in een hen ieder voor zich bevredigende arbeidsaanwending. Reeds trachtte ik e.e.a. uiteen te zetten in mijn opstel, opgenomen in den bundel „Economische Opstellen“, aangeboden aan Professor Mr. F. de Vries⁴⁾. Een uitgebreide, slechts door nauwe samenwerking tot stand te brengen, analyse van de maatschappelijke organisatie en regelmatige observatie van haar ontwikkeling kunnen ons inzicht hierin zoodanig verdiepen, dat wij tot gezamenlijke maatregelen komen, die uitgaan boven het najagen van door incidenteele mode-leuzen aangeduide wenschdroomen. Moge de ernst van den toestand en het besef van het geweldige belang, dat hiermede gemoeid is, ons brengen tot die samenwerking, die hier vereischt is, waar noodig met achterstelling van het eigen belang.

M. C.

⁴⁾ „Het werkloosheidsvraagstuk“, pag. 531 en volgende.

HET BETALINGSVERKEER MET HET BUITENLAND.

Van de vele voor onze Regeering thans aan de orde zijnde fundamenteele economisch politieke problemen, vormt dat van het betalingsverkeer met het buitenland zeker niet het minst belangrijke. Niet alleen doordat door de eeuwen heen de welvaart van ons land in sterke mate afhankelijk is geweest van een intens economisch contact met het buitenland (men denke bijv. aan den handel en de scheepvaart), doch bovenal door het feit, dat ons land gedurende de afgelopen jaren het slachtoffer is geworden van een duivelsche leegplundering en vernieling en dat daarnaast de invoer van vele essentiële goederen of feitelijk onmogelijk was of door den bezetter werd verhinderd, is men algemeen de overtuiging toegedaan, dat een hernieuwd levendig economisch verkeer tusschen een vrij Nederland en het buitenland een conditio sine qua non is voor den materieelen wederopbouw van ons land.

In het hierna volgende zal nu getracht worden binnen het gestelde bestek aan één groep van de vraagstukken, welke zich bij het scheppen van dit nieuwe verkeer zullen voordoen, nl. de vraagstukken op het gebied der deviezenpolitiek, enkele algemeene beschouwingen te wijden.

Ten aanzien van de toekomstige deviezenpolitiek meen ik twee fasen te mogen onderscheiden.

De eerste periode is die van een zeer groote invoer-behoefte en een uiterst kleine exportcapaciteit. Deze fase zal overgaan in een tweede, die dan voorloopig als de blijvende zal dienen te worden aangemerkt; de uitzonderlijke goederenhonger zal dan min of meer gestild zijn en de betalingsbalans zal dan een voor Nederland's structuur normaal beeld moeten vertoonen.

Wij kunnen ons veilig op het standpunt stellen, dat zoowel in de eerste als voorloopig in de tweede fase de economische toestand van ons land van dien aard zal zijn, dat een straffe overheidsleiding, althans op vele punten, niet ontbeerd zal kunnen worden. Wij laten hierbij nog in het midden, in hoeverre, ook afgezien van den economischen toestand van een land, een geleide economie voor doelmatig zal worden gehouden.

Ongetwijfeld zal één van de objecten van deze overheidsleiding de handel met het buitenland moeten zijn. Zulks volgt reeds zonder meer uit het feit, dat een controle op het goederenverkeer in het binnenland niet efficiënt kan zijn, indien het goederenverkeer met het buitenland wordt vrij gelaten.

Gedurende de eerste fase zal, naast deze controle op den in- en uitvoer, zeer zeker een algemeene controle op het deviezenverkeer dienen te worden uitgeoefend, teneinde te bereiken, dat de beschikbare deviezen zoo nuttig mogelijk worden aangewend.

Aangezien de loopende creditposten van onze betalingsbalans bij lange na niet toereikend zullen zijn om daarmede de goederenbehoefte van ons land te kunnen bevredigen, zal men zijn toevlucht moeten nemen tot het opnemen van leeningen in het buitenland of tot het tegelde maken van een gedeelte van de Nederlandsche beleggingen in het buitenland en van den Nederlandschen goudvoorraad, of tot beide. Met het oog op de toekomst zal men hiermede evenwel niet verder mogen gaan dan strikt noodzakelijk is, zoodat de invoer voorshands wel beperkt zal dienen te worden tot de dringend noodzakelijke goederen.

Omtrent opvoeding van buitenlandsche waarden, zij in het algemeen opgemerkt, dat dit ingrijpen in particuliere eigendomsrechten m. i. slechts verantwoord is, voorzover vaststaat, dat alleen daardoor de nuttigste aanwending van deze waarden kan worden bereikt.

Dit impliceert o. m., dat een belangrijk deel van deze waarden in handen van bepaalde ondernemingen zal moeten blijven, voorzover zulks voor de uitoefening van hun buitenlandsch bedrijf noodzakelijk zal zijn¹⁾.

Verwacht men na de eerste fase vroeg of laat een depressie, dan ligt bij de opvoeding en realisatie van buitenlandsche effecten een voorkeur voor aandeelen boven vaste rentedragende fondsen voor de hand. Van aandeelen schommelt immers zoowel de waarde als het rendement min of meer met de conjunctuur, terwijl juist in een depressie onze betalingsbalans den steun van de inkomsten op buitenlandsche beleggingen zal behoeven. Anderzijds mag men niet uit het oog verliezen, dat een verkoop van aandeelen op groote schaal tegen redelijken prijs op korten termijn niet wel uitvoerbaar zal zijn.

Een ander punt, dat hier niet onvermeld mag blijven, is de vergoeding van de tegenwaarde der opgevorderde beleggingen. Zou deze in geld geschieden, dan zou ceteris paribus een gedeelte van de „zwevende koopkracht” worden overgeheveld van de koopers der geïmporteerde goederen naar de gewezen eigenaren der beleggingen; tegenover een vermeerdering aan de goederenzijde staat dan een gelijkgebleven geldhoeveelheid. Daarentegen levert financiering van de goederenimporten door middel

van in het buitenland opgenomen leeningen een vermeerdering aan de goederenzijde en een gelijke vermindering aan de geldzijde op. Wil men hetzelfde resultaat bereiken bij opvoeding van beleggingen, dan zou de tegenwaarde bijv. in den vorm van niet-beleensbare staatsobligaties aan de rechthebbenden dienen te worden uitgekeerd.

Men mag hartgrondig hopen, dat, na de eerste fase van een excessief passieve handelsbalans, tot een spoedige afbraak van de deviezenbelemmeringen zal kunnen worden overgegaan. Het valt intusschen zeer te betwijfelen, of deze wensch vervuld zal kunnen worden.

Zoolang immers geen duurzame stabiliteit in de internationale verhoudingen is bereikt, zal bij vrijheid ten aanzien van het betalingsverkeer met het buitenland steeds een aanzienlijk deel der internationale betalingen uit zuiver speculatieve overwegingen geschieden. De deviezenpositie van een land zonder deviezencontrole zal dan voortdurend in ernstig gevaar kunnen worden gebracht, louter en alleen, omdat de — rationeële of irrationeële — verwachtingen, ten aanzien van de toekomstige waarde van een belegging in dat land, vergeleken bij die van een belegging elders, tot groote kapitaalverschuivingen kunnen leiden.

Het wil mij dan ook voorkomen, dat, zoolang de economische verhoudingen niet min of meer duurzaam tot evenwicht zijn gekomen, mede in verband met de betrekkelijk geringe veerkracht van onze deviezenpositie, een scherpe controle van het kapitaalverkeer met het buitenland noodzakelijk zal zijn. Het toepassen van indirecte middelen, ter bestrijding van het euvel van kapitaalvlucht, zal onder de gegeven omstandigheden of te weinig effect sorteeren of de binnenlandsche economische en sociale politiek frustreren. Hier komt nog bij, dat het niet wel denkbaar is, dat er vele landen zullen zijn, die reeds spoedig het betalingsverkeer met het buitenland volkomen vrij zullen laten. Zou Nederland zulks desondanks wel doen, dan zal alleen al deze uitzonderingspositie een gevaarlijken druk op onze valuta tengevolge kunnen hebben; Nederland zou dan als het ware als „deviezenpomp” voor de deviezenarme landen fungeren.

Mocht wél tot een controle op het kapitaalverkeer worden besloten, dan beseffe men, dat zulks noodzakelijkerwijze een algemeene deviezenreglementeering impliceert. Partieele deviezencontrole is immers volslagen zinloos; de ongewenschte transacties zouden dan eenvoudig in een zoodanigen vorm worden gegoten, dat zij buiten de bepalingen zouden vallen.

Twijfel kan bestaan over de vraag, of de deviezenbepalingen nu ook ten aanzien van ieder land zullen moeten gelden. Het zou voor ons land wellicht aantrekkelijk zijn om zich met een of meer landen tot een economisch „blok” aaneen te sluiten, teneinde de welvaart te vergroeten door een krachtiger positie tegenover de overige landen en door intensiever verkeer onderling.

De meening wordt wel verkondigd, dat een van de maatregelen om tot een zoodanige aaneensluiting te geraken het herstellen van de vrijheid ten aanzien van het onderling deviezenverkeer zou dienen te zijn. Aangezien dit punt niet van practisch belang ontbloomt is en de meeningen hieromtrent verdeeld schijnen te zijn, zal ik hier wat uitvoeriger op ingaan.

Vooreerst zij er op gewezen, dat het herstellen van de vrijheid van het deviezenverkeer tusschen twee landen slechts dan de welvaart van deze landen kan vergroeten, indien zonder die vrijheid bepaalde, voor de betrokken landen welvaartvergroetende, transacties niet tot stand zouden kunnen komen. Nu valt het niet te miskennen, dat een deviezenrégime altijd in zekere mate remmend werkt op het verkeer met het buitenland, doch men mag niet voorbijzien, dat de controle in beginsel slechts dient om ongewenschte transacties te verhinderen. Welke transacties ongewenscht zijn, kan, in een stelsel van geleide economie, slechts door de Overheid worden uitgemaakt.

¹⁾ Ook een opvoeding van deviezen, alleen ter vereenvoudiging van het deviezenbeheer en ter verkrijging van een grootere zekerheid ten aanzien van de naleving der deviezenbepalingen, lijkt mij niet te rechtvaardigen. Deze beide doeleinden kunnen ook verwezenlijkt worden door voor te schrijven, dat de buitenlandsche effecten in open bewaarneming bij een bankinstelling dienen te worden gedeponneerd en dat de realiseerbare buitenlandsche vorderingen voor rekening en risico van de rechthebbenden in de buitenlandsche tegoeden van Nederlandsche bankinstellingen dienen te worden opgenomen.

Besluiten nu twee landen het onderling verkeer te intensiveren, dan vormt de deviezencontrole daar geen belemmering voor. Voor transacties tusschen deze landen wordt dan eenvoudig in ruimere mate dan voorheen vergunning verleend. Ja, maar als men nu van oordeel is, dat voor *alle* transacties tusschen deze twee landen vergunning dient te worden verleend, kan men dan niet beter het vrije betalingsverkeer herstellen? Het schijnt voor de hand te liggen om op deze vraag een bevestigend antwoord te geven. Een waarschuwend woord is hier echter wel op zijn plaats.

In verband met het feit, dat de deviezenbepalingen ten opzichte van de overige landen wel zouden blijven gelden, kan de beoogde vrijheid in beginsel slechts een beperkt karakter dragen; zij zal slechts betrekking kunnen hebben op die betalingen, welke niet geschieden voor rekening van ingezetenen van een der overige landen en welke voortvloeien uit transacties, die voldoen aan den nationaliteits-eisch, zooals wij dien bij een clearing kennen²⁾.

Nu zijn er ook tegen deze beperkte vrijheid nog een tweetal bezwaren aan te voeren.

1°. De voor land A ongewenschte transacties zullen zich bij voorkeur via land B afwickelen. De controle berust dan practisch uitsluitend bij B, welke controle, in verband met het feit, dat de transacties voor B zelf eerder voordelig dan nadeelig zullen zijn, naar alle waarschijnlijkheid niet voldoende efficiënt zal blijken.

2°. Nauwe economische samenwerking tusschen twee landen sluit op zich zelf nog niet het gevaar van speculatieve kapitaalverplaatsingen uit. Zoolang dit gevaar bestaat, geldt hier hetzelfde, als hierboven ten aanzien van de wenschelijkheid van een algemeene deviezencontrole werd opgemerkt.

Voor de goede orde vermeld ik hierbij nog, dat het bovenstaande geen toepassing vindt op de verhouding tusschen Nederland en de Overzeesche gebiedsdeelen, aangezien tusschen deze gebieden een duurzame staatsrechtelijke en economische band bestaat. De daarmede samenhangende vraagstukken zijn thans helaas nog niet van actueel belang en behooren te dezer plaatse dus eigenlijk buiten beschouwing te blijven. Het lijkt mij echter niet ondienstig om reeds thans de aandacht te vestigen op de vraag, in hoeverre te zijner tijd de monetaire eenheid van Nederland en de Overzeesche Gewesten hersteld dient te worden. Van een enigszins volledig overzicht van de factoren, die bij de beoordeeling van dit vraagstuk een rol kunnen spelen, is thans nog geen sprake, doch een voorloopige omlijning van het probleem is toch wel mogelijk.

Het lijkt mij zeer zeker denkbaar, dat met name Nederlandsch-Indië in de toekomst een eigen deviezenrégime zal voeren, echter met dien verstande, dat de Nederlandsch-Indische leeningen onder garantie van den Nederlandschen Staat mede in Nederlandsche guldens betaalbaar zullen dienen te worden gesteld.

De voorstanders van een scheiding van deviezengebied zullen er op kunnen wijzen, dat Nederlandsch-Indië, afgezien van de overheidsfinanciering, getoond heeft economisch een geheel zelfstandig bestaan te kunnen leiden en dat een gescheiden binnenlandsche economische politiek zich bezwaarlijk met een eenheid van deviezengebied verdraagt. Hiertegenover kan door de voorstanders van een eenheid van deviezengebied niet alleen op psychologische argumenten een beroep worden gedaan, doch kan tevens worden opgemerkt, dat het verschil in structuur tusschen Moederland en Overzeesche gebiedsdeelen waarschijnlijk er toe zal bijdragen, dat enerzijds het overigens gescheiden binnenlandsch economisch beleid geen ernstige storingen teweeg zal brengen en anderzijds

het evenwicht in de betalingsbalans met de overige landen gemakkelijker zal kunnen worden gehandhaafd.

Zou tot een monetaire eenheid met de Overzeesche gebiedsdeelen van het Koninkrijk worden besloten, dan zou ook weer het oude vraagstuk van de munteenheid onder het oog worden gezien; dit is evenwel noch essentieel, noch acuut.

Bij de practische toepassing der deviezenbepalingen zal ernaar gestreefd dienen te worden, het normale verkeer zoo min mogelijk stagnatie te doen ondervinden. Dit streven zal zich niet alleen kunnen uiten door het verleenen van verstrekkende algemeene vergunningen aan ondernemingen met een omvangrijk buitenlandsch bedrijf, doch tevens ware wellicht te overwegen om het verleenen van vergunningen binnen zekere grenzen aan bepaalde bankinstellingen te delegeren.

Het wil mij voorkomen, dat er voor Nederland geen aanleiding bestaat, zich niet aan te sluiten bij een valuta-overeenkomst, zooals die op de Conferentie van Bretton Woods voorloopig werd vastgesteld. Deze overeenkomst laat de landen immers voorshands een aanzienlijke mate van vrijheid ten aanzien van de regeling van het deviezenverkeer. Ik kan hier gevoegelijk de vraag buiten beschouwing laten, of de stabilisatie der internationale economische betrekkingen niet veeleer op andere wijze dan door een dergelijke valuta-overeenkomst dient te worden nagestreefd. Hoofdzak is, dat, van Nederlandsch standpunt bezien, een beperkte bovenstatelijke bemoeienis met de monetaire gestie der afzonderlijke landen een stap in de goede richting beteekent.

Meer oppositie zal het in Londen tusschen de Regeeringen van België, Luxemburg en Nederland afgesloten monetaire verdrag ontmoeten. Indien ik goed ben ingelicht, impliceert het niet een opheffing van de deviezen grens tusschen de betrokken landen. Op grond van de hierboven te dezer zake ontwikkelde argumenten; kan met dit laatste worden ingestemd. Aangezien echter de bepalingen zelf een eenheid van deviezengebied suggereren, lijkt het mij beter een nadere bespreking van de mérites van het verdrag hier achterwege te laten en ons oordeel op te schorten, totdat van officieele zijde de noodige gegevens zijn verstrekt.

Wel kan hier, in dit verband, de algemeene vraag worden gesteld, of het betalingsverkeer, zoowel met België als met de overige landen van het continent, zich voorshands niet via een clearing zal dienen af te wikkelen.

Hoewel een clearing altijd het gevaar van wachtermijnen in zich draagt, staat daar het voordeel tegenover, dat alle betalingen via één instituut worden geleid; hetgeen de overzichtelijkheid en de controle aanmerkelijk vereenvoudigt. Bovendien biedt een clearingregeling dit belangrijke voordeel, dat, zoodra er betalingen ten gunste van het buitenland hebben plaats gevonden, de zekerheid bestaat, dat ook de crediteuren van dit buitenland betaling zullen verkrijgen, een factor, welke, ten aanzien van landen met een slechte betalingsmentaliteit, van niet te onderschatten belang is.

Voorzover tot een clearingregeling zal worden besloten, zal met de landen, waarmede gedurende de oorlogsjaren clearingverkeer heeft bestaan, zoo spoedig mogelijk tot overeenstemming dienen te worden geraakt omtrent de door de gewijzigde omstandigheden noodzakelijk geworden wijzigingen in de regelingen. Waarschijnlijk zal daarbij nog wel gediscussieerd moeten worden over de vraag, of de centrale clearing via Berlijn resulteerde in vorderingen op Duitschland, dan wel in vorderingen en schulden van de erbij aangesloten landen. Het standpunt van Nederland zal hierbij bezwaarlijk een ander kunnen zijn dan dat, hetwelk uit den tekst der regelingen valt af te leiden, n.l. dat van onderlinge vorderingen en schulden van de deelnemende landen geen sprake is.

²⁾ Ik moge hieromtrent verwijzen naar mijn artikelen „De grenzen van de clearing” en „De clearing en het kapitaal- en verzekeringsverkeer” in „E.-S.B.” van 10, resp. 17 Februari 1943.

De vaststelling van de nieuwe koersen van verrekening zal in vele gevallen verre van eenvoudig zijn. Het beste is wellicht zich meer op een goede regeling nopens eventuele wijzigingen van den clearingkoers te bezinnen, dan een bepaalden koers voor langen tijd te willen fixeeren.

Nog moeilijker is het koersvraagstuk uiteraard ten aanzien van die landen, waarmede het contact jarenlang verbroken is geweest. A fortiori geldt hier dan ook, dat men zich ervan bewust zal dienen te zijn, dat de koers, dien men thans als juist aanmerkt, wellicht binnen afzienbaren tijd onjuist zal blijken te zijn.

Teneinde den ruilvoet in den eersten tijd van algemeen goederenhonger zoo gunstig mogelijk te doen zijn, zullen wellicht vele landen in de eerste phase streven naar een zoo hoog mogelijken koers van de eigen valuta. T. a. v. den gulden lijkt mij voor dit streven geen aanleiding te bestaan. Onze goederenimport zal immers voorshands vrijwel niet met goederen en diensten, doch met deviezen dienen te worden betaald; van een ruil zal dus geen sprake zijn. Aangezien een te hooge koers op den duur tot deflationistische maatregelen of tot exportsubsidieering kan dwingen en het niet zeker is, dat te zijner tijd een depreciatie van de eigen valuta zonder represailles van het buitenland mogelijk zal zijn, wil het mij voorkomen, dat er van meet af aan voor gewaakt zal dienen te worden, dat de guldenkoers niet uitkomt boven de vage lijn der koopkrachtpariteit.

Het lijkt mij niet noodig om hier uitvoerig in te gaan op de maatregelen, inzake de behandeling van binnenlandsche waarden, welke tijdens den bezettingstijd ons land naar of via Duitschland hebben verlaten. Het is duidelijk, dat eenerzijds verhinderd dient te worden, dat deze waarden onder zoodanige omstandigheden repatriëeren, dat daardoor onze betalingsbalans op eenigerlei wijze wordt belast en dat anderzijds de bona fide houder, wiens claim internationaal wordt erkend, beschermd dient te worden. De betreffende maatregelen zullen ongetwijfeld er toe leiden, dat zonder veel moeite veel kaf van het koren zal worden gescheiden. Het is te hopen, dat ook het buitenland bij de controle een helpende hand zal bieden. Al te veel illusies zal men zich daarover echter niet mogen maken, aangezien men nu eenmaal niet van ieder land ter wereld mag verwachten, dat het behulpzaam zal zijn bij een maatregel, die uitsluitend het Nederlandsch belang raakt, teminder, daar het belang van het controleerende buitenland in dezen in het algemeen lijnrecht tegenover het Nederlandsche staat. Het zwaartepunt van de controle zal dus, hoe dan ook, in ons land dienen te berusten. Wij mogen evenwel vertrouwen, dat deze controle in de praktijk afdoende zal blijken te zijn.

Jhr. Mr. E. W. VAN LENNEP.

FISCALE MOGELIJKHEDEN.

Een herziening van ons belastingstelsel ligt voor de hand. Vele redenen zijn hiervoor aan te voeren, die wij hier eerst kort doen volgen. In de eerste plaats is de internationale positie van Nederland gewijzigd. Ten tweede moeten consequenties van de bezetting worden verwijderd en wel, doordat

a. bij het uitvaardigen van nieuwe belastingverordeningen de staatsrechtelijke structuur van Nederland door den bezetter is verontachtzaamd;

b. de tegenwoordige belastingen een sterken Duitschen inslag vertoonen, waarbij weliswaar verschillende bepalingen technische verbeteringen van onze wetgeving vormen, doch andere bepalingen niet overeenkomen met Nederlandsche opvattingen.

Van geheel anderen aard, doch even dringend, is de noodzaak van heffingen voor één keer wegens den te grooten last, door de enorme overheidsschuld van alle

schakeering gelegd op ons nationale product, terwijl daarnaast staat de wenschelijkheid van doelbewuste herziening van ons normale belastingstelsel voor de naaste toekomst.

Nederlands internationale positie.

Eén van de factoren, die voor een spoedige herziening pleiten, is Nederlands internationale positie.

Sedert 23 Mei — datum, waarop de Nederlandsche Regeering haar zetel weer te 's-Gravenhage heeft gevestigd — zijn de douane-unie en het monetaire accord met België voorloopig in werking getreden, in afwachting van de ratificatie door den gewonen wetgever. Met de mogelijkheid, dat beide landen tot ratificatie zullen overgaan, dient, gelet op de internationale verhoudingen, ernstig rekening te worden gehouden. Nu beteekent het monetaire accord niet, dat er tusschen de Belgisch-Luxemburgsche economische unie¹⁾ en Nederland geen deviezensgrens meer zal bestaan. Nochtans zal de samenwerking tusschen Nederland en zijn Zuiderburen slechts dan duurzaam kunnen zijn, indien de beide gebieden op tal van punten naar elkander toegroeien. Dit zal, onder meer, het geval moeten zijn op het fiscale terrein. En zulks niet alleen — en misschien niet eens in de eerste plaats — op het terrein van de belastingen, welke rechtstreeks invloed hebben op den kostprijs van de productie, doch stellig ook op het terrein van de belastingen, welke de winsten en bedrijven tot maatstaf hebben. Immers, deze belastingen zijn van invloed op de vestigingsplaats van ondernemingen, zoowel wat de hoofdleiding betreft als wat den zetel van het voortbrengingsproces betreft. Ook het tusschenschuiven van in het andere land zetelende dochterondernemingen en het voeren van een door fiscale overwegingen ingegeven dividendpolitiek tusschen dochter- en moeder-n.v. behooren tot datgene, wat verwacht kan worden bij een uiteenlopende wetgeving en practijk t.a.v. belastingen naar de winst. Dit geldt reeds, indien tusschen de bij de zaak betrokken landen geen tolunie of muntaccord bestaat. Hoeveel te meer zal het zich doen gelden tusschen landen, welker grens slechts in geringe mate als economische omheining fungeert! Het moet natuurlijk uitgesloten zijn, dat de beide landen elkaar in fiscaal opzicht gaan onderbieden. Wie verwachten moet, dat zijn verdragspartner een verdrag stelselmatig zal misbruiken om voordeelen te behalen ten koste van zijn medecontractant, kan beter geen verdrag sluiten. Een wederzijds loyale uitvoering — ook naar den geest — van verdragen als de onderhavige is slechts mogelijk, indien gelijkheid van het saldo van voordeelen en lasten voor het bedrijfsleven in beide landen ten naastenbij gelijk is of althans binnen afzienbaren tijd zal zijn.

Het is dus wenschelijk, dat er spoedig concrete plannen met betrekking tot het Nederlandsche belastingstelsel tot stand komen, doch dat deze — vooral in verband met den toestand en de groote taak van de fiscale apparatuur — trapsgewijze worden ingevoerd.

Wat betreft het tempo, van het opstellen en aanvaarden van een plan dient Nederland zich goed voor oogen te houden, dat België zooveel eerder bevrijd is geworden dan Nederland en ons dus in zijn tijd tot voorbereiding vooruit is. Werkt men in Nederland niet snel, dan kan de situatie er gemakkelijk toe leiden, dat Nederland zich zal hebben aan te sluiten bij hetgeen België doet. Nu kan datgene, wat België doet, uiteraard uitnemend zijn, zelfs voor België en Nederland beide, doch het is ook anders denkbaar. Bovendien is het de vraag, of datgene, wat ons bij te tragen arbeid zou worden opgelegd door de feiten, door het Nederlandsche volk innerlijk aanvaard zou worden, en of men in België er wel op gesteld zou zijn, alleen de verantwoordelijkheid te dragen voor het resultaat van een enkel op tijdsvoorsprong berustend leiderschap op fiscaal gebied.

¹⁾ Gemakshalve schrijf ik in het vervolg steeds kortweg „België”.

Leiderschap — indien het er al zijn moet — dient te berusten op door den geleide erkende superioriteit op het gebied, waarop geleid wordt. Het is maar het beste, dat men zoowel in Nederland als in België aan den slag gaat, bij het maken van zijn plannen het oog richtend 1° op de wenschelijkheid van een zoo breed mogelijke West-Europeesche samenwerking; 2° op den eigen volksaard; en 3° op de eigen binnenlandsche staatsrechtelijke structuur. Daarna kunnen beide partijen overleg plegen — hetzij officieel, hetzij officieus — over een synthese. Het is waarschijnlijk, dat in het dan ingetreden stadium de mogelijkheden en grenzen van een West-Europeesche samenwerking zich duidelijker afteekenen, dan thans het geval is, en dat ook andere landen in het overleg zullen zijn ingeschakeld. In dit geval zou het een voordeel zijn, indien Nederland en België in denkbeelden overeenstemden. Een belangrijke vraag, welke beantwoording buiten het kader van dit artikel zou vallen, is, of het soms het beste zou zijn, indien beide landen zich van meet af aan instelden op nauwere economische banden met Groot-Britannië.

Voor de naaste toekomst schijnt het voor Nederland zaak, het maken van de plannen op te dragen aan niet al te veel personen, die bij het vervullen van hun taak open staan voor contact met andere deskundigen, belangstellenden en belanghebbenden, die niet in staat zijn het grootste deel van hun tijd aan deze moeilijke materie te wijden.

Nederlands staatsrechtelijke structuur:

Bedriegen de teekenen niet, dan zal onze staatsrechtelijke structuur zich bewegen in deze richting, dat een belangrijke plaats zal worden ingeruimd aan het beginsel, dat er redelijkerwijs geen vrijheid zonder verantwoordelijkheid en geen verantwoordelijkheid zonder vrijheid kan bestaan. Daar, waar men verantwoordelijkheid legt op de schoulers van hen, die geen vrijheid van beslissen hebben, ligt de bijl aan den wortel van den boom der vrijheid. Daar, waar men vrijheid opeischt zonder de verantwoordelijkheid voor eigen beslissingen en daden te kunnen of te willen dragen, is hetzelfde het geval. Geen volle ontplooiing van de menselijke persoonlijkheid is denkbaar, zonder dat de mogelijkheid bestaat tot het dragen van verantwoordelijkheid naar de mate van ieders inzicht en van ieders overige verworvenheden en gaven. Deze verantwoordelijkheid kan in onze samengestelde maatschappij veelal slechts bestaan in het dragen van ethische verantwoordelijkheid voor de keuze van openlijk verantwoordelijke vertrouwensmannen, die men kiest uit hoofde van hun karakter, beginselen en kundigheden.

Indien hiermede geformuleerd is, wat in staatkundig opzicht algemeene volksovertuiging is, is te verwachten, dat ernstig zal worden gestreefd naar gemeentelijke autonomie op elk terrein, waarop de te nemen beslissingen niet te onoverzichtelijk in haar gevolgen zijn of waarop de belangstelling van het publiek van lokalen aard is. Geen ware autonomie zonder financieele verantwoordelijkheid. Op het gebied van het gemeentebestuur wil dit zeggen, dat het gemeentelijke beleid zich moet weerspiegelen in den gemeentelijken belastingdruk. Anderzijds moeten de gemeentelijke uitgaven, die onafhankelijk zijn (althans behooren te zijn) van het plaatselijke beleid, zich niet in den gemeentelijken belastingdruk weerspiegelen. Deze laatste stelregel is overigens de grondgedachte van de bepalingen, welke vóór 1940 de financieele verhouding tusschen Rijk en gemeenten beheerschten. Ik laat hier in het midden, of het soms beter ware, tal van taken, welke thans op de gemeentebesturen rusten (bijv. zorg voor het bevolkingsregister, maatschappelijk hulpbetoon en lager onderwijs), te doen overgaan op lokale rijksbureaux, teneinde de gemeentelijke apparatuur en het gemeentelijk financieewezen overzichtelijker te maken. Eisch is echter, dat de gemeenten een belastingterrein hebben, dat voldoende oppervlak heeft en voldoende

gedifferentieerd is om het typisch gemeentelijke beleid te kunnen weerspiegelen.

Aan dezen eisch voldoet de situatie in Nederland thans minder dan ooit. Mogelijkheid tot verhooging of verlaging van belastingen hebben de gemeenten alleen bij de volgende van beteekenis zijnde belastingen:

1. de opcenten op de grondbelasting,
2. de straatbelasting,
3. de ondernemingsbelasting, voorzover deze niet aan het gemeentefonds ten goede komt, en
4. de opcenten op de personeele belasting.

In deze vier belastingen dragen echter beide groepen van de bevolking niet, of niet op voor haarzelf bespeurbare wijze, bij. Dit is fout, al moge het verdedigbaar zijn in een land, dat nationaal-socialistisch wordt geregeerd. Maar zelfs in het Duitsland van vóór den oorlog oordeelde men zulk een financieele basis te smal. De „Bürgersteuer“, een soort gemeentelijke inkomstenbelasting, maakte in Duitsland deel uit van de rekbare gemeentelijke belastingen. Zij werd echter tijdens den oorlog afgeschaft, ter vereenvoudiging van het administratieve apparaat.

Zoals bekend, hadden wij hier te lande vóór 1941 als bron van rekbare gemeentelijke inkomsten de opcenten op de gemeentefondsbelasting. Zij waren gedoemd te verdwijnen bij het invoeren van de loonbelasting als voorheffing op de algemeene (rijks-)inkomstenbelasting, naar Duitsch model geheven. Zoolang men er op staat, de breede massa van de loontrekkers niet aan te slaan in de inkomstenbelasting — administratief beschouwd zijn hier geweldige voordeelen aan verbonden —, zijn aan ongelijke belastingtarieven in de onderscheidene gemeenten zeer groote bezwaren verbonden, niet in de laatste plaats voor de werkgevers. Acht men deze bezwaren onoverkomelijk, dan komt men terecht of bij een gemeentelijke inkomstenbelasting, waarin ook de breede massa van de loontrekkers hoofd voor hoofd wordt aangeslagen, of bij een prijsgeven van het denkbeeld eener gemeentelijke inkomstenbelasting, de meest gezonde financieele basis voor de gemeentelijke autonomie. Plaatselijke accijnzen op gas, electriciteit en wellicht ook op water, gekleed in den vorm van eigen tarieven of van bijslagen op de provinciale tarieven, moeten dan de plaats van de gemeentelijke inkomstenbelasting innemen.

Het is van vóór 1929 bekend, dat te groote verschillen in tarieven van gemeentelijke belastingen in naburige gemeenten tot onhoudbare en zichzelf steeds verergerende toestanden leiden. Limiteering naar boven is noodig en daarmede of taakbeperking, of rijksuitkeering, of beide.

Hiermede is de vinger gelegd op een aantal uiterst nijpende vraagstukken, die ondanks hun ingewikkeldheid vragen om een oplossing op korten termijn. Het is daarom wenschelijk, bij een herziening van het belastingstelsel in de eerste plaats plannen te maken met betrekking tot de belastingen, bij welke plaatselijke opbrengst de gemeenten belang hebben of belang zouden kunnen krijgen.

De Deutsche inslag in ons tegenwoordige fiscale bestel.

Een verstandig volk leert óók van zijn vijanden, en niet alleen door datgene na te laten, wat elders verkeerd gebeurt. De omstandigheid, dat een bepaalde maatregel hier tijdens den bezettingstijd is geïmporteerd, moet dus op zichzelf voor ons nog niet leiden tot het uitbannen ervan. Het is trouwens denkbaar, dat zulk een maatregel ook zonder oorlog met Duitsland hier te lande getroffen zou zijn, of dat hij ons gedictoord wordt door de totaliteit van den strijd tegen het welvaartstekort, dat ontstaan is door alles, wat sinds 9 Mei 1940 hier te lande geschied is.

Anderzijds noopt deze totale strijd ons tot het kritisch bezien van onze geheele belastingwetgeving, en niet alleen tot het geïmporteerde gedeelte ervan. Dit neemt niet weg, dat het zijn nut heeft, een oogenblik stil te staan bij de motieven van den bezetter, zoowel als bij de motieven van hen, die zich tijdens de bezetting steeds amb-

tenaren van de Koninklijke Nederlandsche Regeering zijn blijven gevoelen en wier ambtsplicht het was, tijdens de bezetting zooveel mogelijk op te komen voor de inzichten, rechten en belangen van de Nederlandsche bevolking, totdat geweten of eer hen tot heengaan zouden nopen.

Krachtens het volkenrecht heeft de bezetter het recht, zelf afzonderlijke belastingen te heffen tot dekking van de bezettingskosten. Hij heeft van dat recht geen gebruik gemaakt, doch heeft er de voorkeur aan gegeven, de gewone belastingen productiever te doen maken. Ten deele zal dit zijn ingegeven door het voornemen — kort vóór het heengaan van Mr. Trip aan dezen kenbaar gemaakt — om de bezettingskosten op een schandelijke wijze te gaan berekenen. Maar in hoofdzaak sproot die voorkeur voort uit het juiste inzicht, dat het verkeerd was, in een land twee belastingstelsels naast elkaar te doen werken. Deze beide motieven hebben, voorzover ik kan nagaan, ook in België en in het bezette Frankrijk gegolden. Een derde motief gold alleen in Nederland. Ons land genoot namelijk de twijfelachtige eer, door den vijand te worden gebruikt als proeflaboratorium voor een ver doorgevoerde „Grosswirtschaftsraumpolitik im Rahmen von Deutschlands Führungsanspruch in Europa”²⁾.

Dat zulk een laboratoriumproef, genomen onder bezettingsomstandigheden, vrijwel geen waarde heeft, kon slechts aan lieden van nazi-Duitsche mentaliteit ontgaan. Het is hier niet de plaats om stil te staan bij de verschillen, welke, ondanks het Duitse streven naar concordantie³⁾, in de fiscale en andere economische politiek tusschen Nederland en Duitschland zijn blijven bestaan. Wel is er reden om erop te wijzen, dat dit streven zeer ver moest gaan als gevolg van de aanvankelijk nog slechts voorgenomen en in den loop van 1941 verwerkelijkte opheffing, niet enkel van de douanegrens met Duitschland, doch ook van de deviezensgrens met dat land. Wat de douanegrens betreft, was die opheffing geen volledige: zij had voor Nederland enkel betrekking op goederen van Duitschen oorsprong en voor Duitschland op goederen van Nederlandschen oorsprong. Goederen uit andere landen, welke hier werden ingevoerd, vielen (tenzij de invoer door of vanwege de Duitse weermacht plaats vond) derhalve onder de werking van het Nederlandsche tarief van invoerrechten. Dat dit tarief, ondanks het Duitse verlangen, nimmer verduitscht is, is te danken, behalve aan de sabotage van Nederlandsche ambtenaren, aan de omstandigheid, dat de belastbare invoeren zóo gering waren, dat de verduitsching van weinig praktisch belang was.

In de lijn van het wegvagen van deviezen en douanegrens lag ook de verduitsching van de omzetbelasting. Het Nederlandsche stelsel van „eenmalige heffing” (wet van 1933) is vervangen door het overigens niet typisch Duitse „cascadestelsel”. Bij dit laatste stelsel werkt de betaling van omzetbelasting in eenige schakel van het productieproces in het algemeen niet bevrijdend voor de volgende schakels, althans niet tot het beloop van de door eerstbedoelde schakel voldane omzetbelasting. Evenals in Duitschland, moesten diensten (voorzover verricht door ondernemingen en beoefenaars van vrije beroepen) in de omzetbelasting betrokken worden. Dit belasten van diensten is overigens onder het cascadestelsel een eenvoudiger zaak dan onder het systeem van „eenmalige heffing”, al is ook bij dit laatste stelsel het belasten van diensten geenszins uitgesloten. — Gelijheid van tarieven en ingenieuse bepalingen betreffende de behandeling van in- en uitvoer van goederen en diensten brachten teweeg, dat Nederland en het Duitse douanegebied samen als één „omzetbelastinggebied” konden gelden.

Op het belangrijke gebied van de accijnzen is — afgezien van verhooging van tarieven — minder veranderd. De wetgeving inzake de accijnzen op suiker, tabak,

gedistilleerd en bier, ondervond den invloed van de bezetting slechts in de tarieven. De accijnzen op het geslacht (rundvleeschaccijn) is voor onbepaalde tijd buiten werking gesteld. De accijnzen op wijn is vervangen door een invoerrecht. Een nieuwe accijnzen op mousserende wijnen (bijzondere wijnbelasting) is ingevoerd. Doordat tusschen Nederland en Duitschland een „accijnsgrens” bleef bestaan, hadden de accijnzen, evenals voorheen, vrijwel geen invloed op het peil van de wederzijdsche exportprijzen.

De afschaffing van de rijwielenbelasting werd ingegeven door motieven, welke niet op het terrein van de economische politiek lagen.

Op het terrein van de „Grossraumpolitik” lagen wel de invoering van de ondernemingsbelasting (met haar beide grondslagen „belastbare bedrijfsopbrengst” en „belastbaar bedrijfskapitaal”) en van de „vereveningsheffing”. Beide worden tot de „kostenbelastingen” gerekend, en men wilde gelijkheid van concurrentievoorwaarden van ondernemers, die in Nederland produceeren, met ondernemers, die in Duitschland produceeren. Merkwaardig in dit opzicht is de vereveningsheffing, een belasting, die in Duitschland niet bestond, doch bestemd was ter vereffening van het beweerde verschil in sociale lasten tusschen Nederland en Duitschland. Zij wordt proportioneel geheven van werkgevers naar den maatstaf van het verloonde bedrag (huiselijke diensten o.a. zijn vrij), tot een percentage van 4½. Zij werd door sommigen gehouden voor een bestemmingsheffing ter financiering van verhoogde uitkeeringen aan trekkers van bepaalde sociale renten. Doch zij was dit niet: de opbrengst van circa 90 millioen per jaar kwam onder de algemeene middelen terecht en de gelijktijdige verhooging van uitgaven op sociaal gebied beliep slechts ten naastenbij een vierde van de verhooging aan inkomsten.

Wat betreft de belastingen, geheven krachtens de successiewet, de registratiwet en de zegelwet, bleef de bezettingsinvloed beperkt, tot veranderingen in tarieven. Deze veranderingen waren van zuiver fiscaal aard en maakten geen deel uit van de concordantiepolitiek.

Den sterksten Duitschen invloed treffen wij aan bij de inkomstenbelasting met haar voorheffingen (loonbelasting en dividendbelasting), de vermogensbelasting van natuurlijke personen (hier echter alleen wat betreft den belastingvrijen aftrek en het tarief), de vennootschapsbelasting (met haar voorheffing, de dividendbelasting, wegens door het belastingplichtige lichaam genoten dividenden) en de vermogensbelasting van lichamen. Hier heeft het denkbeeld voorgezet, dat de beide landen voortaan praktisch als één geheel zouden moeten worden beschouwd door den gene, die, als eventueel belastingbetaler, beslissingen zou hebben te nemen, t.o.v. vestigingsplaats, deelnemingen, geldheffing, woonplaats, e.d.m. Zelfs moest de gelijkheid van systeem (en ten deele ook van tarief) met betrekking tot de loonbelasting de verplaatsbaarheid van arbeidskrachten tusschen de beide landen bevorderen, zoo verklaarde men van Duitse zijde in 1940 of begin 1941, toen van een „totale oorlogspanning” nog geen sprake was. Merkwaardig is, dat volgens dit algemeene gezichtspunt wel van Nederland werd geëischt, dat het de Duitse „Kapitalertragsteuer” op gelijken voet als de Nederlandsche dividendbelasting als voorheffing verrekende, doch dat men in Duitschland de overeenkomstige gelijkstelling, voorzover mij bekend is, nooit heeft voorgeschreven. Wilde Duitschland het deelnemen in Nederlandsche ondernemingen toch eigenlijk niet aanmoedigen, omdat men liever goederen dan effecten uit Nederland importeerde? — Hoewel het Belgische belastingrecht tijdens de bezetting vrijwel niet verduitscht is, is daar toch de dividendbelasting naar Duitsch en bezet-Nederlandsch model ingevoerd. Ook daar moest deze belasting precies 15% bedragen: niet minder, maar ook — niet meer. Op gelijkstelling van Belgische en Nederlandsche dividendbelasting is van Duitse zijde, voorzover mij bekend is, nooit aangedrongen.

Het Departement van Financien in het bezette Nederlandsche gebied stond, voor zooveel het hoofdbestuur van de belastingen betreft, niet onder N.S.B.-invloed, behalve na het aftreden van Mr. L. J. A. Trip als Secretaris-Generaal, wat de personeelszaken betreft. De fiscale wetgeving stond eerst, wat de uiterlijke verantwoordelijkheid betreft, onder Mr. Trip, daarna onder den

²⁾ Ik houd niet van Duitsch en vraag den lezer verontschuldiging voor het gebruik van deze taal in dit opstel. Doch in het Nederlandsch komt de verwatenheid van de uitdrukking niet zoo goed tot haar recht.

³⁾ Ik bezig dit woord hier, omdat ook de godraglijn, welke bij de wetgeving in de overzeesche gebiedsdeelen van ons gemeenebest vóór 1940 werd gevolgd, beheerscht werd door een gelijksoortig beginsel, dat in den regel wordt aangeduid als „concordantie-beginsel”.

tegen wil en dank tot waarnemend secretaris-generaal gebombardeerden directeur-generaal der belastingen, H. Postma. De onder Trip en Postma werkende ambtenaren, die met wetgevend arbeid belast waren, hebben, zij het niet steeds met succes, gestreefd naar drie dingen. In de eerste plaats waren zij verplicht, mede te werken aan het bestrijden van het inflatiegevaar. Was dit voor de Duitschers een zaak van prestige, voor het Nederlandsche volk was dit een belang van de eerste orde. In de tweede plaats streefden deze ambtenaren ernaar, de verdeling van den belastingdruk zoo min mogelijk onrechtvaardig te doen geschieden. In de derde plaats werd gepoogd, maatregelen te voorkomen, welke na de bevrijding niet meer „terug te draaien” zouden zijn, indien de wetgever dit zou willen. Eigenlijk lag het bestrijden van inflatiegevaar ook al in deze lijn, maar verder leidde dit o.m. tot het afwijzen van het tijdens de bezetting „afbelasten” van de „overgangsreserves” (d. z. de tot dusver nog nimmer belaste reserves) van naamlooze vennootschappen e.d., en tot het afwijzen van oorlogsheffingen uit de particuliere vermogens in het algemeen.

Na de bezetting: fiscale maatregelen voor éénmaal?

Deze laatste opmerking brengt ons terug op het reeds eerder ter sprake gebrachte punt van fiscale maatregelen voor éénmaal, welke beoogen althans ten deele „schoon schip” te maken na de bezetting.

In alle landen is er nieuw geld en geconsolideerde openbare schuld gekomen in de plaats van vervangbare en tevens vervangenswaardige goederen, die zonder oorlog aanwezig zouden zijn geweest in het nationale vermogen, en veelal ook in de plaats van goud, buitenlandsche betaalmiddelen en vorderingen op het buitenland. Dit proces van vervanging van goederen enz. door aanspraken op toekomstige goederen, toekomstig goud, toekomstige buitenlandsche effecten en toekomstige vorderingen op het buitenland is nog geenszins afgesloten; men mag slechts hopen op een spoedige inschrompeling van dit proces. Laat ons echter voor een oogenblik aannemen, dat het reeds afgelopen is. Het nieuwe geld en de nieuwe geconsolideerde openbare schuld, waarover wij het zoo juist hadden, vertegenwoordigen het gat, dat de oorlog in ons nationale vermogen heeft geslagen. Meent men dit gat wederom te kunnen opvullen binnen een generatie en wil men dit ook doen — dringende en te eerbiedigen consumptieve nooden kunnen daartoe een beletsel zijn —, dan levert de geconsolideerde en nog te consolideeren openbare schuld geen probleem voor éénmaal, doch een duurzaam fiscaal probleem op⁴⁾. Kan en wil men het gat niet opvullen, dan is de één of andere „heffing in ééns” uit de particuliere vermogens en/of een beheerschte stijging van de binnenlandsche prijsniveau's (devaluatie) de aangewezen weg. Vermoedelijk zal men het gat ten deele willen opvullen⁵⁾. Voor het overige deel — naar het mij aanvankelijk voorkomt, ten minste voor wat betreft het verdwenen goud, de verdwenen buitenlandsche effecten en de verdwenen vorderingen op het buitenland — komt men dan terecht bij devaluatie en/of heffing in ééns (in ruimeren zin). Het eerste middel heeft reeds gewerkt, voorzover de „loonstop” niet is gehandhaafd. Kan eenzijdig een stijging van het niveau der loonen en van de overige prijzen t.o.v. 1939 de behoefte aan fiscale maatregelen, voor éénmaal te nemen, doen afnemen, anderzijds eischt de rechtvaardigheid, dat, naarmate die stijging aanzienlijker is, maatregelen van fiscalen aard worden getroffen ten laste van hen, die althans relatief van de stijging hebben geprofiteerd.

Behalve dat er geld enz. is gekomen in de plaats van goederen, welke reeds waren voortgebracht, is er ook heel wat geld en geconsolideerde schuld gekomen in de plaats van goederen en diensten, welke niet, of niet voor

⁴⁾ De lezer zal uit dit betoog terecht de gevolgtrekking maken, dat m. i. de „wederopbouwschuld” beter niet door een slechts voor éénmaal geheven belasting moet worden gedelgd.

⁵⁾ Zou men het gat geheel willen opvullen, dan zou het opvullen vermoedelijk te lang gaan duren, voordat het manco aan lichaamsgewicht en weerstandsvermogen van de bevolking zal zijn ingehaald. Zou men daarentegen het gat in het nationale vermogen in het geheel niet willen opvullen, dan zou het welvaartspeil voor een zeer geruimen tijd zóo laag blijven, dat van een duurzaam herstel van het gewichtsmanco, enz., geen sprake zou kunnen zijn.

onze nationale economie, zijn voortgebracht. Het Centrale Bureau voor de Statistiek heeft dit verschijnsel „productiederving” genoemd. De productiederving heeft in den particulieren sector, via consumptiederving, welke in onvoldoende mate door belastingverhooging is gecompenseerd, geleid tot noodgedwongen besparing. De noodgedwongen besparing heeft het totaal van de particuliere vermogens doen toenemen; bij de vervanging van aanwezige goederen door geld, obligatiën en andere schuldvorderingen is dit uiteraard niet het geval.

De noodgedwongen besparing zal alsnog ten spoedigste moeten worden wegbelast, d.w.z. dat een vermogensaanwasbelasting (v. a. b.) ernstige overweging verdient. In België heeft Minister Gütt zulk een belasting reeds voorgesteld, doch zij is daar onder de tafel geraakt; haar techniek was trouwens al te gebrekkig⁶⁾. Men zou haar ook kunnen vervangen door een oorlogswinstbelasting, ware het niet, dat deze, ook bij een beteren toestand van ons fiscale apparaat, te groote technische moeilijkheden zou meebrengen en bovendien den fiscus menigmaal zou stellen voor de lastige taak, veeren te plukken van kikkorschen. Wat de v. a. b. betreft, is het ten eenenmale ondoenlijk te onderscheiden tusschen besparingen uit afkeurenswaardige winsten en inkomsten, besparingen uit abnormale, doch niet lakenswaardige winsten en inkomsten en besparingen uit normale winsten en inkomsten. Het bestraffen van het afkeurenswaardige zal buiten den fiscus om moeten gaan. Maakt dit de regeling van een eventueele v. a. b. eenvoudiger, men meene niet, dat een v. a. b. op zichzelf een eenvoudige zaak is, ook indien men slechts grove onbillijkheden wil vermijden. Er zullen echter altijd ruwheden moeten overblijven; een eenigszins ruime belastingvrije aanwas en een tarief, dat een stuk beneden de 100 % blijft, zijn daarom geboden.

Tot de problematiek van de v. a. b. behoort de quaestie, of ook vennootschappen op aandelen, en misschien ook andere lichamen, in de v. a. b. moeten worden betrokken. Er zijn verschillende methoden denkbaar om de aandeelhouders te vrijwaren voor dubbele v. a. b., doch volkomen bevredigend werken zij geen van alle.

Een belangrijke vraag is, of er naast de v. a. b. plaats is voor een algemeene heffing in ééns van alle particuliere vermogens, teneinde te komen tot een meer normale verhouding tusschen het totale bedrag van deze vermogens en de totale waarde van het bezit aan goederen in den particulieren sector⁷⁾.

Zou Nederland Duitsch grondgebied verkrijgen, dan zou, bij het bepalen van het uit een heffing in ééns ten hoogste te verkrijgen bedrag, de berekening gemaakt moeten worden, alsof de grond reeds in particuliere handen was overgegaan tegen betaling met titels van Nederlandsche openbare schuld. — Er zijn nog te veel onzekere factoren, om over het maximum percentage van een algemeene heffing in ééns iets te kunnen zeggen. Aangezien een permanente hooge belastingdruk een groter beletsel is voor het aanvaarden van ondernemersrisico's dan een reeds geleden leed, zou wellicht het meeste te zeggen zijn voor een algemeene vermogensheffing met een laag tarief (bijv. 10 %). Een proportioneel tarief verdient aanbeveling: het moet voor een familie geen geweldig groot verschil maken, of er in die familie vóór dan wel na den peildatum sterfgevallen, huwelijken en geboorten hebben plaats gevonden.

De v. a. b. late slechts het noodzakelijke huisraad vrij; bij deze vrijstelling moet wel rekening gehouden worden

⁶⁾ Thans is er een voorstel voor een algemeene vermogensheffing van 5 % (met veel heffing bij de bron) en een belasting van 100 % op bespaarde winsten op leveranties en diensten aan den bezetter, welke belasting nauwelijks uitvoerbaar zal zijn.

⁷⁾ Deze totale waarde is uit den aard der zaak afhankelijk van de koopkracht van den gulden. Een zoodanige daling van deze koopkracht, dat een heffing in ééns overbodig zou worden, dient m.i. met alle kracht te worden tegengegaan.

met de samenstelling van het gezin op den peildatum. De progressie late men over aan de jaarlijksche belastingen, die zullen treffen datgene, wat de v. a. b. en de a. v. h. zullen hebben overgelaten in de handen van de vermogensbezitters. Deze belastingen kunnen telken jare rekening houden met den algemeenen maatschappelijken toestand van hen, in wier handen het vermogen zich bevindt. Een niet-progressief tarief bij de a. v. h. maakt ook een heffing bij de bron — bij schuldenaren, ten laste van den schuldeischer — veel gemakkelijker. Wat levensverzekeringpolissen betreft, is zelfs heffing bij de bron de eenige methode, die niet tot al te groote practische moeilijkheden leidt. De keuze van de betalingstermijnen en die van de effecten of andere zaken — geen geld zijnde —, waarmee de belasting kan worden voldaan, zijn gewichtige punten zoowel bij de a. v. h. als bij de v. a. b.

Komt het zoowel tot een v. a. b. als tot een a. v. h., dan dient de eerste aan de tweede vooraf te gaan. Althans in gedachten. Practisch kan men wel gelijktijdig heffen of zelfs de volgorde omkeeren, mits, bij de heffing van de v. a. b., het bedrag, dat aan a. v. h. betaald is of moet worden, nog tot het vermogen wordt gerekend en mits men bij de heffing van de a. v. h. de nog te betalen v. a. b. steeds als schuld erkent.

De normale belastingen in de toekomst.

De plaatsruimte gebiedt, wat de normale belastingen in de toekomst betreft, slechts enkele van de belangrijkste vraagpunten aan te roeren, en een enkele maal ook een globale aanbeveling ten beste te geven.

Een algemeene opmerking ga vooraf: wijzigingen in den belastingdruk hebben doorgaans een grooteren economischen en socialen invloed dan de reeds lang gevestigde druk. De volgorde van de in te voeren wijzigingen is dus ten deele een vraag van tactiek en strategie, en niet enkel een van organisatie. Ten tweede: de belastingwetgever kan niet afwachten, „wat het prijsniveau doet”, want dit hangt op zijn beurt af van wat de belastingwetgever doet.

De ondernemingsbelasting zal kunnen worden herzien in dier voege, dat alle winst, welke niet met de eigen productie gemaakt is, buiten beschouwing blijft, dus dat niet alleen ontvangen aandeelen in de winst van andere ondernemingen genegeerd worden, maar dat ook alle ontvangen interest buiten rekening blijft. Aan den anderen kant ware alle verschuldigd geworden interest als deel van de belastbare bedrijfsopbrengst in aanmerking te nemen, evenals de betaalde loonsom of althans een fractie ervan⁸⁾. Het thans zoo onbevredigende van het bij twee ondernemingen belasten van denzelfden interest is dan verdwenen, en door het meetellen van de loonsom wordt aan de belangen van (gemeentefonds en) gemeenten recht gedaan. Het basis-tarief zou dan uiteraard verlaagd moeten worden. Het is denkbaar, dat, in afwachting van de beslissing over deze verandering — welke voor sommige arbeidsintensieve ondernemingen nadeelig kan zijn —, de vereveningsheffing nog niet terstond afgeschaft wordt. Immers, deze heffing, die overigens haar bestaansreden verloren heeft, drukt juist meer in het bijzonder op de arbeidsintensieve bedrijven, en het zou het invoeren van een overigens juiste wijziging van de ondernemingsbelasting vergemakkelijken, indien een belastingverzwaring voor deze ondernemingen vermeden zou kunnen worden. Maar ook hieruit volgt dan weer, dat de eventuele herziening van de ondernemingsbelasting één van de eerste belastinghervormingen moet zijn, die ter hand genomen wordt!

Als vanzelf zal dan tevens de vraag naar voren komen, of wel terecht en op juiste wijze in de ondernemingsbelasting verband met de grondbelasting (als een soort

zusterbelasting) is gelegd, en of het wel juist is, den landbouw en de vrije beroepen buiten deze productiebelasting te laten. De vrije beroepen vormen hier niet het lastigste punt, indien de aftrek voor „ondernemersloon” (vervat in art. 10 van het besluit op de ondernemingbelasting) voor deze beroepen op wat royalere wijze wordt geregeld dan thans voor de echte ondernemingen het geval is. Het is te hopen, dat de vraagpunten ten aanzien van de grondbelasting en den landbouw buiten de eerste eventuele herziening gehouden zullen worden: men kan beter de nogal gemakkelijke punten eerst regelen en de doornige onderwerpen, die zooveel werden genoemd, behandelen in het iets bezadigder tempo, dat zij schijnen te vereischen. In nog veel sterkere mate geldt dit voor de vraag van het weer tot leven brengen van onze gemummifieerde grondbelasting. De wijze stelregel, dat men niets moet doen, zoolang men niet weet, wat gedaan moet worden, is sedert lang het eenige verstandige element in de belastingpolitiek m. b. t. de grondbelasting. Laat ons hopen, dat genoemde wijze stelregel niet meer zoo heel veel jaren tot verdere inactiviteit zal nopen. Het beschrijven van de mogelijkheden, die hier bestaan, zou dit artikel doen uitdijen buiten den toegelaten omvang. Een enkele aanduiding: de grondbelasting stijge of daale (bijv. telkens bij overgang of overdracht en voorts om de vijf jaar) met bijv. 4% van de waardestijging, resp. waardedaling, welke niet aan verbeteringen en dergelijke investeringen, onderscheidenlijk aan afschrijvingen, afbraak e. d. desinvesteringen, moet worden toegeschreven.

Bij de omzetbelasting rijst de groote vraag, of wij terug moeten naar het stelsel van „eenmalige heffing” of niet, en voorts de vraag, of het tarief zooveel mogelijk uniform moet zijn, dan wel sterk gedifferentieerd, omdat de economische politiek erin moet worden uitgedrukt of gesteund. Het Nederlandsche standpunt zal, naar het mij voorkomt, t. d. a. eerst bepaald kunnen worden, nadat contact met België en met Engeland zal zijn opgenomen. Ik verwacht op dit punt een belangrijke discussie, ook binnenlands. Dat ondernemersdiensten belast zullen blijven, is weinig twijfelachtig.

Bij de personeele belasting rijst de vraag, of de kinder-aftrek bij den grondslag huurwaarde wat beter kan worden geregeld. Een aftrek van een vast bedrag aan belasting plus een vast percentage van de huurwaarde verdient overweging, vooral in het belang van de middel-groote gezinnen met kleine inkomens. Moet de grondslag mobiliair worden afgeschaft? (M. i. niet.) Moeten van de onder de bezetting afgeschafte grondslagen dienstboden, paarden, motorrijtuigen, pleziervaartuigen en bijlarten er één of meer worden hersteld? (M. i. motorrijtuigen zeker).

Dient de accijns op rundvleesch te worden hersteld? En; zoo ja, moet dit dan gepaard gaan met een verlaging van den suikeraccijns? Of moet deze wellicht toch al worden verlaagd, tenzij het schoolgeld voor het lager onderwijs wordt afgeschaft?

Wat de rechten van successie en van schenking betreft, is onlangs door den heer W. J. de Langen in een lezing verdedigd, dat deze rechten voor verkrijgingen door afstammelingen in de rechte lijn moesten worden verhoogd en dat in het algemeen de hoogte van de belasting niet enkel afhankelijk moest zijn van de grootte van de verkrijging, doch mede van hetgeen de verkrijger tevoren reeds bezat. Dit laatste voorstel zou mij uit het hart gegrepen kunnen zijn. Het geeft tevens een geschikte oplossing voor de heffing van successierecht in internationaal bestek: het sterfhand heffe van den buitenlandschen erfgenaam, alsof hij nog niets bezat, en het land van den reeds rijken erfgenaam heffe, volgens eigen tarief, het verschil in belasting tusschen de verkrijging door een rijken erfgenaam en de verkrijging door een doodarmen.

Moeilijk is de vraag, wat met de vennootschapsbelas-

⁸⁾ Do wetgever dient dan echter ervoor te waken, dat aan-neming en ontslag van arbeiders niet al te snel doorwerken in fiscaal opzicht.

ting dient te gebeuren. Zoals bekend, is zij een belasting op het gebruik van een zekeren rechtsvorm. Zulk een belasting is, met haar zeer hooge tarief, slechts te verdedigen met de orhoudbare stelling, dat naamlooze vennootschappen op dezelfde wijze belasting moeten betalen als natuurlijke personen, en dat het uitkeeren van winst door een naamlooze vennootschap gelijk staat met het doen van privé-uitgaven door natuurlijke personen. Het laatste is, zoo mogelijk, nog minder waar dan het eerste. Winstuitkeering is inkomstenoverdracht, en de privé-uitgaven van natuurlijke personen bestaan in hoofdzaak uit vertering. Voorzover privé-uitgaven bestaan in overdracht van inkomen, zijn zij overigens, indien onaftrekbaar, slechts onaftrekbaar op niet-principiele gronden ⁹⁾.

De belasting van den rechtsvorm der n.v. als zoodanig laat zich m. i. slechts verdedigen met een verwijzing naar de mogelijkheid, in dezen rechtsvorm op een gemakkelijker manier goodwill te conserveeren en naar de gemakkelijke overdraagbaarheid van die goodwill door haar economische eigenaars (de aandeelhouders).

In deze constructie past ook het vrijstellen van dividenden, welke naamlooze vennootschappen van andere naamlooze vennootschappen genieten. Doch, omdat de genoemde factoren tot uitdrukking komen in de waarde van de aandelen en omdat deze waarde door de vermogensbelasting getroffen wordt, terwijl de goodwill van een onderneming, die niet den rechtsvorm van een vennootschap op aandelen heeft, niet door de vermogensbelasting wordt getroffen, kan op den aangevoerden rechtsgrond een afzonderlijke belasting van den rechtsvorm der n.v. slechts verdedigd worden, indien het tarief matig (bijv. 10 à 12½ %) is.

Zoo staat Nederland dus voor de vraag, of het — afgezien van iets, dat min of meer zou neerkomen op een herstel van de winstbelasting van 1940 — nog de winst van naamlooze vennootschappen dient te treffen, hetzij in een sluitend stelsel van zakelijke belastingen (het Belgische stelsel), hetzij als verrekenbare voorheffing van de eigenlijke inkomstenbelasting (het Engelse stelsel). Tevens zal daarbij de vraag aan de orde komen, of er nog aanleiding kan zijn om ondernemingen (vrije beroepen en landbouwbedrijven al dan niet hieronder begrepen) te treffen met een speciale belasting naar de (over)winst, een belasting, welke dan van den rechtsvorm onafhankelijk zou zijn.

Het lot van de vermogensbelasting II hangt ten nauwste samen met de vraag, wat er in de plaats van de vennootschapsbelasting dient te komen. Dat zij in haar huidige vorm nog jarenlang zal bestaan, is verre van waarschijnlijk.

De vermogensbelasting van natuurlijke personen wil twee functies vervullen, die zij niet gelijktijdig vervullen kan: de extra draagkracht belasten, die verleend wordt door vermogen en door vermogensinkomen. Het verdient overweging, de belastbare som van de inkomstenbelasting te verhoogen met een percentage van de vermogenswaarde en de inkomstenbelasting te verhoogen met een bedrag, dat — ongeveer de progressie van de inkomstenbelasting volgend op lager niveau — afhangt van de grootte van de vermogensopbrengst. Men coördineert dan de draagkracht van den geheelen persoon beter dan onder de werking van de huidige vermogensbelasting, die overigens in te sterke mate kinderrijke gezinnen ontziet (aftrek f 7.500 per kind).

Een punt, dat op korten termijn in beschouwing dient te worden genomen, is tenslotte de herziening van het tarief van de inkomstenbelasting. Het huidige tarief verloopt zoo onregelmatig, dat er van eenig beginsel niets

doch van inheligheid maar al te veel in te bespeuren valt. Vooral voor de laagste inkomens is de druk veel te zwaar. Een verlichting in de overbelaste inkomenszones op het oogenblik, waarop de huishoudelijke inventaris weer zou kunnen worden aangevuld, kan een gunstige uitwerking hebben op de verdeling van de nieuw beschikbaar komende goederen!

Er is dus nog werk genoeg aan den fiscalen winkel. Moge dat werk goed en zoo snel mogelijk verricht worden, want ook de belastingwetgever is één van de tuinlieden in den tuin van onze sociale structuur.

DR. B. SCHENDSTOK.

DE ORGANISATIE VAN HET BEDRIJFSLEVEN.

Op den drempel van een nieuw tijdvak in zijn geschiedenis moet het Nederlandsche volk zich onder anderen ernstig bezinnen op de wijze, waarop het de verschillende ondernemingen, welke tesamen zijn bedrijfsleven vormen, wil organiseren.

Vóór den tweeden wereldoorlog kenden breede sectoren een absolute vrijheid van organisatie, met als gevolg een veelheid van vereenigingen, welke zelden of nooit een bedrijfstak in zijn geheel vertegenwoordigden en in den regel vrij weinig invloed hadden. De naar zijn aard individualistisch aangelegde groothandel was in dit opzicht vermoedelijk wel het slechtst uitgerust, de industrie waarschijnlijk het best, zonder dat ook op dit gebied de „outsider” ontbrak.

Daarnaast is in de jaren dertig van onze eeuw voor het agrarische bedrijfsleven de dwangorganisatie ingevoerd in quasi-civielrechtelijken vorm. In wezen hadden wij hier te maken met een vergaande staatsbemoeijing, welke in de bedrijfsvoering diep ingreep en in snel tempo voerde in de richting van verambtelijking.

Vervolgens is het stelsel van dwangorganisatie algemeen gemaakt door het zgn. Basisbesluit d.d. 31 October 1940, no. 206/1940, van den Secretaris-Generaal van het Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart, hetwelk sedertdien nog tweemaal is gewijzigd. Bij deze regeling is in beginsel een poging gedaan het zwaartepunt van de staatsbemoeijing op dit gebied organisatorisch te leggen bij het bedrijfsleven, welks organisaties daartoe het karakter verkregen van openbare lichamen voor beroep en bedrijf in den zin van artikel 152 der Grondwet. In de praktijk van de oorlogseconomie werkte de organisatie onder sterken druk van de Overheid, terwijl een groot gedeelte van haar zelfstandige werkzaamheid was gewijd aan organisatorische vraagstukken.

Vóór en tijdens den oorlog bestonden bovendien voor het niet-agrarische bedrijfsleven de regionaal georganiseerde Kamers van Koophandel en Fabrieken.

De eenvoudige vraagstelling, waarmede deze beschouwing is geopend, houdt een reeks zeer moeilijke problemen in. Hieronder zal worden getracht deze in vogelvlucht uiteen te zetten. Uiteraard heeft zulk een overzicht allerminst de praetentieve oplossingen te willen aangeven. Daarover zullen de bevoegde instanties na rijp beraad en alzijdig overleg hebben te beslissen. Een poging tot globale verkenning van het terrein schijnt evenwel volkomen gerechtvaardigd.

1. Restauratie of hervorming?

De eerste vraag, welke zich dan voordoet, is of al dan niet kan worden teruggekeerd tot den toestand vóór 10 Mei 1940.

Ten aanzien van den agrarischen sector moet dan worden herinnerd aan de algemeene ontevredenheid over de verdoorgevoerde staatsbemoeijing. Voorzover de tegenstanders deze niet beoogden op te heffen door terugkeer tot

⁹⁾ Vgl. mijn opstel in „Economische opstellen, aangeboden aan Prof. Mr. F. de Vries”, Erven Bohn, Haarlem, 1944.

een volledig vrije economie, werd een oplossing gezocht in overneming van de uitvoering der maatregelen door het bedrijfsleven. Het voornaamste bezwaar daartegen was gelegen in de beduchtheid van de niet-agrarische ondernemingen, welke daarbij noodzakelijk in grooten getale betrokken waren, voor overheersching door de agrarische elementen.

Buiten den agrarischen sector hadden de dikwijls zwakke organisaties in den regel weinig gezag bij de Overheid en boden deze omgekeerd naar haar oordeel een onvoldoenden grondslag voor medewerking bij de uitvoering van 's lands economische politiek. Hieraan moet terstond worden toegevoegd, dat vanwege de departementen ook niet veel neiging bestond voor het overdragen van werkzaamheden aan vertegenwoordigers van het bedrijfsleven. Ook de wel wettelijk georganiseerde Kamers van Koophandel en Fabrieken hadden te klagen over gebrek aan erkenning en benutting.

Zullen de nieuw geschapen omstandigheden terugkeer tot deze toestanden mogelijk maken? Of moet worden aangenomen, dat althans gedurende de eerstkomende jaren de positie van het bedrijfsleven zoodanig zal zijn, dat in meerdere of mindere mate geleide economie noodig zal wezen en de Regeering in verband daarmede steeds zal moeten kunnen beschikken over volledige en betrouwbare gegevens over elk onderdeel van het bedrijfsleven en een alles omvattende, overzichtelijke, met een zeker gezag toegeruste organisatie, waarop zij voor de uitvoering van haar politiek zal kunnen steunen?

Dit is het eerste en fundamenteele vraagpunt, waarvoor het Nederlandsche volk zich gesteld ziet.

2. Samenstelling der organisaties.

Indien de noodzakelijkheid van afwijking te dezen aanzien van de omstandigheden uit de jaren vóór den oorlog mocht worden erkend¹⁾, dan doet zich de vraag voor, of de organisatie van het bedrijfsleven op economisch gebied, evenals tot dusver, gebouwd moet worden op de ondernemers, dan wel, of moet worden gestreefd naar gemengde organisaties van ondernemers en werknemers, gelijk ten aanzien van sociale belangen reeds eerder is verwezenlijkt. Daarbij zijn dan nog twee oplossingen denkbaar: gemengde opbouw van de basis tot den top of gescheiden organisaties van ondernemers en werknemers, welke beide uitloopen op een gemeenschappelijk gemengd toporgaan.

In het geval van gemengde organisaties is het denkbaar en zelfs waarschijnlijk, dat haar zoowel op economisch als op sociaal gebied een taak wordt toegekend. Daarvoor spreekt, dat de grens tusschen beide gebieden niet scherp is te trekken, zoodat steeds wisselwerking aanwezig is. Daartegen pleit, dat — buiten de sfeer van de eigen onderneming — deskundigheid en belangstelling op beide gebieden slechts zelden in dezelfde personen vereenigd zijn, waardoor de combinatie tot onvruchtbaarheid dreigt te leiden. „Qui trop embrasse mal étreint”. Dit bezwaar geldt natuurlijk in veel mindere mate, indien de combinatie beperkt wordt tot het toporgaan, voor de samenstelling waarvan sterker kan worden geselecteerd dan mogelijk is bij toepassing van zulk een stelsel over de geheele linie.

Dit vraagstukkencomplex zal in elk geval moeten zijn bestudeerd en opgelost, vóórdat verder kan worden gezien.

3. Privaat- of publiekrechtelijke grondslag?

De laatstelijk opgezette organisatie van het Nederlandsche bedrijfsleven was aanvankelijk zuiver privaatrechtelijk gedacht. Vandaar bijvoorbeeld de voorschriften over de „statuten” der organisaties. Bij een wijziging van het „Basisbesluit” zijn zij evenwel gebaseerd op artikel 152 der Grondwet en daarmede gestempeld tot „openbaar lichaam voor beroep en bedrijf”. Tevens is toen de moge-

lijkheid geopend, dat haar verordenende bevoegdheid zou worden verleend²⁾.

Het voordeel van de verlening van den status van „openbaar lichaam” is, dat de Staat daaraan grotere bevoegdheden kan toekennen dan aan privaatrechtelijke vereenigingen. Weliswaar hadden ook de vroegere crisis-organen vèrgaande bevoegdheden, maar die toestand werd dan ook algemeen als een anomalie gevoeld. Daartegenover staat, dat een „openbaar lichaam” licht in het gevaar verkeert te verambtelijken, terwijl het streven juist sterk is een deel van de leidende taak op economisch gebied van de Overheid op het zooveel soepelere bedrijfsleven over te hevelen. Het verdient dus zeker overweging een mengvorm te zoeken, welke de wederzijdsche voordeelen kan vereenigen.

4. Horizontaal of verticaal?

Het bedrijfsleven is in ons land in beginsel „horizontaal” georganiseerd, waaronder men verstaat, dat de beoefenaren van functioneere gelijksoortige bedrijven tezamen worden gevoegd. Elders toonde men daartegenover wel voorkeur voor een verticale organisatie, hetgeen wil zeggen, dat de bedrijven, welke zich op eenigerlei wijze bezig houden met een bepaald product en zijn derivaten (bijvoorbeeld producenten, groothandelaren, kleinhandelaren, tusschenhandelaren, verwerkers, enz.) tezamen worden gevoegd. Voor de practijk is het onderscheid, dat horizontaal tezamen gevoegde ondernemers, hoezeer ook onderling concurreerend, in beginsel gelijke belangen hebben, terwijl in een verticale organisatie die belangen principieel sterk zullen kunnen uiteenloopen (graanverbouwer versus inzamelenden handel; meelfabriek versus molenaar, enz.) en de band tusschen de tezamen georganiseerden ligt in een belang buiten de individueele belangen der georganiseerden zelf (bijvoorbeeld broodvoorziening des lands; „goedkoop borrel” e.d.).

De horizontale organisaties zijn daarom eerder aangewezen voor het bepleiten van vakbelangen en het uitvoeren van maatregelen, welke een functioneel homogene groep betreffen. Zij staan daarom het dichtst bij de oude vrije vereenigingen. De groote lijnen van de economische politiek betreffen evenwel in den regel doeleinden, waartoe functioneel uiteenlopende bedrijven tezamen moeten worden gevoegd. Een Regeering zal dus dikwijls „verticaal” moeten organiseren als zij een orgaan uit het bedrijfsleven zoekt, dat geschikt is een bepaald deel van de economische overheidsbemoeiingen te dragen. Een verticaal orgaan, dat deswege een belang buiten de rechtstreeksche sfeer van zijn samenstellende deelen zal moeten behartigen, staat dientengevolge dichter bij de zuiver publiekrechtelijke lichamen, is ambtelijker en verambtelijker daarom eerder. Allicht zal het bedrijfsleven het daarom niet zoozeer als „eigen” beschouwen, vermoedelijk in dezelfde mate als de Overheid zulks juist wel zal doen. Intusschen staat het toch altijd dichter bij het bedrijfsleven dan een ambtelijk bureau, waarvoor het dikwijls het eenige alternatief zal zijn.

Een bepaalde moeilijkheid bij een verticaal orgaan is, dat de samenstellende deelen zóó heterogeen zijn, dat een gemeene maatstaf voor de doseering van den invloed der samenstellende onderdeelen in den regel ontbreekt. De onderscheidene invloeden moeten daarom min of meer willekeurig worden vastgelegd en daarmede dreigt altijd het gevaar, dat één of meer onderdeelen zich stiefmoederlijk bedeed achten en zich achteruitgezekt, zoo niet, onderdrukt gevoelen. Ook deze omstandigheid leidt noodgedwongen tot versterking van het ambtelijke element in het kader van het verticale orgaan als objectief rustpunt in den belangenstrijd.

De respectieve voor- en nadeelen van beide vormen van

¹⁾ Deze zelfde beperking geldt natuurlijk ook voor alle volgende vraagpunten, waar de lezer haar als ingelascht gelieve te beschouwen.

²⁾ Deze studie is tijdens den oorlog geschreven. Met latere wijzigingen kon geen rekening meer worden gehouden.

organisatie kunnen allicht voeren tot een gemengd stelsel, zooals althans in de principieel horizontaal organiserende landen in de practijk ook is ontstaan. De vraag moet worden gesteld, of zulk een gemengd stelsel niet den eisch van principieel horizontale organisatie medebrengt, omdat de horizontale organen vrij eenvoudig tot verticale „kolommen” tezamen zijn te voegen, terwijl het tegendeel oogenschijnlijk bezwaarlijker is en minder in de rede schijnt te liggen.

5. *Dwangorganisatie?*

De hier te lande ingevoerde organisatie is een dwangorganisatie. Iedere ondernemer is lid van rechtswege en de organisaties hebben een exclusieve vertegenwoordigingsbevoegdheid uit vakoogpunt.

In beiderlei opzicht zijn afwijkingen denkbaar. Het is ook mogelijk het lidmaatschap niet verplicht te stellen, doch de organisaties desniettemin uitsluitend als vertegenwoordigsters van de betrokken vakbelangen aan te merken. De niet georganiseerden worden dan vertegenwoordigd zonder eenigen invloed in de organisaties uit te oefenen. Uiteraard is zulks voor hen te onbevredigender, naarmate de invloed der leden intern grooter is.

Een andere variant zou zijn gelegen in de mogelijkheid naast de al dan niet gedwongen officieele organen, welke uitsluitend voor uitvoering van overheidsopdrachten in aanmerking zouden komen, vrije economische vereenigingen toe te laten, welke uit eenig door haar te kiezen uitgangspunt als belangenvertegenwoordigsters en pleitbezorgsters zouden kunnen optreden. Zulk een constellatie zou bijvoorbeeld zeer goed denkbaar zijn, wanneer de officieele organisatie exclusief verticaal zou zijn, zoodat daarnaast ruimte zou bestaan voor vrije horizontale organen. Ook kan worden gedacht aan zgn. „standsvereenigingen” en economische vereenigingen op een bepaalden geestelijken grondslag naast de officieele organisaties.

Ter voorkoming van misverstand worde er op gewezen, dat in een vrij land het recht van vereeniging natuurlijk moet worden erkend. De bijzonderheid van de laatste variant zou dan ook niet daarin zijn gelegen, doch in het feit, dat de Overheid zulken vrijen economischen vereenigingen welwillend tegemoet zou treden, hoewel zij min of meer concurrenten zouden zijn van haar eigen semi-officieele organen.

6. *Bestuursinrichting.*

De tijdens den oorlog in ons land ingestelde organisaties werden bestuurd door een dagelijksch bestuur, op de samenstelling waarvan de georganiseerden betrekkelijk weinig invloed hadden. In een vrij Nederland is het conditio sine qua non, dat deze inrichting wordt gewijzigd in een meer democratischen geest.

Deze algemeene formule laat intusschen evenveel uitwerkingen toe, als er vormen van democratie zijn. De meest gangbare is de verkiezing van bestuursleden bij meerderheid van stemmen. Het is de vraag, of deze procedure in het onderhavige geval de doelmatigste is. Het zal immers buitengemeen moeilijk zijn een bruikbaren maatstaf voor de toekenning van het stemrecht te vinden. Dit bezwaar springt in het oog, indien de organisaties geheel of ten deele zouden worden samengesteld uit ondernemers en werknemers. Doch ook daarvan afgezien zijn er moeilijkheden. Als men per onderneming zou willen stemmen, zouden de vele kleinen de belangrijkste steeds overstemmen. Wil men eenigen maatstaf van belangrijkheid aanleggen — op zichzelf een moeilijke opgave — dan is er kans, dat de verhouding omslaat, met als eenig resultaat, dat de favoriet van de grooten aan de kleinen wordt opgedrongen.

Nog veel lastiger wordt het probleem bij verticale organisaties. Hoe wil men in een bedrijfchap, waarin hoeren, handelaren en industrieelen tezamen zijn gebracht, tot een bevredigende meerderheidsstemming komen? De vraag rijst, of niet de eenige oplossing voor dit dilemma is ge-

legen in benoeming van de leiding door een objectieven buitenstaander; die alle betrokken belangen zorgvuldig afweegt en de eigenschappen van de kandidaten daaraan toetst. Het democratische correctief zou dan kunnen zijn gelegen in een consilium abeundi, te allen tijde imperatief uit te spreken door een nader te bepalen gedeelte van de in de organisatie vereenigde belangen. Bij de beoordeeling van deze suggestie mag niet worden vergeten; dat ook ministers, commissarissen der Koningin en burgemeesters niet worden gekozen, doch benoemd, de beide laatste categorieën zelfs zonder dat de door hen voorgezeten colleges hen door een votum van hun zetels kunnen verwijderen.

Voorals de organisaties het karakter van dwangorganisatie mochten behouden, verdient een oplossing in dezen geest zeer ernstige overweging. In een „vrije” vereeniging kan een zich verongelijkt achtende minderheid altijd haar heil zoeken in het oprichten van een nieuwe organisatie of in het outsiderschap. Deze veiligheidskleppen kunnen niet werken bij organisaties met een exclusieve vertegenwoordigingsbevoegdheid.

Een tweede probleem wordt ten aanzien van deze materie opgeleverd door de vraag, uit welke categorie de keus moet worden gedaan, met name van den voorzitter. Indien deze zelf een actief deelnemer aan het bedrijfsleven is, wordt ongetwijfeld een maximum-kans geboden aan de deskundigheid, doch is de aanwezigheid van de evenzeer begeerenswaardige onpartijdigheid minder gewaarborgd. Daarbij komt, dat de flinkste mannen van zaken zelden den tijd zullen hebben zich ten volle te geven aan de zware taak van het besturen van een grootte organisatie. Het gevaar dreigt daarom, dat zij tot op zekere hoogte marionetten worden in handen van een bekwamen secretaris. Zulk een crypto-ambtelijk bestuur beteekent een maskeering van de verantwoordelijkheid, welke principieel ongewenscht is. Het is daarom de vraag, of het niet beter is over te gaan op het stelsel van den beroepsvoorzitter, hetgeen waarschijnlijk zou kunnen medebrengen, dat de positie van het secretariaat eenvoudiger zou worden. Mocht deze keus worden gedaan, dan zou benoeming door een buitenstaander nog meer de overweging waard zijn dan wanneer het gaat om een bedrijfsgenoot. Een bezwaar tegen zulk een oplossing is ongetwijfeld, dat de gegadigden voor een positie van dezen aard meestentijds of zouden moeten voortkomen uit de wegens hun leeftijd niet meer actieve zakenlieden of uitgedegenen, die in zaken niet zijn geslaagd. Onder deze laatste rubriek vindt men weliswaar ook bekwame mannen, die slechts door hun theoretisch georiënteerde begaafdheid niet ver zijn gevorderd op de loopbaan des koopmans, welke eer opportunistische karaktereigenschappen vraagt, doch met dat al zijn zij dan toch maar juist daar te kort geschoten, waar de man van zaken op zijn sterkst moet zijn.

Een tusschenoplossing zou misschien nog zijn een versterking van de positie van den secretaris door hem de plaats te geven van een „directeur”, waarnaast de voorzitter slechts de algemeene lijnen zou aangeven. De keerzijde van de medaille zou dan weder verambtelijking zijn.

Een goede keus tusschen deze alternatieven zal zeer moeilijk wezen.

7. *Hierarchische opbouw.*

De in den oorlog ingestelde bedrijfsorganisatie vormt een gesloten hiërarchisch geheel. Trapsgewijs wordt de indeeling steeds meer verfijnd, soms tot in 6 stadia. Dat een ondernemer tot minder dan drie treden van de organisatie behoort, is een uitzondering. Daarnaast staat dan nog de mogelijkheid van meervoudig lidmaatschap op hetzelfde niveau van dezen hiërarchischen opbouw.

Het subsidiariteitsbeginsel legt de beteekenis van dit bouwsel voor de dagelijksche practijk van den ondernemer bij den voet daarvan. Naar den top daalt de rechtstreekse beteekenis voor den individueelen ondernemer.

In België heeft men in de soortgelijke organisatie daar

te lande volstaan met het scheppen van de lagere treden.

De ver doorgevoerde specialisatie heeft tot veel critiek aanleiding gegeven. Menigmaal hoort men de meening uitspreken, dat de bedrijfsorganisatie een log en kostbaar organisme is, dat een bevestiging oplevert van de spreuk, dat consequentie geen deugd is.

Deze feiten zijn uitgangspunt voor even zooveel vragen. Moet de trapsgewijze indeeling zoo stelselmatig worden doorgevoerd? Moet de specialisatie zoover blijven worden doorgetrokken? Moet het „toporgaan” een afwijkende constructie verkrijgen, als het er al zijn moet?

8. Verordenende bevoegdheid.

Gelijk hierboven reeds werd aangestipt, heeft de Secretaris-Generaal van het Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart in een aanvulling dd. 8 Mei 1941, No. 89/1941, van het Basisbesluit de mogelijkheid geopend, dat aan de bedrijfsorganisaties verordenende bevoegdheid zou worden toegekend. Ten aanzien van vele is zulks intusschen geschied. De — verticaal georganiseerde — voedselvoorzieningsorganisaties hebben deze bevoegdheid op grond van het Organisatiebesluit Voedselvoorziening. Aan de Kamers van Koophandel en Fabrieken kan zij, krachtens artikel 8 van het desbetreffende besluit, worden toegekend voor de verrichting van werkzaamheden ter uitvoering van haar door de organen van het algemeen bestuur gegeven opdrachten. Aan deze mogelijkheid is nog geen uitvoering gegeven.

De strak geregelde voedselvoorzieningsorganisatie met haar doelstelling, gegrond op het algemeene nut, heeft reeds een groot aantal verordeningen in het leven geroepen. De „horizontale” organen, welke werkzaamheid meer uitgaat van de behartiging van de belangen van bepaalde bedrijfstakken, heeft tot dusver nog slechts betrekkelijk geringe resultaten op dit gebied kunnen boeken. In de praktijk heeft zich de behoefte doen gevoelen aan een neutrale en objectieve instantie, welke in staat is de verschillende belanghebbenden bij een in voorbereiding zijnde verordening te hooren en de Overheid van advies te dienen.

Dit denkbeeld heeft anderzijds de vraag doen opkomen, of de verordenende bevoegdheid, als zulk een maatregel noodig is, niet beter kon worden ingetrokken. Het uitvaardigen van algemeen bindende regelen op economisch gebied zou dan weder geheel vervallen aan de Overheid (en wellicht ook behouden blijven voor de verticale organisaties), geadviseerd en gestimuleerd door de organisaties.

De wetgever zal ten aanzien van dit belangrijke dilemma zijn standpunt moeten bepalen. De bezwaren tegen de verordenende bevoegdheid van organisaties van belanghebbenden zijn hierboven voldoende duidelijk naar voren gebracht. Daartegenover staat, dat geen gedragslijn zonder bezwaren is. De vraag is alleen, of centralisatie dan wel decentralisatie van de werkzaamheid op het gebied van de economische wetgeving de meeste bezwaren medebrengt. Het groote bezwaar van de centralisatie is de verambtelijking. Het bedrijfsleven koestert dit bezwaar zelfs reeds tegen de verticale organisaties. Het verleenen van ruime bevoegdheden aan de meest eigen organen van het bedrijfsleven, de horizontale organisaties, welke in de plaats zijn gekomen van de oude belangenverenigingen, onderyangt dit bezwaar in beginsel, terwijl de belangstelling en het begrip voor de eischen van de publieke zaak bij de zakenlieden daardoor wordt versterkt en zodoende de kans op hartelijke medewerking wordt verbeterd. Natuurlijk moet de Overheid waken tegen misgrepen, doch het accent ligt dan toch wel geheel anders, dan wanneer die Overheid zelf de regeling van alle details geheel in eigen hand houdt. Bovendien ligt in de verleening van ruime bevoegdheden een opvoedend element, waardoor de controle van overheidswege waarschijnlijk geleidelijk zal kunnen worden verzwakt.

9. Bedrijfsorganisaties en kartels.

Kort vóór het einde der bezetting is van overheidswege

officieel te kennen gegeven, dat het streven der toenmalige Overheid er op was gericht de bedrijfsorganisaties op de één of andere wijze medeverantwoordelijkheid te doen dragen voor de op haar gebied bestaande bedrijfsregelingen en haar toepassing. Daartoe werd het gewenscht genoemd, dat de kartelwerkzaamheden in de groepen geschieden³⁾.

Het is een zeer belangrijke vraag, of inderdaad door zulk een streven de organisatorische arbeid moet worden vermengd met commercieele bemoeiingen. Bij de verticale organisaties heeft men althans een formeele scheiding aangebracht door commercieele verrichtingen niet te doen uitgaan van de (hoofd)bedrijfschappen, doch door daaraan verbonden commercieele bureaux. Een andere zaak is natuurlijk, dat de Overheid op de kartels, zooals op alle andere verschijnselen op economisch gebied, toezicht zal willen oefenen en daartoe allicht nuttig gebruik zal kunnen maken van de bedrijfsorganisaties, welke mede het karakter hebben van vooruitgeschoven posten van de Overheid in het bedrijfsleven, of, zooals ik het liever zou willen uitdrukken, van vrijwillige hulptroepen voor de Overheid uit dat bedrijfsleven. Of echter de groote stap zal moeten worden gedaan, zuiver commercieele handelingen blijvend min of meer in den kring van de rechtstreeksche overheidsbemoeiingen te trekken, zal ernstig moeten worden overwogen⁴⁾.

10. Bedrijfsrechtspraak.

Organisatie van overheidswege van het bedrijfsleven is naar veler opvatting niet volledig zonder een regeling van bedrijfsrechtspraak. Groote deelen van het bedrijfsleven hebben steeds er naar gestreefd, zowel de beslechting van burgerrechtelijke geschillen, als de berechting van overtredingen van kartelregelingen aan de overheidsrechtspraak te onttrekken en in handen te stellen van commissies van arbitrage of voor het uitbrengen van bindende adviezen. Ook de vóóroorlogsche crisiswetgeving en de organisatie van de voedselvoorziening kenden en kennen scheidsgerechten en tuchtrechtspraak. Het zal daarom een zaak van ernstige overweging moeten uitmaken, of bepalingen van dezen aard, zooveel mogelijk aansluitende aan hetgeen het bedrijfsleven zelf langs conventioneelen weg had opgebouwd, al of niet aan de te treffen nieuwe regelingen moeten worden toegevoegd.

11. Functioneële en regionale organen.

Lang vóóordat de Staat zich heeft opgemaakt tot de organisatie van het bedrijfsleven volgens functioneële lijnen, zowel horizontaal als verticaal, heeft de Overheid regionale vertegenwoordigende lichamen in het leven geroepen, welke in den regel den naam „Kamer van Koophandel” of een variant daarop voerden. Aanvankelijk vertoonden zij ook functioneële trekken, doordat zij de exponenten waren van plaatselijk geconcentreerde economische belangen van dikwijls vrij homogenen aard. In 1922 zijn zij hier te lande op zuiver regionalen grondslag gebracht, zij het dan, dat de vorming harer gebieden nog geschiedde naar economisch-geographische richtsnoeren. Daardoor kon bij de organisatie van het bedrijfsleven in de oorlogsjaren toch de vraag rijzen, of de Kamers niet een doublure beteekenden van de nieuwe horizontale organen. Men heeft haar intusschen behouden op grond van de volgende overwegingen:

1. bepaalde overheidsopdrachten kunnen het best regionaal worden uitgevoerd;
2. ook regionaal zijn bindingen tusschen de groepsvertegenwoordigingen gewenscht;
3. ook de plaatselijke Overheid heeft behoefte aan een eigen, permanent adviseerend college op economisch gebied;

³⁾ „Economische Voorlichting” van 30 Juni 1944, blz. 655 e.v.

⁴⁾ Zie hierover ook W. Vermeer Jr.: „De verhouding van de bedrijfsorganisaties tot de kartels” in „E.-S.-B.” van 30 Augustus 1944, blz. 444.

4. het bestaan van de Kamers versterkt de beteekenis van de kleinere centra in den lande en belemmert dus de ongewenschte gevolgen van te ver doorgevoerde centralisatie van alle levenskrachtige elementen in weinige —vrijwel geheel in het Westen des lands gelegen— groote steden.

Evenwel zijn de gebieden der Kamers eenigszins gewijzigd, waardoor zij samenvielen met die der provincies, binnen welk kader zooveel mogelijk interne decentralisatie is nagestreefd. Bovendien zijn regelingen getroffen ter voorkoming van wrijving tusschen de functioneele en de regionale organen, welke zelfs op verschillende manieren zijn verweven.

De wetgever zal de verhouding van de Kamers tot de andere eventueele openbare vertegenwoordigende lichamen op economisch gebied definitief moeten regelen. Hij zal voorts haar internen opbouw opnieuw moeten onderzoeken en daarvoor regelingen treffen.

Dit geheel van problemen vormt een studiegebied op zichzelf, dat in het kader van deze dialectische beschouwing slechts vluchtig kan worden aangeduid.

* * *

In het voorafgaande is getracht een aantal van de vele vraagstukken, welke zich op het gebied van de organisatie van het bedrijfsleven voordoen, aan te stippen met een korte aanduiding van pro en contra. De lezer zal ongetwijfeld meenen in verschillende gevallen een voorkeur van den steller der vragen te hebben kunnen opmerken. Het zij zoo. Sine ira et studio denkt geen mensch over de materie, waarin hij leeft. Mogen deze aan een wieg booze feeën althans zoover mogelijk verwijderd zijn van hen, die de beslissing in deze problemen zullen nemen.

Mr. W. F. LICHTENAUER.

Beschikbare krachten

Accountant,

Lid v. h. Nederlandsch Instituut van Accountants, zoekt opname in of overname van een bestaand Accountantskantoor Br. No. 1513. Advertentie-bureau A. de la Mar, Mauritsweg 50, Rotterdam.

Zie voor deze rubriek ook pag. 3 Omslag.

Ook in de jaren
1940 - 1945

„Koninklijke”

Nederl. Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants
Schiedam

Kuyper, Van Dam & Smeer

Rotterdam

Amsterdam

voor vracht en passage

HOLLAND-AMERIKA LIJN
ROTTERDAM

N.V. Gebr. van Uden's
Scheepvaart- en Agentuur-Mij.

Shipowners - Brokers

Rotterdam — Amsterdam — Zaandam

VAN DIJK & Co.

EENDRACHTSWEG 11 — ROTTERDAM

Makelaars en
Commissionnairs in Effecten

Effecten - Coupons
Vermogensbeheer

Telef. 20845 - 21889 - 40651

Beurs Nis 6 - Tel. 24178 - 24378

PERSONEELSSCHOLING MARKANALYSE KOSTPRIJSBEREKENING

ARBEIDSBESPARING PLANNING MATERIAALBESPARING

NEDERLANDSCHE-STICHTING VOOR ORGANISATIE

(waarin opgenomen het Bureau voor Wetenschappelijke Bedrijfsorganisatie)

staat met al zijn deskundigen klaar om het Nederlandse Bedrijfsleven zoo snel mogelijk en zoo degelijk mogelijk weer op gang te helpen brengen.

Sectie A: **BEDRIJFSHERSTEL**
Rationeel herstel van beschadigde of vernielde bedrijven.

Sectie B: **BEDRIJFSADVIES**
Productie-technische, commerciële, administratieve en arbeidspsychologische adviezen aan alle bedrijven.

Sectie C: **ONDERWIJS**
Spoedcursus Wetenschappelijke Bedrijfsorganisatie, onze 800 cursisten kunnen in het nijpend gebrek aan organisatorisch geschoolde leiders niet voorzien. Nieuwe Cursus begint medio Juli. Vraagt snel inlichtingen.

Wend U in alle moeilijkheden tot de
NEDERLANDSCHE STICHTING VOOR ORGANISATIE
UTRECHT

NOODADRES: OUDENOORD-67 b - TELEGRAMADRES: BEDRIJFSADVIES

PERSONEELSELECTIE LOONREGELING PRODUCTIEVERHOOGING

Meer dan ooit bestaat op
Financieel en Economisch gebied
de behoefte aan

VOORLICHTING en RAADGEVING

Onze
Financieel-Economische Afdeling
goed geoutilleerd en gedocu-
menteerd, staat in dit opzicht
VOLLEDIG TEN DIENSTE

INCASSO-BANK N.V.

INSTITUUT KUYPER

o.l.v. Drs. J. L. Meij Jr.

AMSTERDAM Z.: Valeriusplein 16, Tel. 27409

DEN HAAG: Valkenboschkade 525, Tel. 335164

EINDHOVEN: Hertogstraat 13, Tel. 3814

MAASTRICHT: Lambertuslaan 38

HEERLEN: Akerstraat 65b, Tel. 3150

SEPTEMBER aanvang cursussen voor:
Economie M.O. (K.X en Q)

Sedert 1930 slaagden voor deze acte **137** kandidaten, die hun opleiding verkregen aan ons Instituut, dit beteekent ongeveer 50 % van het totaal aantal kandidaten; die in deze periode de acte verwierven.

Prospectus en verdere gegevens aan bovenstaande adressen.

WILTON-FIJENOORD

SCHIEDAM

SCHEEPSBOUW

WERKTUIGBOUW

REPARATIE

Het volgende nummer verschijnt 18 Juli a.s.

Uw advertentieopdrachten kunnen wij, onder voorbehoud van rantsoenering der gevraagde ruimte, noteeren tot 14 Juli a.s.

SCHRIFTELIJKE CURSUS VOOR MODERNE BEDRIJFSADMINISTRATIE

Leidt op

voor het examen moderne bedrijfsadministratie

Behandelt o.a.

administratieve organisatie
de rekeningstelsels
voor- en nacalculatie
standaardkosten en budgetteering
loonstelsels en loonadministratie
bedrijfsstatistiek
toepassingen in verschillende bedrijven.

Biedt

uitstekend verzorgde lessen en beschrijvingen
uitvoerige en gedegen correctie van de uit-
gewerkte vraagstukken
alle gewenste voorlichting op studiegebied.

Beschikt over

talrijke medewerkers uit de praktijk van het
bedrijfsleven.

Verzorgt

behalve den hoofdcursus ook voorbereidende,
aanvullende en repetitiécursussen.

Prospectus op aanvraag.

SECRETARIAAT BEURSGEBOUW
KAMER 321 - ROTTERDAM

O. O. M.

ONDERLINGE OORLOGSSCHADE VERZEKERING MAATSCHAPPIJ

Laan Copes v. Cattenburch 2 - 's-Gravenhage

Alle verzekeringen eindigen aan het
einde der loopende verzekerings-
perioden, zoodat opzegging onnoodig
is. De naheffingskwitanties over de
twee laatste halfjaren zullen zoo spoed-
dig mogelijk worden aangeboden.
Uw assurantie-bezorger zal U onze
voorstellen tot instandhouding van
eene molestverzekering tegen zeer
lage kosten voorleggen.

HET BESTUUR.

Algemeen Psychotechnisch Laboratorium

o. l. v. Drs. J. SLIKBOER en G. DE GROOT

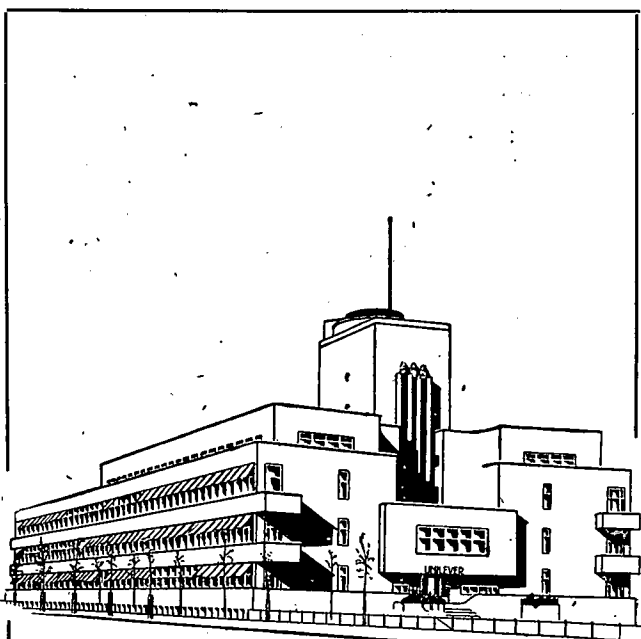
ADVIEZEN

op het gebied van personeelszaken

Individueel onderzoek met het oog op karaktereigen-
schappen, aanleg, bekwaamheden, speciale vragen als

- SELECTIE
- PROMOTIE
- HERGROEPEERING
- HONOREERING
- OPLEIDING

Heerengracht 435-437 - Telef. 33746
Amsterdam-C.

LEVER BROTHERS & UNILEVER N.V.

MARGARINE SPIJSVETTEN EN OLIËN

TELÉFOON 27420

MUSEUMPARK 1 - ROTTERDAM

UL 8-088a

Het volgende nummer verschijnt 18 Juli a.s.

Uw advertentieopdrachten kunnen wij, onder voorbehoud van rantsoneering der gevraagde ruimte, noteeren tot 14 Juli a.s.

◆ Vacatures ◆

GROOTE ONDERNEMING vraagt voor haar afdeling Boekhouding

geroutineerde kracht,

(Studeerenden voor het accountantsexamen genieten voorkeur); voor hare Afd. Fustencontrôle

Chef (m. of vr.)

goed op de hoogte met contrôle werkzaamheden.
Br. onder No. 170, Bur. v. d. bl., Postbus 42, Schiedam

De NATIONALE LEVENSVZERKERING-BANK N.V., Boompjes 8, Rotterdam, zoekt ter opleiding in haar bedrijf

eenige jonge medewerkers

bij voorkeur met academische of daarmede gelijk te stellen opleiding, voor wiskundige, juridische en economische werkzaamheden. Sollicitaties schriftelijk.

Gevraagd door FINANCIEELE INSTELLING

Jurist,

bij voorkeur met eenige jaren bank- of financieele ervaring of

Candidaatnotaris,

bij voorkeur met stage.
Bij gebleken geschiktheid goede vooruitzichten. Brieven met volledige gegevens te richten tot de Directie der N.V. HOLLANDSCHE BELEGGING EN BEHEER MAATSCHAPPIJ, Heerengracht 320, AMSTERDAM.

Groote DRUKKERIJ-UITGEVERIJ in Zuid-Holland vraagt voor de afdeling „Periodieken” een

EXPLOITATIE CHEF

Sollicitanten moeten grondige kennis bezitten van het advertentiewezen (eventueel in staat zijn, zich snel in te werken); verder commercieel inzicht, service-begrip. Zij moeten een goed stylist zijn en in staat de schriftelijke en mündelinge acquisitie zelfstandig te leiden in den door de directie gewenschten zin. Zij dienen bereid te zijn zich aan een psychotechnisch onderzoek te onderwerpen.

Eigenhandig geschreven sollicitaties met uitvoerige inlichtingen (leeftijd, opleiding, godsdienst, vroegere en huidige functies, opgave verlangd salaris, etc.) en een scherpe; recente foto, onder A 70 te richten aan het ALGEMEEN PSYCHOTECHNISCH LABORATORIUM o. l. v. Drs. J. SLIKBOER en G. DE GROOT, Heerengracht 435-437, AMSTERDAM-C.

Bij groot DRUKKERS-UITGEVERSBEDRIJF in ZUID-HOLLAND vacceert de functie van

Chef der Administratie.

Sollicitanten dienen een grondige kennis te bezitten van moderne administratie-methoden. Zij moeten een goed organisator zijn, en in staat leiding te geven bij reorganisatie en modernisering der geheele administratie. Diploma Boekhouden M.O. strekt tot aanbeveling. Bij gebleken geschiktheid levenspositie. Gegadigden voor deze functie moeten bereid zijn zich aan een psychotechnisch onderzoek te onderwerpen. Eigenhandig geschreven sollicitaties met uitvoerige inlichtingen omtrent leeftijd, godsdienst, opleiding, vroegere en huidige functies, opgave verlangd salaris enz. en vergezeld van een recente, scherpe foto te richten onder No. A 72 aan het ALGEMEEN PSYCHOTECHNISCH LABORATORIUM o. l. v. Drs. J. SLIKBOER en G. DE GROOT, Heerengracht 435-437, AMSTERDAM-C.

BANKINSTELLING in hoofdplaats van een der Noordelijke provinciën vraagt ter assistentie, van de Directie een

prima Kracht

die tevens de leiding van de effectenafdeeling op zich kan nemen.

Uitvoerige inlichtingen omtrent op opleiding, Godsdienst, waar werkzaam (geweest), verlangd salaris, enz., benevens foto worden tegemoet gezien onder No. 173, bureau van dit blad, Postbus 42, Schiedam.

ZILVERFABRIEK „VOORSCHOTEN” vraagt een *technisch Bedrijfsleider,*

eventueel ook leiding kunnende geven aan routing- en kostprijsadministratie. Brieven te adresseeren: den Heer C. J. A. BEGEER, Leidscheweg 221, Voorschoten.

ZILVERFABRIEK „VOORSCHOTEN” vraagt een *directie-secretaris.*

Brieven te adresseeren: den Heer C. J. A. BEGEER, Leidscheweg 221, Voorschoten.

RECLAME-ADVIESBUREAU, vraagt, accurate, energieke, zelfstandig werkende kracht als

Assistent(e) der Directie

mede voor bureau-research, verzorging directie-archieef, bibliotheek, enz.

Verzocht worden: ruime algemeene ontwikkeling, grondige kennis van het reclame-wezen (eventueel het vermogen, zich snel in te werken), taalbeheersching. Sollicitanten moeten bereid zijn zich aan een psychotechnisch onderzoek te onderwerpen. Eigenhandig geschreven sollicitaties met uitvoerige inlichtingen omtrent leeftijd, godsdienst, opleiding, vroegere en huidige functies, opgave verlangd salaris etc., en met een scherpe, recente foto onder No. A 73 te richten aan het ALGEMEEN PSYCHOTECHNISCH LABORATORIUM o. l. v. Drs. J. SLIKBOER en G. DE GROOT, Heerengracht 435-437, AMSTERDAM-C.

BANKINSTELLING te Amsterdam vraagt voor haar afdelingen Giro en Boekhouding

bekwame beamtten.

Zij, die op dit terrein ervaring hebben opgedaan, gelieven te solliciteeren onder letters E.S.B., aan Advertentiebureau Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam.

FRIESCH-GRONINGSCH HYPOTHEEKBANK N.V. NEDERLANDSCHE HYPOTHEEKBANK N.V. vraagt voor haar kantoor te Amsterdam, Heerengracht 310 een

candidaat-notaris

Br. met volledige referenties worden gaarne zoo spoedig mogelijk ingewacht aan bovenstaand adres.

◆ Beschikbare krachten ◆

Jongeman, 32 jaar, b. z. a. als

Admin. Leider

voor groote of middelgroote onderneming. Theoreetisch en practisch geschoold op admin., organis. en economisch gebied. Meerj. ervaring als budgetchef in middelgroot bedrijf. Gewend met personeel om te gaan. Br. No. 179, bur. v. d. bl., Postbus 42, Schiedam.

Jurist

33 jaar, met ervaring op financieel en economisch gebied, zoekt drukken werkring, liefst op secretariaat bij industrieele of handelsonderneming, financieele instelling of (semi)-overheidsinstantie.

Br. No. 175, Bur. v. d. Bl., Postbus 42, Schiedam.

Accountant,

lid v. h. Nederlandsch Instituut van Accountants, gedurende verscheidene jaren werkzaam als Secretaris van de Directie van een groote Onderneming, heeft gegronde redenen van positie te willen veranderen en zoekt in verband hiermede een voor hem passenden werkring in binnen- of buitenland. Hij heeft uitgebreide ervaring in binnen- en buitenland en beschikt over aanbevelingen van vooraanstaande personen. Br. onder lett. W. M. T., aan Nijgh & van Ditmar, Adv. Bur. Rotterdam.

Bedrijfseconoom,

academisch gevormd en met groote ervaring op het gebied van de fabrieks- en verkoopsorganisatie, heeft nog gelegenheid tot het aanvaarden van opdrachten. Brieven onder No 176, bur. v. d. bl., Postbus 42, Schiedam.

Naamlooze Vennootschap

Hollandsche Belegging en Beheer Maatschappij

Anno 1930
Heerengracht 320 — Amsterdam

• **BEORDEELING EN BEHEER**
van vermogens, pensioen- en spaarfondsen,
belegde reserves, effectenportefeuilles

TEN BEHOEVE VAN
ondernemingen, stichtingen, verenigingen,
particulieren

COMMISSARISSEN:
Prof. Ir. I. P. de Vooyo — Drs. J. H. Gispen — Mr. J. E. Scholtens

DIRECTIE:
Gerlof Verwey — Dr. F. Ph. Groeneveld — A. C. Laeuwenburgh

HAV BANK - SCHIEDAM

Levensverzekering en Lijfrente

Nederlandsch Indische Handelsbank, N.V.

Amsterdam — Rotterdam — 's-Gravenhage

Alle Bank- en Effectenzaken

ADVIESBUREAU SLUITER

VOOR ADMINISTRATIE EN BEDRUFSGORGANISATIE

... kan U goede
diensten bewijzen bij den op-
bouw van de administratieve
organisatie van Uw bedrijf.

SINGEL 194 AMSTERDAM (C) TEL. 45912

Eerste Nederlandsche

Verzekering-Maatschappij op het Leven
en tegen Invaliditeit N.V.

Gevestigd te 's-Gravenhage.

Administratiekantoor DORDRECHT

Bellevuestraat 2 - Telefoon 5346

Personeels-pensioenverzekering verschaft

- **directe fiscale besparing**
- **afschrijving van toekomstige lasten**
- **blijvende sociale voldoening**

Vraagt U eens welgedocumenteerd advies aan ons

Bureau voor Collectieve Contracten

GRAANFACTORY
EXPEDITIE
OP- EN'OVERSLAG
BEVRACHTING
LADING-CONTROLE
BEMONSTERING

Peterson
HAVENBEDRIJF

ROTTERDAM
TELEFOON 72872
POSTBUS 893

Juist nu bieden de Watson machines, be-
hoorende tot het Hollerith-systeem, U de mo-
gelijkheid op efficiënte en snelle wijze dié admi-
nistratieve voorlichting te geven, welke voor den
wederopbouw van het Nederlandsche Bedrijfsleven
noodzakelijk is.

Onze afdeling Organisatie is paraat om U een
alleszins deskundig advies omtrent de oplossing van
Uw administratieve en organisatorische problemen
voor te leggen.

Het is mogelijk, zij het in beperkte mate, op
korten termijn weer Watson machines (Hollerith-
systeem) te leveren.

„WATSON” Bedrijfsmachine Maatschappij N.V.
Frederiksplein 34, Amsterdam-C — Tel. nrs: 33406, 33656, 31856.

Het volgende nummer verschijnt 18 Juli a.s.

Uw advertentieopdrachten, kunnen wij, onder voorbehoud van rantsoneering der gevraagde ruimte, noteeren tot 14 Juli a.s.

Druk Roelants, Schiedam.